

Серпень-вересень, 2020 р.
№№ 15-18 (640-643)

Видається з березня 1993 року

МАЙБУТТЯ

Газета освітян Хмельниччини

до 2020/2021 навчального року

Навчання в умовах карантину

1 вересня до закладів освіти допускатимуть лише у масках або респіра-торах, водночас на заняттях маски можна буде не використовувати. Педа-гоги опитуватимуть учнів/студентів щодо їхнього самопочуття і зможуть проводити уроки на відкритому повітрі.

Відповідні рекомендації щодо організації освітнього процесу сьогодні, 30 липня 2020 року, затвердив Заступник Міністра охорони здоров'я – головний державний санітарний лікар Віктор Ляшко.

Тимчасові рекомендації розроблено для закладів позашкільця, загальної середньої, фахової передвищої освіти, профтехів і вишів.

Тимчасові рекомендації МОЗ для закладів позашкільця, загальної середньої, фахової передвищої освіти, профтехів і вишів

Безпека в закладі

місця для обробки рук антисептиками на вході до всіх приміщень

збір використаних масок і рукавичок в окремі контейнери

підготовлені санітарні кімнати: рідке мило, паперові рушники або електросушарки для рук

плакати, банери про респіраторну гігієну та етикет кашлю

розмітка на підлозі для утримання дистанції та організованого руху коридорами

обладнані медпункти: безконтактні термометри, дезінфектори, засоби індивідуального захисту

привітрювання приміщень не менше 10 хвилин після кожного заняття

очищення і дезінфекція поверхонь – дверних ручок, столів, місць для сидіння, перил тощо – після проведення занять у кінці робочого дня

Особливості харчування

- Графік харчування учнів/студентів
- Відстань між столами – не менше 1,5 м
- За одним столом – не більше 4-х осіб

У період карантину не дозволяється харчування за типом "шведського столу" та з самообслуговуванням

Вхід до закладу освіти буде можливий лише у захисній масці або респіраторі. У період карантину до закладу не допускать батьків або супроводжуючих осіб – крім тих, які супроводжують осіб з інвалідністю.

На заняттях захисні маски або респіра-тори можна не використовувати. Водночас під час пересування приміщеннями закладу носіння масок є обов'язковим.

Перед заняттями педагоги опитуватимуть учнів/студентів щодо їхнього самопочуття. Тих, у кого буде виявлено симптоми гострих респіраторних захворювань, опера-тивно направлятимуть до медпрацівника для огляду.

Персоналу проводитимуть обов'язкову термометрію і не допускать до закладу з температурою понад 37,20 С. Водно-час для учнів та студентів температурний

скрінінг не буде обов'язковим.

Закладам також рекомендовано адаптувати освітній процес. Зокрема, проводити заняття на відкритому повітрі за можли-вості, передбачити змогу визначати різний час початку та закінчення занять, перерв для різних класів та груп, обмежити про-ведення масових заходів (нарад, зборів тощо) в закритих приміщеннях. У закладі також необхідно буде запобігати утворенню скупчень учнів/студентів та мінімізувати їхні пересування між кабінетами і аудиторіями.

На період карантину заклади повинні забезпечити наступні умови безпеки:

- місця для обробки рук антисептиками на вході до всіх приміщень,
- збір використаних масок і рукавичок в окремі контейнери,
- підготовлені санітарні кімнати: рідке мило, паперові рушники або електросу-

шарки для рук,

- плакати, банери про респіраторну гігієну та етикет кашлю,
- обладнані медпункти: безконтактні термометри, дезінфектори, засоби індивідуального захисту,
- розмітка на підлозі для утримання дистанції та організованого руху коридо-рами,
- привітрювання приміщень не менше 10 хвилин після кожного заняття,
- очищення і дезінфекція поверхонь – дверних ручок, столів, місць для сидіння, перил тощо – після проведення занять у кінці робочого дня.

Рекомендації також встановлюють особливості організації харчування. Так, у період карантину не дозволяється харчування за типом "шведського столу" та з самообслуговуванням. Заклад також повинен мати графік харчування учнів/студентів. Відстань між столами має бути не менш як 1,5 м, а за одним столом має бути не більш ніж 4-х осіб.

Працівники харчоблоку працюватимуть у захисних масках і одноразових рукавичках. Працівники, які видають страви або здійснюють розрахунок, додатково матимуть захисні окуляри або щиток.

Керівники закладів також мають забезпечити проведення роз'яснень та інструктажів для персоналу та здобувачів щодо того, як запобігти зараженню та поширенню коронавірусу, як реагувати на симптоми COVID-19, як правильно використовувати і утилізувати маски/респіратори, рукавички. Крім того, закладам рекомендовано розробити алгоритми дій на випадок надзвичайної ситуації, пов'язаної з випадками COVID-19 у закладі.

Також встановлено рекомендації щодо перевезення дітей та працівників закладу в шкільному транспорті. Перевізнику необхідно забезпечити водіїв масками/респіраторами та антисептиками для рук, щоденно контролювати їхній стан здоров'я та не допускати до роботи працівників з ознаками гострої респіраторної хвороби і температурою вище 37,20 С.

Салон транспорту необхідно дезінфікувати до початку та в кінці робочої зміни. Вхід до салону автотранспорту здійснюється за наявності захисної маски/респіратора. Кількість пасажирів має бути у межах кількості місць для сидіння.

МОН України.

Перспективи становлення профільної школи в контексті Закону України «Про повну загальну середню освіту»

3 16 січня 2020 року Верховна Рада України ухвалила новий Закон України «Про повну загальну середню освіту», який набрав чинності 18 березня 2020 року.

За наведеними нижче покликаннями можна ознайомитися як із самим Законом, розміщеним на сайті Верховної Ради України [1], так і з ключовими новелами Закону - на офіційному вебсайті Міністерства [2].

Закон є спеціальним стосовно загального, базового Закону України «Про освіту», що був прийнятий Верховною Радою України у 2017 році та визначив загальні принципи, засади, інструменти та механізми функціонування всієї системи освіти, у тому числі системи загальної середньої освіти, зокрема в частині організації профільного навчання в закладах освіти.

Засновникам і керівникам закладів загальної середньої освіти у подальшій діяльності щодо формування мережі та забезпечення функціонування відповідних закладів потрібно враховувати:

1) у Законі не вживаються терміни «I ступінь» чи «I-II», «I-III ступені». Натомість Закон містить терміни «початкова школа», «гімназія», «ліцей». Відповідно до абзацу восьмого частини першої статті 35 Закону заклад загальної середньої освіти, що здійснює освітню діяльність на декількох рівнях загальної середньої освіти, має тип закладу вищого рівня, на якому провадиться освітня діяльність (це означає, що якщо, наприклад, заклад освіти здійснює свою освітню діяльність на першому і другому рівнях повної загальної середньої освіти, то він має називатися «гімназією», якщо на другому і третьому - «ліцеєм»);

2) не всі положення Закону набрали чинності з дня, наступного за днем його опублікування, тобто з 18 березня 2020 року. Так, зокрема, з 1 вересня 2024 року набирають чинності такі вимоги Закону:

- кількість учнів у класі (наповнюваність класу) державного, комуналь-

ного закладу освіти не може становити більше 24 учнів, які здобувають початкову освіту (абзац другий частини другої статті 12). До 1 вересня 2024 року наповнюваність у класі не може перевищувати 30 осіб (підпункт 11 пункту 3 розділу X «Прикінцеві та перехідні положення» Закону);

- початкова школа має функціонувати як окрема юридична особа або як структурний підрозділ гімназії (абзац п'ятий частини першої статті 35);

- гімназія та ліцей мають функціонувати як окремі юридичні особи (абзац шостий частини першої статті 35);

- для започаткування та провадження освітньої діяльності комунального ліцею у його складі має бути створено та функціонувати не менше чотирьох 10 класів (абзац восьмий частини першої статті 32);

3) як виняток, за рішенням засновника ліцей може також забезпечувати здобуття базової середньої освіти (абзац сьомий частини першої статті 35). Ця норма набирає чинності одночасно з набранням чинності всім Законом, проте вона не змушує засновників закладів освіти приймати наразі якісь спеціальні рішення щодо функціонування ліцеїв. Це положення Закону визначає вектор у питанні формування мережі ліцеїв: ліцей з можливістю здобуття в ньому базової середньої освіти - це скоріше виняток, аніж правило. Крім того, Закон передбачає затвердження Кабінетом Міністрів України окремого положення про ліцей;

4) одночасно на всіх рівнях повної загальної середньої освіти можуть здійснювати свою освітню діяльність лише заклади загальної середньої освіти, особливості освітньої діяльності яких визначені міжнародними договорами України, приватні та корпоративні заклади освіти (абзац дев'ятий частини першої статті 35), а також мистецький і спортивний ліцей (частина п'ята статті 35);

5) у прикінцевих та перехідних положеннях Закону передбачені зміни до Закону України «Про освіту», зо-

крема до частини другої статті 13, відповідно до яких опорні заклади освіти мають забезпечувати на належному рівні здобуття виключно початкової та базової середньої освіти. У контексті положення абзацу шостою частини першої статті 35 Закону, згідно з яким «гімназія та ліцей мають функціонувати як окремі юридичні особи», котрий набирає чинності з 1 вересня 2024 року, опорні школи мають не пізніше 1 вересня 2024 року припинити забезпечувати здобуття профільної середньої освіти;

6) відповідно до статті 32 Закону:

- мережа закладів загальної середньої освіти формується відповідно до законодавства з урахуванням соціально-економічної та демографічної ситуації, а також відповідно до культурно-освітніх та інших потреб територіальної громади та/або суспільства;

- рішення про утворення комунальних початкових шкіл, гімназій як окремих юридичних осіб, їх реорганізацію, ліквідацію чи перепрофілювання (зміну типу) приймають районні, міські, сільські, селищні ради;

- рішення про утворення комунальних ліцеїв як окремих юридичних осіб, їх реорганізацію, ліквідацію чи перепрофілювання (зміну типу) приймають Верховна Рада Автономної Республіки Крим, обласні, міські ради (міст з населенням більше 50 тисяч);

- ліцеї можуть бути утворені та здійснювати освітню діяльність за умови дотримання вимог цього Закону, ліцензійних умов та положення про ліцей, затвердженого Кабінетом Міністрів України;

- у разі реорганізації чи ліквідації закладу загальної середньої освіти засновник зобов'язаний забезпечити учням можливість продовжити здобуття загальної середньої освіти на відповідному рівні освіти;

- реорганізація і ліквідація закладів загальної середньої освіти у сільській місцевості допускаються лише після громадського обговорення проекту відповідного рішення засновника.

Отже, відповідно до Закону Укра-

до 2020/2021 навчального року

їни «Про повну загальну середню освіту» не передбачається можливість подальшого функціонування шкіл «I-III ступенів», крім закладів загальної середньої освіти, особливості освітньої діяльності яких визначені міжнародними договорами України, а також приватних, корпоративних закладів освіти та закладів спеціалізованої освіти - мистецьких і спортивних ліцеїв (Закон не передбачає функціонування початкових шкіл у складі військових і наукових ліцеїв).

Тобто, починаючи з дня набрання чинності Законом, сільські, селищні, районні, міські (міст з населенням менше 50 тисяч) ради не мають права створювати нові комунальні ліцеї. Такі комунальні ліцеї можуть утворюватися обласними, міськими радами (міст з населенням більше 50 тисяч). Проте, якщо ліцей (заклад загальної середньої освіти III, II-III чи I-III ступенів) було утворено сільською, селищною, районною, міською радою (міста з населенням менше 50 тисяч) до набрання чинності цим Законом, відповідна рада має забезпечити функціонування такого ліцею, але не пізніше, ніж до 1 вересня 2024 року. Втрата права «утворювати» не означає втрату права залишатися засновником таких закладів до 1 вересня 2024 року, коли набере чинності абзац шостий частини першої статті 35 Закону, згідно з яким «гімназія та ліцей мають функціонувати як окремі юридичні особи». У засновника закладу освіти залишається загальне право, передбачене абзацом першим частини першої статті 32 Закону, щодо прийняття рішення про утворення, реорганізацію, ліквідацію чи репрофілювання (зміну типу) закладу загальної середньої освіти. Крім того, засновник має передбачений цією ж статтею 32 Закону обов'язок забезпечити учням можливість продовжити здобуття загальної середньої освіти на відповідному рівні освіти у разі реорганізації чи ліквідації закладу загальної середньої освіти

Отже, до 1 вересня 2024 року сільські, селищні, районні, міські (міст з населенням менше 50 тисяч) ради мають прийняти одне з таких управлінських рішень стосовно кожного із заснованих ними раніше закладів загальної середньої освіти «I-III», «II-III» або «III» ступенів, у тому числі опорних:

а) змінити тип таких закладів на

початкову школу («I ступінь») або гімназію, яка забезпечуватиме здобуття виключно базової середньої освіти («II ступінь») або початкової освіти і базової середньої освіти («I-II ступінь»);

б) для забезпечення здобуття профільної середньої освіти ініціювати передання закладу загальної середньої освіти в управління обласній раді шляхом зміни його засновника [2].

Також, відповідно до чинної нормативної бази (наказ МОН України від 25.04.2013 № 466 (із змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства освіти і науки № 660 від 01.06.2013 № 761 від 14.07.2015) «Про затвердження Положення про дистанційне навчання», наказ МОН України від 12.01.2016 № 8 (із змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства освіти і науки № 955 від 10.07.2019) «Про затвердження Положення про індивідуальну форму навчання в загальноосвітніх навчальних закладах» та наказ МОН України від 23.04.2019 № 536 «Про затвердження Положення про інституційну форму здобуття загальної середньої освіти») профільне навчання може реалізовуватися за індивідуальними планами і програмами, дистанційною, мережевою формою навчання.

Працівниками Хмельницького ОІППО здійснюється методична підтримка роботи учителів, які викладають профільні предмети, нові інтегровані курси. Зокрема обласним інститутом упродовж 2019/2020 н. р. забезпечено підготовку вчителів інтегрованих курсів «Громадянська освіта», «Історія: Україна і світ», «Природничі науки» у форматі консультацій, семінарів, курсів підвищення кваліфікацій.

У 2019/2020 н.р. профільним навчанням охоплено 12884 (95%) учні 10-11 класів, які вивчають профільні предмети. Найбільше - вивчає українську мову та літературу, історію, англійську мову, математику, інформатику, біологію і екологію, технології; не значна кількість – хімію, географію, правознавство, фізику, мистецтво, польську та німецьку мови, зарубіжну літературу, економіку, Захист Вітчизни, фізичне виховання. Інтегровані курси в старшій школі вивчає 1552 учні, з них «Історія: Україна і світ» – 1270, «Природничі науки» - 282 учні.

В майбутньому на старшу профільну школу чекають як організаційні так і змістові зміни. Відповідно до

Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» (розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2017 р. № 903-р.) у грудні 2020 р. заплановано підготувати типові освітні програми відповідно до нових державних стандартів і на підставі відповідного рішення Кабінету Міністрів України з 2024 року запровадити трирічні освітні програми в межах дванадцятирічної повної загальної середньої освіти (підпункт 4 пункту 3 розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про освіту»). У 2022 р. передбачено проведення моніторингових досліджень якості профільної середньої освіти.

Використані джерела

1. Закон України від 16.01.2020 №463-IX «Про повну загальну середню освіту». [Електронний ресурс].– Режим доступу: <https://bitly su/GWPYVaY>

2. Лист МОН України № 1/9-201 від 08.04.2020 «Щодо нагальних питань впровадження Закону України «Про повну загальну середню освіту». [Електронний ресурс].– Режим доступу: <https://bitly su/MWN9B>

3. Наказ МОН України від 23.04.2019 р. № 536 «Про затвердження Положення про інституційну форму здобуття загальної середньої освіти». [Електронний ресурс].– Режим доступу: <https://bitly su/QFQI51>

4. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2017 р. № 903-р (із змінами, внесеними згідно з Розпорядженнями КМ № 592-р від 22.08.2018 та № 251-р від 17.04.2019) «Про затвердження плану заходів на 2017-2029 роки із запровадження Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа». [Електронний ресурс].– Режим доступу: <https://bitly su/xFaH>

**Наталія РАТУШНЯК,
методист НМЦ координації роботи
методичних та загальноосвітніх
установ і закладів освіти
Хмельницького ОІППО.**

Медійне середовище сучасного закладу дошкільної освіти

Серед ключових напрямів оновлення змісту освіти провідна роль належить упровадженню і розвитку сучасної медіаосвіти, яка, за визначенням «Концепції впровадження медіаосвіти в Україні» (21.04.2016), являє собою частину освітнього процесу, спрямовану на формування в суспільстві медіакультури, підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою масмедіа, включаючи як традиційні, так і новітні медіа.

Необхідність впровадження медіаосвіти в Україні визначається трьома групами чинників соціально-економічного та соціально-політичного характеру.

Це, по-перше, прискорення змін у національній та глобальній економіці, а також потреба реформування структури вітчизняного виробництва; по-друге, європейські імперативи розвитку української системи освіти; і, по-третє, необхідність ефективно протидіяти інформаційній агресії.

Внаслідок прискорення економічних змін дедалі важливішими для педагогів стають компетенції, що дозволяють швидко реагувати на нові вимоги, максимально ефективно використовувати нові можливості. Перед фахівцями постає необхідність постійного оновлення професійного інструментарію знань і навичок, освоєння суміжних, а часом і цілком нових спеціальностей, формування здатності до фахової мобільності.

Впровадження медіаосвіти в Україні також пов'язане з курсом нашої держави на повноправне входження до Європейського Союзу, де розвиток медіаосвіти є одним із головних пріоритетів освітньої політики.

Навички критичного сприйняття інформації в Інтернеті і традиційних ЗМІ, аналізу медійних повідомлень, оцінювання їх достовірності та об'єктивності може і повинна формувати українська медіаосвіта. Необхідно знати, які небезпеки несуть із собою цифрові технології та як на нас впливає інформаційний тиск. Надзвичайно важливо вміти захищатися від цих небезпек і користуватися можливостями, які надають медіа.

Термін «медіа» охоплює всі види масової комунікації: Інтернет, теле-радіомовлення, пресу.

Медіаосвіта — частина освітнього процесу, спрямована на формування у суспільстві медіакультури, підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою

масмедіа, включаючи як традиційні (друковані видання, радіо, кіно, телебачення), так і новітні (комп'ютерно опосередковане спілкування, Інтернет, мобільний зв'язок) медіа з урахуванням розвитку інформаційно-комунікаційних технологій.

Медіакультура – сукупність інформаційно-комунікаційних засобів, що функціонують у суспільстві, знакових систем, елементів культури комунікації, збору, виробництва, передачі та аналізу інформації, а також культури її сприймання соціальними групами та соціумом цілому. На особистісному рівні медіакультура означає здатність людини ефективно взаємодіяти з масмедіа, адекватно поводитися в інформаційному середовищі.

Медіаграмотність – інструмент, який дозволяє формувати вміння відшукувати необхідну інформацію, аналізувати та критично ставитись до неї, створювати власні медіапродукти.

Медіаграмотність — набір компетентностей, необхідних для активної та усвідомленої участі в житті медійного суспільства. Over Netwerk Mediawijshheid, Нідерландська організація, яка спеціалізується на медіаграмотності, створила всеохоплюючу модель, що включає десять компетентностей із медіаграмотності.

Компетентності з медіаграмотності можна умовно поділити на чотири групи — розуміння медіа, використання медіа, комунікація за допомогою медіазасобів та вміння досягати власних цілей, застосовуючи медіа.

Розуміння

1. Розуміння дедалі більшого впливу ЗМІ на суспільство.

Наше повсякденне життя зазнає впливу засобів масової інформації у прогресії. Цей процес, у ході якого широкий спектр засобів масової інформації проникає в наш світ глибше, і є все більш впливовим на суспільство. Медіаграмотність починається з усвідомлення цього процесу та його наслідків; це досвід, обговорення та дискусія щодо тенденцій цієї визначної ознаки нашого часу.

2. Розуміння того, як побудовані ЗМІ.

Велика частина медіаконтенту приходить до нас повністю сформованою. Газети, фільми й рекламні ролик «завершуються» після того, як їх побачили. Бути медіаграмотним означає розуміти, як засоби масової інформації, які ви споживаєте, набувають своєї форми.

3. Розуміння того, як медіа забарвлюють реальність.

Засоби масової інформації завжди представляють реальність із певного погляду. Бути медіаграмотним означає розуміти, як медіа презентують дійсність, щоб мати можливість висловлювати компетентні судження.

Використання

1. Використання обладнання, програмного забезпечення й додатків.

Активна участь у житті медійного суспільства починається з технічних навичок використання медіа. Вони варіюються від простих завдань (використання мишки або відкриття вкладень) до складніших навичок (налаштування Інтернету на мобільному телефоні або створення презентацій), до дуже складних вмінь (редагування відео або створення вебсайтів).

Бути технічно майстерними також означає вміти обмежити користувацькі ризики. Медіаграмотні люди вибирають безпечні паролі, використовують безпечний перегляд і встановлюють додатки для захисту від незаконного вилучення її на свої планшети; є відкритими для використання нових засобів масової інформації, але не є залежними від них; активно вивчають нові програми та технології.

2. Орієнтація в медіасередовищі.

Медіаграмотні особистості досліджують можливості та розвивають навички, щоб оптимально рухатися в медіасередовищах, а саме: знайти інформацію, розуміти залежності медіадодатків, вибрати їх. Вони розуміють, що краще: використовувати свій мобільний телефон чи ноутбук, стежити за розвитком новин по телевізору або у Twitter, використовувати Google чи піти в бібліотеку, розмістити повідомлення на Facebook або на LinkedIn.

Комунікація

1. Пошук та обробка інформації.

Бути медіаграмотним означає бути спроможним знайти те, що шукаєте, вибрати те, що потрібно, й визначити, наскільки надійною є ця інформація. А поряд із володінням ефективними стратегіями пошуку варто навчитись зберігати, повторно використовувати та поширювати інформацію, ділитися нею з іншими.

2. Створення контенту.

Сучасне медіасуспільство вимагає нових навичок комунікації та презентації. Важливо знати, як донести інформацію до цільової аудиторії і які медіа є найбільш придатними, щоб

до 2020/2021 навчального року

передати повідомлення. Також значимо, щоб дизайн повідомлення був привабливим, тому що наше медіасупільство є візуальним.

3. Використання соціальних мереж.

Теперішнє медіасупільство — це мережеве суспільство. Ми контактуємо з іншими в режимі 24/7 через електронну пошту, смартфони, онлайн-ігри й соціальні медіа.

Життя у медійному суспільстві означає можливість оптимально використовувати соціальні мережі. Це вимагає нових навичок у різних сферах. Перш за все, слід навчитися, що можна й чого не можна робити, вивчити норми, правила і цінності Інтернет спільноти й адаптувати свою поведінку відповідним чином.

Знати етикет також означає бути спроможним уникнути небажаних повідомлень. Медіаграмотні люди розуміють, коли інші поводяться невідповідним чином, і можуть ефективно припинити це.

Стратегія

1. Розмірковування про власне використання медіа.

Розуміння, Використання і Комунікація, в кінцевому підсумку, є лише умовами для четвертої групи компетентностей - Стратегії. Засоби масової інформації завжди є інструментом для реалізації особистих, соціальних, професійних або суспільних цілей.

Щоб оптимально використовувати можливості, надані ЗМІ, необхідно задуматися над аспектами власного споживання їх. Медіаграмотність — це розуміння застосування засобів масової інформації (пасивне та активне) настільки, щоб можна було зробити свідомий вибір для оптимізації власних медіадій.

2. Досягнення цілей за допомогою засобів масової інформації.

У сучасному медіасупільстві практично неможливо досягнути особистих, соціальних, професійних або суспільних цілей без використання медіа.

Бути медіаграмотним означає усвідомити свою мету та ефективно використовувати медіа для своїх цілей. Унікальний власний спосіб визначає цифрову ідентичність особистості.

Стрімка інтеграція інформаційно-комунікаційних технологій та розширення інформаційно-освітнього середовища потребують розв'язання таких проблем:

- оновлення технічних засобів навчання;
- розширення доступу учасників освітнього процесу до електронних ресурсів;
- забезпечення якості та доступності Інтернет-послуг, наявність регіонального освітнього провайдера;
- системне оновлення методик

застосування інформаційно-комунікаційних технологій;

- установлення єдиних стандартів та регламентів функціонування системи електронного документообігу.

Реалізацією завдання формування компетентностей педагогів з медіаграмотності необхідно розпочати зі створення матеріально-технічної бази та умов для ефективного використання цифрових технологій у різних складових діяльності закладу дошкільної освіти. Облаштування робочих місць адміністрації, вузьких спеціалістів комп'ютерами, ноутбуками, створення осередків для роботи педагогів з мережевими ресурсами, організація вільного доступу до мережі Інтернет, наявність необхідних програмних засобів, що забезпечать якість дошкільної освіти.

Важливою проблемою є організація системного цілеспрямованого навчання педагогічних працівників щодо використання інформаційного середовища, цифрових освітніх ресурсів, запровадження телекомунікаційних технологій.

Навчальні програми для педагогів закладів дошкільної освіти, організовані Академією цифрового розвитку («Додатки Google в освітній діяльності», А.Букач) та Хмельницьким обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти («ІК компетентність методиста» О.Сологуб, «Інтернет сервіси в освіті» В.Макименко, «Використання інтерактивної дошки» О.Дрижал, «Моделювання нових нестандартних форм підвищення кваліфікації педагогів через якісне використання інформаційно-цифрових технологій» Л.Дарченко, М.Каратаєва) допомагають вирішувати такі важливі питання:

- підвищення рівня інформаційно-комунікаційних компетентностей педагога;

- формування навичок роботи в інформаційних базах даних, мережі Інтернет;

- інтенсифікація освітньої діяльності, динамічність та ефективність процесу здобуття знань;

- отримання інформації щодо новітніх освітніх технологій, перспективного досвіду;

- забезпечення особистісно орієнтованого та диференційованого підходів в освітньому процесі.

Рекомендуємо тематику методичного навчання для педагогів ЗДО:

- медіаграмотність як життєво необхідна навичка в сучасній Україні;

- використання цифрових технологій для оптимізації взаємодії з педагогами;

- сучасні інформаційні технології в практиці ЗДО;

- хмарні технології для професійного саморозвитку педагогічних працівників;

- інтерактивні методи медіаосвіти та медіаграмотності;

- візуальна грамотність: навички декодування медіатекстів;

- розвивальні ігри у дошкільній освіті: використання, розробка;

- створення мультимедійних презентацій вихователями, спеціалістами у дошкіллі;

- розробка цифрових дидактичних та розвивальних матеріалів засобами Microsoft Office;

- ІКТ у розвитку логіко-математичних здібностей дітей дошкільного віку;

- використання Google форм у роботі з батьками дошкільників;

- створення веб-портфоліо в системах Word та PowerPoint.

Вимушене дистанційне навчання стало викликом для педагогів, дітей та батьків.

Взаємодія учасників освітнього процесу — один з найважливіших факторів успішного функціонування будь-якої дошкільної спільноти. В умовах дистанційного навчання, коли педагоги і діти не можуть бути поруч, співпраця між усіма учасниками освітнього процесу - адміністрацією, вихователями, спеціалістами, дошкільниками і батьками — набуває особливої важливості. Адміністрація має забезпечити організацію діяльності закладу освіти в умовах режиму дистанційної роботи, узгодити правила та розклад взаємодії усіх учасників для виконання освітніх програм закладу.

Завдання керівника установи обговорити зміну форм навчання з педагогічним колективом, обрати онлайн платформу, організувати й запровадити навчання усіх учасників освітнього процесу з використанням дистанційних технологій. Необхідно допомогти колегіально обрати оптимальний варіант діяльності, зважаючи на технічні можливості закладу, кожного педагога та батьків. У свою чергу, завдання педагогів — організувати комунікацію з дітьми і батьками. Запроваджуючи дистанційне навчання, адміністрації закладу слід зважати не лише на наявність техніки і доступу до інтернету у педагогів та батьків вихованців, а й на специфіку дошкільної освіти.

У педагогічному колективі варто визначити відповідальну особу - координатора, яка комунікуватиме щодо питань організації роботи в дистанційному режимі. Необхідно з'ясувати, яка допомога потрібна педагогам в опануванні інструментарію, у разі потреби й можливостей — організувати експрес-навчання. Очевидно, якщо до початку дистанційного навчання вихователь (спеціаліст) не користувався електронними засобами в роботі, то за короткий час не опанує складних для нього інструментів. Занадто високі вимоги до «віртуально ідеального» вихователя, а також відсутність чіткої нормативно – правової бази

до 2020/2021 навчального року

щодо впровадження дистанційного навчання, не сприяють ефективному вирішенню проблеми.

Педагог зобов'язаний виконувати освітню програму для досягнення дітьми передбачених результатів, тобто готувати інформацію щодо обсягу та змісту навчального матеріалу, завдань на його закріплення. Вихователь співпрацює з усіма учасниками освітнього процесу. Він визначає мету, план виконуваних завдань, інструментарій для праці. Рекомендуємо педагогам розпочати з планування графіка своєї роботи, визначення базових інструментів та платформи. Як показує досвід, не варто одночасно користуватись багатьма платформами, краще обрати просте й доступне, а згодом виробити чіткий алгоритм дій. Необхідно пересвідчитись у технічній готовності до праці на обраній платформі, провести пробне заняття з колегами, скласти графік онлайн зустрічей з батьками, створити групу або спільноту в зручному месенджері та повідомити про дату і час зустрічей.

За бажанням та можливостями батьки забезпечують належні умови для навчання, сприяють виконанню дитиною завдань та досягненню передбачених результатів. Перед початком роботи бажано провести онлайн-конференцію з батьками, обговорити форми співпраці та інші організаційні питання, скоординувати роботу у зручному форматі, важливо домовитись з батьками про конструктивний зворотний зв'язок. Слід врахувати, що у більшості батьків відсутній досвід дистанційної роботи. Для них важливо створити умови, щоб дитина могла навчатися вдома, а завдання педагогів — навчати і давати зворотний зв'язок. На сайті (блогі) ЗДО рекомендуємо розмістити розклад занять (консультацій) і загальний алгоритм дій під час дистанційної роботи закладу.

Педагогічний процес в умовах дистанційного навчання: комунікація між педагогом, дітьми, батьками.

Для будь-якого навчання комунікація є невід'ємним складником педагогічного процесу. Від рівня комунікації залежить ефективність дистанційного навчання. Взаємодія між дітьми та педагогами в дистанційному режимі відбувається в межах штучно створеного комунікативного простору. Цей простір передбачає сформовану ситуацію взаємодії, в якій є місце, час та спільне бажання для спілкування, спрямовані на досягнення цілей процесу навчання.

Основна мета комунікації полягає у розвитку пізнавального інтересу дитини. У дистанційному режимі навчання не набуває такої якості, як очне. Якщо використовувати складну інформацію без урахування вікових і психологічних особливостей дитини, давати великий обсяг завдань одразу

на тривалий період, це не сприятиме внутрішній мотивації дитини. Завдання педагога — зробити матеріал максимально доступним, цікавим, наочним і таким, що стимулюватиме до розширення знань. Завжди більш результативними є ілюстровані онлайн заняття, що спонукають дитину до співтворчості, пошуку, перетворюють її на дослідника. Зворотний зв'язок з вихователем — важливий фактор засвоєння знань. Дитина повинна бачити свої успіхи і вчитися працювати.

Гнучкість місця, часу, темпу та траєкторії освітнього процесу

Дистанційне навчання базується на принципі гнучкості місця, часу, темпу та траєкторії навчання. Кожен педагогічний працівник, стикаючись із викликом організації дистанційного навчання, має скоригувати власні календарні плани, оптимізувати матеріал для навчання дітей. Важливо забезпечити очікувані результати, водночас пам'ятаючи, що деякі з них можуть бути недосяжними в нових умовах, інші — потребуватимуть незначної корекції, а частина — залишаться незмінними.

Засоби організації дистанційного навчання.

Для забезпечення дистанційного навчання педагог може створювати власні вебресурси або використовувати наявні на свій вибір. При цьому необхідно адміністрації, методичній службі надавати вихователю (спеціалісту) рекомендації щодо використання ресурсів, послідовності виконання завдань, особливостей контролю тощо. Найголовнішим критерієм вибору інструментів для організації дистанційної роботи має бути відповідність поставленим цілям, тобто те, наскільки певний сервіс чи ресурс уможливує досягнення очікуваних результатів навчання в дистанційному форматі.

Відеоконференція — один із сучасних способів зв'язку, що дозволяє проводити зустрічі, коли педагоги перебувають на відстані. Отже, обговорення й ухвалення рішень, дискусії, захист проєктів відбуваються в режимі реального часу. Учасники освітнього процесу можуть бачити один одного, організатор має можливість супроводжувати виступ наочним матеріалом.

Форум — найпоширеніша форма спілкування у дистанційному режимі. Кожен форум присвячений певній проблемі або темі. Модератор форуму реалізує обговорення, стимулюючи питаннями, повідомленнями, новою інформацією. Програме забезпечення форумів дозволяє приєднати різні файли певного розміру. Кілька форумів можна об'єднати в один великий. Наприклад, під час роботи малої групи над проєктом створюються форуми для кожної окремої групи з метою спілкування під час дослідження щодо

поставленого для групи завдання, потім — обговорити загальну проблему проєкту спільно (веб-конференція).

Чат — спілкування користувачів мережі в режимі реального часу, засіб оперативної комунікації людей через Інтернет. Є кілька різновидів чатів: текстовий, голосовий, аудіо-. Основна форма онлайн комунікації - відеочат. Найбільш поширений — текстовий чат.

Блог — форма спілкування, яка нагадує форум, де право на публікацію належить одній особі чи групі людей. Автор розміщує на сайті свого мережевого щоденника (блогу) допис і надає можливість іншим прочитати й прокоментувати матеріал.

Електронна пошта — стандартний сервіс Інтернету, що забезпечує передавання повідомлень як у форматі звичайних текстів, так і в інших формах (графічній, звуковій, відео) у відкритому чи захищеному вигляді. У системі освіти електронна пошта використовується для організації спілкування.

Анкетування є достатньо гнучким інструментом для поточного контролю в ході дистанційного навчання.

Соціальні мережі, служби обміну миттєвими повідомленнями та мобільні додатки дозволяють створювати закриті групи, спільноти, чати, вести обговорення тем, завдань, проблем, інформації.

Платформа Moodle (<https://moodle.org/>) —

безкоштовна відкрита система управління дистанційним навчанням, що дозволяє використовувати широкий набір інструментів для освітньої взаємодії педагогів, батьків та адміністрації закладу. Платформа надає можливість представляти матеріал у різних форматах (текст, презентація, відеоматеріал, вебсторінка, заняття); здійснювати тестування з використанням питань закритого і відкритого типів; виконувати завдання з можливістю пересилати відповідні файли. Moodle має у своєму інструментарії дискусійні форуми, завантаження файлів, обмін повідомленнями, календар подій, новини та анонси, онлайн тестування.

Платформа Google Classroom (<https://classroom.google.com/>) —

сервіс, що дозволяє організувати онлайн навчання, використовуючи відео-, текстову та графічну інформацію. Модератор має змогу організувати ефективно спілкування в режимі реального часу. Основним елементом Google Classroom є групи. Функціонально групи нагадують структурою форуми, оскільки вони дозволяють відправляти повідомлення іншим користувачам.

Hangouts - сервіс для спілкування, завдяки якому учасники мають змогу вести онлайн бесіди в режимі реального часу з комп'ютера або мобільного

до 2020/2021 навчального року

пристрою, демонструвати свої екрани, дивитись і працювати разом. Така трансляція автоматично публікуватиметься на YouTube-каналі.

Zoom

(zoom.us/download) —

сервіс для проведення відеоконференцій та онлайн-зустрічей. Безкоштовна версія програми дозволяє проводити відеоконференцію тривалістю 40 хвилин. Zoom підходить для індивідуальних та групових занять, можна використовувати додаток як на комп'ютері, так і на планшеті чи смартфоні. До відеоконференції може підключитися будь-який користувач за посиланням або ідентифікатором конференції. Заняття можливо запланувати заздалегідь, а також зробити посилання для постійних зустрічей у певний час. Дізнатися більше:

<https://bitly су/eMZ6lp3>

[LearningApps.org](https://bitly су/eMZ6lp3)

([LearningApps.org](https://bitly су/eMZ6lp3)) —

онлайн сервіс, який дозволяє створювати інтерактивні вправи різних типів на різні теми. Цей сервіс є додатком Web 2.0 для підтримки освітніх процесів. Конструктор LearningApps.org призначений для розробки, зберігання та використання інтерактивних завдань з різних освітніх ліній.

Дистанційне навчання може здійснюватись у двох режимах: синхронному (учасники освітнього процесу одночасно перебувають у веб-середовищі) чи асинхронному (освітній процес здійснюється за зручним графіком). Перевагами синхронного режиму є миттєві повідомлення та негайний зворотний зв'язок. Він дозволяє співпрацювати в режимі реального часу, залучати учасників миттєво та у визначений час. Асинхронний режим не дає можливості такого типу взаємодії.

Рекомендації щодо дистанційного навчання дошкільників

У дистанційному занятті ефективніше запланувати мінімум пояснень та максимум інтерактиву. Поки діти пристосуються до нових умов, краще розпочати з повторення й закріплення знайомих тем. У ході підготовки до онлайн-занять педагогу слід урахувати, що надати в повному обсязі навчальний матеріал, як це передбачено в реальному часі, не вдасться. Необхідно виокремити найголовніше, те, про що дитина має дізнатися та чого навчитися саме зараз. Слід пам'ятати, що викладання матеріалу протягом 15-25 хвилин (залежно від віку дитини) є неефективним та призводить до порушення санітарних норм, тож варто орієнтуватись на скорочення часу. При цьому необхідно зважати на рівень сформованих компетентностей,

пізнавальної активності дітей та темп подачі інформації. Під час дистанційного навчання в синхронному режимі, коли діти нерухомо сидять біля екрана, варто пам'ятати про чергування розумової активності з фізичною, пропонуючи руханки та ігри, проводячи гімнастику для очей. Решта роботи відбувається в асинхронному режимі: діти, одержавши вказівки, самостійно та з допомогою батьків виконують завдання. Асинхронний режим дозволяє розміщувати навчальні матеріали в Інтернеті, батьки можуть користуватись ними у зручній для себе час. Доцільно включати різноманітні засоби інформації, аудіо- та відеозаписи, але не обмежуватись ними.

Педагогічні працівники можуть записувати власні короткі відеозаписи, пояснення або навчальні завдання на основі ігор для дітей. В асинхронному режимі батьки з дітьми можуть займатись у власному темпі, що складно при синхронному навчанні. Зазначимо, що у виборі режиму навчання зазвичай оптимальним є поєднання синхронного та асинхронного режимів.

Теоретичні аспекти та досвід використання інформаційно-комунікаційних технологій в роботі закладів дошкільної освіти розглядалися на обласному вебінарі «Моделювання інтерактивних форм підвищення кваліфікації педагогів закладів дошкільної освіти в сучасному освітньому середовищі» (червень 2020, блог «Дошкільний світ Хмельниччини», сторінка методиста).

Рекомендуємо для ознайомлення та впровадження перспективний досвід управлінців, методичних служб, педагогічних працівників за даною темою, а саме:

- «Цифрові технології як засіб удосконалення професійної компетентності педагога в умовах сьогодення», Л.Самчук, методист МК управління освіти виконавчого комітету Нетішинської міської ради, О.Григорук, завідувач ЗДО (ЦРД), м.Нетішин;

- «Роль методичного активу у формуванні професійної компетентності педагога закладу дошкільної освіти», Г.Давиденко, методист дошкільної освіти управління освіти, молоді та спорту Дунаєвської міської ради;

- «Технології онлайн зустрічей з батьками: досвід, перспективи», Л.Мар'яновська, методист відділу освіти, молоді та спорту Віньковецької районної державної адміністрації.

Досвід створення ефективної системи інноваційного методичного сервісу медіазасобами пропонує С.Саврій, завідувач Віньковецького районного методичного кабінету (Практична медіаграмотність: міжнародний досвід та українські перспективи/ електронний збірник статей V міжнародної науково-

методичної конференції з медіаосвіти та медіаграмотності, - 2017). Автор висвітлює нові аспекти інноваційної діяльності методичних служб, описує варіанти використання хмарних технологій, основну увагу приділяє аналізу переваг освітянської інтернет газети.

Використані джерела

1. Блог «Цифровий методичний кейс педагогів дошкільної освіти об'єднаних територіальних громад»

<http://metodcacepedagog.blogspot.com/>

2. Відеоматеріали Всеукраїнського антикризового марафону:

- ZOOM у дистанційному освітньому процесі

<https://bitly су/qAAyYi2O>

- Як організувати роботу в дитсадку віддалено

<https://bitly су/FKpGCWiN>

3. Гавриш Н., Проблеми дистанційної освіти дошкільнят / Н.Гавриш, К.Крутії, І.Романюк, Л.Шалда// Дошкільне виховання. - №5. – 2020. – С. 21-24

4. Концепції впровадження медіаосвіти в Україні, редакція від 21.04.2016

5. Лотоцька А., Організація дистанційного навчання в школі / А.Лотоцька, О.Пасічник. - 2020

6. Матеріали обласного вебінару «Моделювання інтерактивних форм підвищення кваліфікації педагогів закладів дошкільної освіти в сучасному освітньому середовищі» / блог «Дошкільний світ Хмельниччини», сторінка методиста/

7. Медіа і мозок дитини, або Як виховати інформаційну культуру та гігієну? / вебінар К.Крутії

<https://www.raou.com.ua/index.php?id=609&fbclid=IwAR07YyGYSMRkFYlv2cTNJ5TT12Pm-YsWhRu9KkK50sNh615ewFdo4DdC18>

8. Практична медіаграмотність: міжнародний досвід та українські перспективи / збірник статей V міжнародної науково-методичної конференції з медіаосвіти та медіаграмотності

<https://bitly су/rwvh>

9. Як можна протидіяти «фейковим новинам»? : Аналіз. – Київ: Фонд Фрідріха Науманна за Свободу, Академія української преси. - 2019

**М.КАРАТАЄВА,
Л.ДАРЧЕНКО,
методисти дошкільної освіти
Хмельницького ОІППО.**

Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу в початкових класах

Організація освітньої діяльності у закладах загальної середньої освіти у 2020/2021 н.р. здійснюватиметься відповідно до законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Концепції Нової української школи (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р - <https://cutt.ly/OyA9z5p>), Державного стандарту початкової освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 № 87 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2019 р. № 688) (у 1-3 класах), Державного стандарту початкової загальної освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20.04.2011 № 462 (у 4-х класах).

Виконання вимог зазначених державних стандартів є обов'язковим для всіх закладів загальної середньої освіти, незалежно від підпорядкування, типів і форми власності.

Основним документом, що забезпечує досягнення учнями визначених відповідними Державними стандартами результатів навчання, є освітня програма закладу загальної середньої освіти (стаття 33 Закону України «Про освіту», стаття 11 Закону України «Про загальну середню освіту»). Освітня програма закладу освіти, який здійснює свою діяльність на різних рівнях освіти, може бути наскрізною (з 1 по 11/12 класи), або для певного рівня освіти. Документ схвалюється педагогічною радою закладу освіти та затверджується його керівником. Основою для розроблення освітньої програми є стандарт освіти відповідного рівня (у такому випадку освітня програма закладу освіти затверджується Державним органом якості освіти України за результатами експертизи на відповідність Державному стандарту освіти). Освітні програми розробляються закладами освіти, науковими установами, іншими суб'єктами освітньої діяльності та затверджуються відповідно до законів України «Про освіту» та «Про загальну середню освіту».

Заклади освіти можуть використовувати типові або інші освітні програми, що затверджені відповідно до чинного законодавства.

З урахуванням поетапного переходу закладів освіти на здійснення діяльності за новим Державним стандартом у 2020/2021 н.р. освітня програма закладу освіти може розроблятися на основі:

для 1-2 класів – Державного стандарту початкової освіти (2018), типових освітніх програм (наказ МОН України від 08.10.2019 № 1272);

для 3 класів – Державного стандарту початкової освіти (2018), типових освітніх програм (наказ МОН України від 08.10.2019 № 1273);

для 4 класів – Державного стандарту початкової загальної освіти (2011 р.), типових освітніх програм (наказ МОН України від 20.04.2018 № 407).

У навчальному плані освітньої програми закладу освіти конкретизується розподіл годин інваріантного (у випадку викладання інтегрованого курсу двома педагогічними працівниками) та варіативного складників.

Звертаємо увагу, що під час складання освітніх програм закладів освіти та відповідних навчальних планів заклад освіти має повноваження здійснювати перерозподіл навчальних годин навчального плану в межах 15 % від загального обсягу навчального навантаження. При цьому можливою є зміна моделей інтеграції освітніх галузей.

Використання годин варіативного складника навчальних планів може йти на збільшення годин на вивчення окремих предметів інваріантного складника, упровадження курсів за вибором, проведення індивідуальних консультацій та групових занять. Вибір між упровадженням курсів за вибором і проведенням індивідуальних консультацій та групових занять, заклад освіти здійснює з урахуванням індивідуальних навчальних можливостей та пізнавальних інтересів здобувачів освіти і спрямовує на забезпечення умов диференціації та індивідуалізації освітнього процесу. З цією метою та відповідно до п.7 статті 12 Закону України «Про повну загальну середню освіту» щодо функціонування міжкласних груп у навчальному плані, починаючи з 2 класу, під час розподілу годин варіативного складника можна передбачити вивчення курсів за вибором міжкласними групами. Умовою для їх формування має бути запит батьків, наявність груп дітей з різними пізнавальними інтересами, готовність педагогів до проведення курсів за вибором та більше 1 класу на паралелі у закладі освіти. У разі включення курсів за вибором для міжкласних груп до навчального плану кількість годин варіативного складника для певної паралелі не повинна перевищувати суми годин варіативного складника для кожного класу. У розкладі уроків такі курси мають бути в кінці навчального дня.

У разі використання варіативної години на вивчення курсу за вибором до переліку навчальних програм, який є складником освітньої програми, до-

дається програма цього курсу. Програма курсу за вибором повинна мати відповідний гриф і входить до переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих МОН України для використання у початкових класах закладів загальної середньої освіти

<https://cutt.ly/oyP5J3V>;

<https://bitly.su/Cb9ln2YP>.

При розподілі варіативного складника навчального плану слід враховувати, що гранично допустиме навантаження вираховується на одного учня, а уроки фізичної культури не враховуються при визначенні цього показника.

Відповідно до Порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у закладах загальної середньої освіти (наказ Міністерства освіти і науки України від 20.02.2002 № 128) під час вивчення української та іноземної мов, інформатики клас може ділитися на групи за умови відповідної кількості учнів у класі (більше 27). Можливість поділу класів на групи при вивченні окремих предметів має бути зафіксована в освітній програмі закладу освіти.

В освітніх програмах загальний обсяг навчального навантаження визначається у навчальному плані, очікувані результати навчання здобувачів освіти окреслюються у навчальних програмах предметів/інтегрованих курсів (що є складниками освітньої програми). В освітній програмі закладу освіти, що складена на основі типової освітньої програми чи іншої освітньої програми, що може бути впроваджена відповідно до чинних нормативних документів, навчальні програми предметів/інтегрованих курсів подаються переліком.

На основі навчальної програми предмета/інтегрованого курсу вчитель складає календарно-тематичне планування з урахуванням навчальних можливостей учнів класу.

Календарно-тематичне та поурочне планування здійснюється вчителем у довільній формі, у тому числі з використанням друкованих чи електронних джерел тощо. Формат, обсяг, структура, зміст та оформлення календарно-тематичних планів та поурочних планів-конспектів є індивідуальною справою вчителя. Встановлення універсальних у межах закладу загальної середньої освіти міста, району чи області стандартів таких документів є неприпустимим.

Автономія вчителя має бути забезпечена академічною свободою, включаючи свободу викладання, свободу від втручання в педагогічну, науково-педагогічну

до 2020/2021 навчального року

та наукову діяльність, вільним вибором форм, методів і засобів навчання, що відповідають освітній програмі, розробленням та впровадженням авторських навчальних програм, проєктів, освітніх методик і технологій, методів і засобів, насамперед методик компетентнісного навчання. Вчитель має право на вільний вибір освітніх програм, форм навчання.

Під час розроблення календарно-тематичного та системи поурочного планування вчителю/вчительці необхідно самостійно вибудувати послідовність формування очікуваних результатів навчання, враховуючи при цьому послідовність розгортання змісту в обраному ними підручнику. Учитель може самостійно переносити теми уроків, відповідно до засвоєння учнями навчального матеріалу, визначити кількість годин на вивчення окремих тем.

Структура навчального року (за чвертями, півріччями, семестрами), тривалість навчального тижня, дня, заняття, відпочинку між ними, інші форми організації освітнього процесу встановлюються закладом загальної середньої освіти у межах часу, передбаченого освітньою програмою.

У зв'язку із світовим викликом щодо епідеміологічної ситуації, що має місце і в Україні, та необхідністю введення карантинних заходів задля запобігання поширення вірусних хвороб, під час планування організаційних заходів, що забезпечують освітній процес, у тому числі і під час календарно-тематичного планування з предметів вивчення важливо врахувати можливість організації освітнього процесу в межах навчального року в умовах карантину. Для організації дистанційного навчання в цей період пропонуємо скористатися методичними рекомендаціями, поданими у листах МОН від 23.03.2020 № 1/9-173; від 16.04.2020 № 1/9-213; методичними рекомендаціями «Організація дистанційного навчання в школі»

(упорядник І. Коберник), розробленими за підтримки МОН України (<https://cutt.ly/MynTayc>)

Ураховуючи завершення 2019/2020 н.р. в умовах дистанційного навчання, під час календарно-тематичного планування опрацювання програмового матеріалу на 2020/2021 н.р. пропонуємо збільшити тривалість проведення повторення, узагальнення і систематизації вивченого за попередній рік. Протягом першого-другого тижнів очного навчання провести діагностувальні (без бального оцінювання) роботи з метою виявлення наочності здобувачів освіти та їх готовності до подальшого усвідомленого опанування програмового матеріалу. За результатами діагностики спланувати матеріал для повторення, узагальнення і систематизації, водночас забезпечивши диференціацію й індивідуалізацію цієї роботи.

Доцільно в цей період активно використовувати навчання у диференційованих за рівнем підготовленості

групах, взаємонавчання у різнорівневих групах. Задля активізації готовності здобувачів освіти до сприймання нового, важливо в період повторення акценти зробити на формуванні способів дій, щоб учень був озброєний інструментами усвідомленого опанування певними поняттями, явищами, процесами, що в свою чергу має стати підґрунтям для успішного виконання практико-орієнтованих завдань, вирішення життєвих проблем.

Задля забезпечення якісного виконання освітніх програм в умовах очного та дистанційного навчання пропонуємо під час календарно-тематичного планування у навчальних програмах і календарно-тематичних планах виділити ключові теми, на яких ґрунтується подальше опрацювання програмового матеріалу. Це дозволить без порушення системи програмових вимог ущільнювати, оптимізувати вивчення предмета, концентрувати увагу на відпрацюванні позицій, що мають забезпечити якісну самостійну роботу учнів в умовах дистанційного навчання. Під час вибору на початку навчального року навчально-методичного комплексу для вивчення предмета передбачити можливість використання засобів та інструментарію дистанційного навчання в умовах очного навчання.

Формування у здобувачів освіти уміння вчитися з використанням ІТ, а в учителів – уміння забезпечувати цей процес має стати пріоритетним освітнім завданням закладів освіти у 2020/2021 н.р. У зв'язку з вище окресленим робота закладів освіти в умовах очного і дистанційного навчання зумовлює необхідність підвищення кваліфікації педагогічних працівників із зазначених питань. Рекомендуємо закладам освіти врахувати окреслене завдання під час складання річних планів науково-методичної роботи. Окрім того, звертаємо увагу керівників закладів освіти, їх заступників та педагогічних працівників, що зміни в змісті науково-методичної роботи в закладах освіти мають відображати і питання теорії та практики впровадження концептуальних засад реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа».

Організація освітнього процесу і в умовах очного, і в умовах дистанційного навчання не повинна призводити до перевантаження учнів та має забезпечувати безпечні та нешкідливі умови здобуття освіти.

Режим роботи закладу загальної середньої освіти визначається закладом освіти на основі відповідних нормативно-правових актів. Задля дотримання безпечних умов перебування учасників освітнього процесу у закладі освіти рекомендуємо керуватись нормативними документами Міністерства охорони здоров'я України, місцевих органів влади щодо здійснення протиепідемічних заходів.

Тривалість уроків у закладах освіти становить: у перших класах – 35 хвилин, у других – четвертих класах – 40 хвилин.

Заклад освіти може обрати інші, крім уроку, форми організації освітнього процесу. Вибір має зумовлюватись дидактичною доцільністю, матеріально-технічною базою закладу, підготовкою вчителя та враховувати індивідуальні особливості учнів. З метою розширення можливостей закладу освіти щодо впровадження інноваційних, науково обґрунтованих організаційних форм навчання рекомендуємо скористатися пропозиціями науковців Інституту педагогіки НАПН України щодо дидактичних моделей організаційних форм компетентнісно орієнтованого навчання

(<https://cutt.ly/eynEePM>)

Задля забезпечення повноцінного освітнього процесу викладання онлайн, рекомендуємо застосовувати онлайн-інструменти, використовуючи сучасні електронні ресурси: ZOOM, Viber, Skype, безкоштовні платформи Google Classroom, Moodle, Microsoft Teams тощо. Актуальною формою навчання є також розміщення записів відеоуроків з різних навчальних предметів, презентацій, відеоконференцій, інформування учнів та батьків про освітні ресурси, що сприятиме засвоєнню знань учнів/учениць різних рівнів. Важливо, щоб в учнів/учениць були чіткі інструкції до завдань, які необхідно виконати, та був вільний доступ до навчальних матеріалів.

У зв'язку із світовим викликом щодо епідеміологічних ситуацій, що мають місце і в Україні, та необхідністю введення карантинних заходів задля запобігання поширення вірусних хвороб, під час планування організаційних заходів, що забезпечують освітній процес, у тому числі і під час календарно-тематичного планування важливо врахувати можливість організації освітнього процесу в межах навчального року в умовах карантину. Для організації дистанційного навчання в цей період пропонуємо скористатися методичними рекомендаціями «Організація дистанційного навчання в школі» (упорядник І. Коберник), розробленими за підтримки МОН України

(<https://cutt.ly/MynTayc>).

(<https://bitly.su/WEzb>)

В освітньому процесі заклади загальної середньої освіти можуть використовувати лише навчальну літературу, що має гриф Міністерства освіти і науки України або висновок «Схвалено для використання в загальноосвітніх навчальних закладах» відповідною комісією Науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України. Перелік навчальної літератури постійно оновлюється і доступний на офіційному вебсайті Міністерства

(<https://mon.gov.ua/>) та на вебсайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://imzo.gov.ua/pidruchniki/pereliki/>).

Початкова школа

Новий Державний стандарт початкової освіти, регламентуючи свободу педагогічних спільнот у виборі шляхів навчання, виховання і розвитку школярів, відкриває можливість вибору та створення власного навчального забезпечення освітнього процесу. Чинні вимоги до його якості доповнюються показниками, що відповідають пріоритетам нового Державного стандарту і передбачають: реалізацію ідеї інтеграції; дослідницький підхід до формування умінь; конструювання знань, а не їх відтворення; організацію пошуку інформації з різних джерел; розвиток критичного мислення, творчості тощо.

Рекомендуємо навчальний день у 1-3 класах Нової української школи розпочинати ранковими зустрічами, метою яких є створення психологічно комфортної атмосфери в класному колективі та формування в учнів мотивації до навчальної діяльності. Практика проведення ранкових зустрічей, за рішенням закладу освіти, може бути поширена і в 4 класах. <https://nus.org.ua/articles/rankova-zustrich-shho-tse-i-navishho/>

На ранкову зустріч бажано відводити перші 15-25 хвилин навчального дня, що регламентують під час розроблення розкладу дзвінків для 1-3 класів. Решту часу навчального дня необхідно розподілити між уроками та перервами відповідно до кількості годин навчального плану, що є академічними годинами, та тривалості уроків, визначеної у Законі України «Про загальну середню освіту». Для кожного класу розклад дзвінків є гнучким і коригується вчителем з урахуванням особливостей учнів класу та дидактичної доцільності запланованої на день навчальної діяльності.

В умовах компетентісно орієнтованого навчання посилюється увага роботі з формування навичок самоорганізації і самонавчання, уміння виокремлювати серед потоку інформації тієї, яка цікавить найбільше, яка потрібна для виконання певного навчального завдання тощо. У зв'язку з цим зростає актуальність самоосвітньої діяльності учнів у позаурочний час. Її зміст, характер, форми роботи скеровує вчитель через пропозицію дидактично доцільних домашніх завдань, починаючи з 2 класу. Їх метою є спрямування самовдосконалення учнів з урахуванням результатів формування оцінювання. Домашні завдання мають забезпечувати диференціацію освітнього процесу з урахуванням вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей здобувачів освіти, їх пізнавальних інтересів та готовності самостійно виконувати те чи інше завдання. Під час вибору домашнього завдання, визначення його обсягу необхідно враховувати часові затрати дитини на виконання, сумарний час виконання домашніх завдань з різних предметів вивчення у співвіднесенні з Державними санітарними вимогами, якими визначено, що учень 2-го класу може витрачати протягом

дня на виконання домашнього завдання максимум 40 хвилин, 3-го класу – 70 хвилин, 4-го класу – 90 хвилин. Поряд з дидактичною доцільністю домашні завдання мають бути цікавими і посилюючими для учнів, формувати в них впевненість і відповідальність за власні дії, розвивати творчість та ініціативність. З метою підготовки матеріалів для навчальних проєктів варіантами домашніх завдань може бути ознайомлення з довідковими матеріалами в бібліотеці, спостереження і замальовки/фотографування результатів, інтерв'ю батьків/друзів тощо. Рекомендовано визначати дітям термін виконання завдання (до наступного уроку; через тиждень/2 тижні). Ураховуючи вікові особливості учнів, максимальним терміном виконання домашнього завдання може бути 2 тижні. Як правило, такий термін дається для підготовки до позакласного читання, представлення групового навчального проєкту тощо.

Домашні завдання можуть передбачати роботу з електронними освітніми ресурсами, які є в арсеналі закладу освіти, учителя, учнів. Такі завдання мають відповідати програмовій темі, яка опрацьовується. Також має бути відпрацьована техніка роботи з подібними навчальними матеріалами в умовах класного навчання. Звертаємо увагу педагогічних працівників на те, що відповідно до вимог Державного стандарту початкової освіти у навчальних програмах з усіх предметів і курсів передбачено 20 % резервного часу.

Під час складання календарно-тематичного планування пропонується наприкінці кожної чверті планувати корекційно-рефлексійний тиждень для подолання розбіжностей у навчальних досягненнях учнів. З метою створення умов для проєктної діяльності учнів, здійснення спостережень, досліджень, виконання практико орієнтованих завдань протягом навчального року пропонується виділити час на проведення навчально-пізнавальної практики, екскурсій. Вибір змісту і форм організації такої навчально-пізнавальної практики заклад освіти визначає самостійно.

Особливості організації освітнього процесу в 1 класах Лист Міністерства освіти і науки України від 03.07.2018 р. № 1/9-415

Наказ МОН України № 1362 від 07 грудня 2018 року Про затвердження методичних рекомендацій щодо заповнення Класного журналу учнів першого класу Нової української школи

Наказ №924 від 20.08.2018 р. «Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів першого класу НУШ»

Особливості організації освітнього процесу у 2 класах Лист МОН України № 1/11-5966 від 01.07.2019

Наказ МОН України №1154 від 27.08.2019 року «Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів другого класу»

Особливості організації освітнього процесу у 3 класах

У 2020-2021 н.р. заклади загальної середньої освіти продовжують впровадження концептуальних засад реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа». Пріоритетними залишаються завдання створення освітнього середовища для реалізації інтегративного підходу до компетентісно орієнтованого навчання, забезпечення умов для взаємодії учасників освітнього процесу на засадах педагогіки партнерства та в умовах психологічної комфортності. Водночас необхідно враховувати, що учні 3 класу розпочинають другий цикл початкової освіти. Він передбачає інтегративно-предметну основу організації освітнього процесу зі зменшенням у ньому частки ігрових методів відносно проблемно-пошукових, дослідницьких та інших методів навчання. <https://nus.org.ua/articles/integrovane-navchannya-tematychnyj-i-diyalnisnyj-pidhody-chastyna-1/>

Ця особливість зумовлює певні організаційні зміни та вибір таких методик, які створюють для учня ситуацію самостійного вибору, вияву відповідальності й ініціативності, критичної оцінки й смисливості у прийнятті рішень, здатності в команді вирішувати проблеми. Відповідно основними видами діяльності учнів мають бути дослідницька, пошукова, творча тощо. Ігрову діяльність пропонується організувати для проведення дидактичних, ділових ігор, ігор-стратегій тощо.

Задля збереження наступності з попереднім адаптаційно-ігровим циклом навчання рекомендовано навчальний день учнів 3 класів розпочинати ранковою зустріччю з дотриманням методики її проведення. Окрім психологічного налаштування учнів на роботу протягом дня доцільно ранкові зустрічі присвячувати введенню теми дня, тижня, окресленню певної навчальної проблеми, компетентісно орієнтованого завдання, які необхідно виконати у процесі подальшої навчальної діяльності.

Варіативність організації освітнього процесу в 3 класі забезпечується двома типовими освітніми програмами, що відрізняються моделями інтеграції змісту освітніх галузей та його визначеністю/невизначеністю за роками навчання. Спільним для обох освітніх програм є підходи до організації освітнього процесу та оцінювання результатів навчання здобувачів освіти.

Оцінювання результатів навчання учнів 3 класу здійснюється вербально та не передбачає виставлення балів та інших позначок у Класному журналі. Словесні судження (характеристики) з рекомендаціями (за потреби) щодо результатів виконаних робіт можуть бути зафіксовані у робочих зошитах/на аркушах з виконаними завданнями. При цьому необхідно дотримуватись

до 2020/2021 навчального року

вимог статті 17 Закону України «Про повну загальну середню освіту» щодо права учнів на справедливе, неупереджене, об'єктивне, незалежне, недискримінаційне та добросовісне оцінювання результатів його навчання. У початковій школі перевіряє підлягає кожна виконана учнем робота.

В освітньому процесі 3 класу застосовують формувальне та підсумкове (тематичне, семестрове та річне) оцінювання.

Об'єктами формувального оцінювання є як процес навчання учня, зорієнтований на досягнення визначеного програмою очікуваного результату, так і сам результат навчальної діяльності на певному етапі навчання.

Формувальне оцінювання здійснюють з метою отримання інформації про досягнення учнів задля прийняття рішень про наступні кроки в навчанні як учителем, так і учнем. Ефективність формувального оцінювання забезпечується його безперервністю в освітньому процесі та партнерською взаємодією учасників освітнього процесу. Формувальне оцінювання ґрунтується на критеріях, що визначаються вчителем з поступовим залученням до цього процесу учнів для кожного виду роботи та виду навчальної діяльності. Орієнтирами для визначення критеріїв формувального оцінювання є вимоги до обов'язкових результатів навчання та компетентностей учнів початкової школи, визначені Державним стандартом початкової освіти до другого циклу навчання (3-4 класи), і очікувані результати, зазначені в освітній програмі закладу освіти.

Формувальне оцінювання здійснюється шляхом:

постійного педагогічного спостереження учителя за навчальною та іншими видами діяльності учнів та коментарів

учня, учнів, учителя;

застосування різних прийомів отримання зворотного зв'язку щодо сприйняття, розуміння, застосування учнями навчального матеріалу;

визначення динаміки нарощування якісних показників результатів навчання у поточній навчальній діяльності; поточного аналізу змістового накопичення учнівського портфоліо; самооцінювання та взаємооцінювання результатів навчання учнів; співбесід з батьками учнів задля врахування їх думки щодо особистісного розвитку та соціалізації тощо.

У 3 класі рекомендуємо дотримуватись алгоритму діяльності вчителя під час організації формувального оцінювання та використовувати інструментарій формувального оцінювання, що було запропоновано у методичних рекомендаціях щодо оцінювання навчальних досягнень учнів першого класу і методичних рекомендаціях щодо оцінювання навчальних досягнень учнів другого класу (накази Міністерства освіти і науки України від 20.08.2018 № 924 і від 27.08.2019 № 1154). Водночас, враховуючи певний рівень сформованості умінь вчитися, навичок самооцінювання і взаємооцінювання, уміння визначати для себе певні завдання, робити вибір, пропонуємо більше залучати третьокласників до складання/коментування інструкцій завдань, опису способу його виконання, очікуваного результату(продукту) та характеристик, яким він має відповідати. Учитель має спонукати учнів до аргументованого самооцінювання і взаємооцінювання з визначенням того, що дозволило досягти успіху, чи, що призвело до утруднень.

Підсумкове тематичне оцінювання результатів навчання учнів 3 класу здійснюють наприкінці вивчення теми,

кількох тем або певної логічно завершеної частини змісту навчальної програми предмета вивчення.

Підсумкове завершальне оцінювання здійснюється наприкінці навчального року з метою діагностування результатів навчання учня, визначення освітніх завдань для реалізації індивідуального підходу до дитини в процесі подальшого навчання.

Підсумкове тематичне оцінювання здійснюють вербально за результатами виконання діагностичних робіт, що містять компетентісно орієнтовані завдання. Діагностичні роботи можуть бути усними чи письмовими, у формі тестових завдань чи комбіновані, можуть передбачати практичну роботу тощо. Форму роботи, зміст завдань, спосіб зворотного зв'язку учитель обирає самостійно з урахуванням особливостей учнів класу. Обсяг діагностичних робіт визначають з розрахунку прогнозованого часу на виконання окремих завдань учнями, з урахуванням їхньої готовності до виконання того чи іншого завдання. У 3 класі тривалість виконання діагностичної роботи не повинна перевищувати 35 хв (із 40 хв уроку 5 хв інструктаж, 35 хв – виконання роботи). Протягом навчального дня рекомендовано проводити не більше 1 діагностичної роботи. З метою уникнення збігів часу проведення діагностичних робіт терміни необхідно враховувати і узгоджувати під час календарно-тематичного планування. Ураховуючи можливість коригування термінів виконання календарно-тематичного плану і 20 % резервного часу програми, дата проведення діагностичної роботи може бути змінена на підставі аналізу результатів спостережень у процесі формувального оцінювання.

Особливості реалізації типової освітньої програми, розробленої під керівництвом Савченко О. Я. (3 клас)

Мовно-літературна освітня галузь

Українська мова

За типовою освітньою програмою, створеною колективом під керівництвом О. Я. Савченко, мовно-літературна освітня галузь у 3 класі реалізується через окремі предмети «Українська мова» і «Літературне читання». Відведені у типовому навчальному плані на цю галузь 7 навчальних годин. рекомендуємо розподілити порівну на кожних предмет, по 3,5 години. Під час складання розкладу радимо впродовж тижня планувати три уроки української мови і три уроки читання. Сьомий урок на одному тижні присвячувати розвитку мовлення, а на іншому – позакласному читанню.

Уроки української мови у 3 класі необхідно спрямовувати на реалізацію таких завдань: виховання в учнів пози-

тивного емоційно-ціннісного ставлення до української мови, формування пізнавального інтересу до рідного слова, прагнення вдосконалювати своє мовлення; розвиток зв'язного мовлення, уяви, пізнавальних здібностей, логічного, критичного та образного мислення школярів; формування повноцінної навички письма, уміння брати участь у діалозі, створювати короткі усні й письмові монологічні висловлення; дослідження мовних одиниць і явищ з метою опанування початкових лінгвістичних знань і норм української мови; залучення молодших школярів до практичного застосування умінь з різних видів мовленнєвої діяльності в навчальних і життєвих ситуаціях.

Зміст та очікувані результати початкового курсу української мови визначено за такими **змістовими лініями**: «Взаємодіємо усно», «Взаємодіємо письмово», «Досліджуємо медіа», «Досліджуємо мовні явища».

Змістова лінія «**Взаємодіємо усно**» спрямована на формування в молодших школярів умінь сприймати, аналізувати, інтерпретувати й оцінювати усну інформацію та використовувати її в різних комунікативних ситуаціях; спілкуватися усно з іншими людьми в діалогічній і монологічній формах заради досягнення певних життєвих цілей.

Розвиток у третьокласників умінь сприймати й аналізувати усну інформацію здійснюється на матеріалі елементів мовного потоку (звуків, складів, слів, словосполучень, речень), текстів та інструкцій щодо виконання навчальних дій. Для формування умінь аналізувати та інтерпретувати сприйняті на слух тексти радимо використовувати різні жанри художніх текстів (казки, оповідання, вірші), а також науково-популярні, навчальні та медіатексти. Під час їх опрацювання доцільно пропонувати третьокласникам запитання і завдання,

до 2020/2021 навчального року

що передбачають відтворення основного змісту усного повідомлення, запам'ятовування елементів фактичного змісту (Хто? Що? Де? Коли?), встановлення причинно-наслідкових зв'язків тощо. Система завдань за змістом прослуханого має спонукати учнів відповідати на запитання, ставити запитання до усного повідомлення, вибирати необхідну або цікаву інформацію з почутого та пояснювати свій вибір, розповідати про почуття, які викликав прослуханий текст, пояснювати, чому щось сподобалось у почутому повідомленні, а щось – ні.

Розвиток умінь спілкуватися з іншими людьми необхідно здійснювати в процесі складання діалогів і побудови усних зв'язних висловлень. Ефективними для розвитку діалогічного мовлення і, водночас, цікавими для учнів є інсценізація прочитаних творів, розігрування сцен, описаних у фрагментах текстів, читання розмови персонажів в ролях, проведення інтерв'ю тощо. Крім того, доцільно використовувати завдання, що передбачають доповнення діалогу репліками-відповідями на подані запитання, побудову запитань до запропонованих реплік-відповідей, розігрування діалогу за ситуативним малюнком, складання діалогу за словесно описаною вчителем ситуацією, продовження діалогу за поданим початком.

У процесі складання і розігрування діалогів необхідно вчити дітей доречно вживати ввічливі слова, українські форми звертання до дітей та дорослих, дотримуватись правил етикету у спілкуванні з людьми різного віку й статусу.

Уміння будувати монологічні усні зв'язні висловлення формуються в процесі переказування текстів та складання власних розповідей, описів, найпростіших міркувань. Під час переказування слід націлювати учнів на те, що той самий епізод із тексту можна передати різними словами, і спонукати дітей не прагнути дослівно відтворювати оригінал тексту або фрази і речення своїх однокласників, а переказувати текст своїми словами. Водночас, заохочувати вживати виражальні засоби мови, використані автором тексту.

Формуючи в третьокласників уміння будувати самостійні усні зв'язні тексти, варто використовувати різноманітні допоміжні матеріали: малюнки і серії малюнків, опорні слова, початок або початок і кінцівку тексту тощо. Цінним і цікавим для учнів буде складання розповідей про прочитані книжки і журнали, переглянуті мультфільми чи телепередачі, про побачені, почуті, пережиті ситуації з особистого життя.

Змістова лінія «**Взаємодіємо письмово**» спрямована на формування в молодших школярів повноцінної навички письма, умінь висловлювати свої думки, почуття, ставлення та взаємодіяти з іншими людьми в письмовій формі, виявляти себе в різних видах мовленнєво-творчої діяльності.

Робота над формуванням писемного мовлення у 3 класі передбачає такі види завдань: написання розповідей і міркувань на задану тему, за поданими запитаннями, про враження, вподобання, мрії, бажання; написання художніх і науково-популярних описів; написання переказів за поданими запитаннями. Актуальними для третьокласників залишаються завдання на складання і запис речень за малюнком, про побачене чи почуте; добір і запис заголовків до тексту; відновлення деформованих речень і текстів; удосконалення текстів з невиправданими повторами тих самих слів; складання і запис письмових повідомлень (записок, смс-повідомлень, листів, вітальних листівок та ін.). Важливим складником системи завдань змістової лінії «Взаємодіємо письмово» є завдання на самоперевірку і взаємоперевірку письмових робіт, що забезпечує формування орфографічної пильності в учнів 3 класів.

Формування культури писемного мовлення окрім роботи з розвитку орфографічної грамотності передбачає і роботу над розвитком умінь оформити письмову роботу. Вимоги до оформлення письмових робіт мають бути гнучкими, водночас у дитини має бути сформованим розуміння того, що записи мають бути грамотними, чіткими, читабельними, охайними тощо.

Змістова лінія «**Досліджуємо медіа**» спрямована на формування в учнів умінь аналізувати, інтерпретувати, критично оцінювати інформацію в медіатекстах та використовувати її для збагачення власного досвіду, створювати прості медіапродукти.

У процесі реалізації цієї лінії слід учити третьокласників сприймати прості медіа-продукти, колективно обговорювати їх зміст і форму, розповідати, про що в них ідеться, визначати кому і для чого призначений медіа-продукт (записках, смс-повідомлення, етикетка, рекламний щит, афіша, квиток до музею тощо), пояснювати зміст вербальної і невербальної інформації в медіа-продуктах, висловлювати свої думки з приводу прослуханих чи переглянутих медіа-продуктів (коміксів, дитячих журналів, реклами), створювати прості медіа-продукти (листівки, смс-повідомлення, фотоколаж, афішу дитячого ранку, інструкцію тощо) з допомогою інших осіб і самостійно.

Змістова лінія «**Досліджуємо мовні явища**» спрямована на дослідження учнями мовних одиниць і явищ з метою опанування початкових лінгвістичних знань, норм літературної мови та правил українського правопису, формування в молодших школярів умінь послуговуватися українською мовою в усіх сферах життя.

Щоб забезпечити усвідомлене засвоєння учнями мовного матеріалу, необхідно в процесі його вивчення залучати дітей до активної розумової діяльності, яка передбачає виконання

певних розумових операцій: спостереження за мовними одиницями і явищами, їх аналіз, порівняння, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між ними, узагальнення своїх спостережень, формування під керівництвом учителя висновків, правил.

Реалізація зазначених змістових ліній початкового курсу мовно-літературної освіти має здійснюватися комплексно. Дібрані на кожний урок завдання повинні утворювати цілісну систему, спрямовану на формування умінь вільно володіти українською мовою і вміло використовувати її для вирішення життєво важливих завдань.

Літературне читання

Розвиток особистості молодшого школяра засобами різних видів читацької діяльності; формування читацької, комунікативної та інших ключових компетентностей; збагачення емоційно-ціннісного, естетичного, соціального та пізнавального досвіду; розвиток образного, критичного і логічного мислення та літературно-творчих здібностей; формування готовності до вивчення української та зарубіжної літератури в закладі освіти II ступеня забезпечують уроки «Літературного читання».

Завданнями вивчення навчального предмета «Літературне читання» у 3 класі є ознайомлення учнів з дитячою літературою різної тематики і жанрів; – формування в учнів повноцінної навички читання як універсального інструменту функціональної грамотності; розвиток інтересу і здатності до самостійної читацької діяльності для задоволення різних потреб читача; формування умінь опрацьовувати художні, науково-художні тексти; оволодіння прийомами структурно-сміслового і образного аналізу текстів різних видів; розвиток образного, критичного, логічного мислення та мовлення; формування умінь самостійної роботи з різними видами і джерелами інформації; формування прийомів роботи з дитячою книжкою, періодичною, довідковою літературою; формування вмінь безпечного і критичного використання медіапродукції, здатності створювати медіапродукти і спілкуватися за допомогою медіазасобів; розвиток уяви і здатності виявляти себе у різних видах літературно-творчої діяльності.

У програмі навчального предмета «Літературне читання» визначено такі змістові лінії: «Пізнаємо простір дитячого читання»; «Розвиваємо навичку читання, оволодіваємо прийомами розуміння прочитаного»; «Взаємодіємо усно за змістом прослуханого»; «Досліджуємо і взаємодіємо з текстами різних видів»; «Оволодіваємо прийомами роботи з дитячою книжкою»; «Досліджуємо і взаємодіємо з медіапродукцією»; «Перетворюємо та інсценізуємо прочитане; створюємо власні тексти».

до 2020/2021 навчального року

Реалізація **змістових ліній** програми з літературного читання здійснюється у процесі особистісно зорієнтованої розвивальної читацької і комунікативної діяльності учнів. Враховуючи потреби та інтереси молодших школярів у пізнанні світу людей, природи, самопізнанні, залучаючи їх до вдумливого читання найкращих дитячих книжок, текстів, різних видів учитель виховує україномовну особистість, компетентного, критично мислячого читача, який розуміє цінність книги, відчуває красу рідного слова, збагачує свій читацький, мовленнєвий і пізнавальний досвід.

Реалізація змістової лінії **«Пізнаємо простір дитячого читання»** передбачає ознайомлення учнів 3-4 класів з різноманітною за темами і жанрами дитячою літературою, з різними видами довідкових, навчальних і медіатекстів, способами здобуття інформації у сучасному медіапросторі. З цією метою рекомендовано організувати самостійну читацьку діяльність учнів. Її необхідно спрямовувати на формування належного читацького кругозору, розуміння цінності читання. Дитині-читачу необхідно запропонувати такі форми роботи, види завдань, за яких вона б могла виявити свій інтерес до читання і набути достатній читацький досвід, зрозуміти його значущість для подальшого навчання, розвитку, вирішення життєвих проблемних ситуацій.

Реалізація змістової лінії **«Розвиваємо навичку читання, оволодіваємо прийомами розуміння прочитаного»** передбачає роботу з удосконалення й розвитку якісних характеристик технічної і смислової сторін навички під час читання вголос і мовчки; формування уміння самостійно застосовувати мовленнєві та позамовні засоби художньої виразності; оволодіння, з поступовим нарощуванням ступеня складності, прийомами смислового читання (прийоми самостійного розуміння лексичного значення слів, словосполучень; повноцінного усвідомлення в тексті фактичної, концептуальної, підтекстової (з допомогою вчителя) інформації; формування навичок аналітичного, переглядового, вибіркового читання та їх застосування відповідно до мети читання).

З метою формування і розвитку якісних характеристик навички читання вголос і мовчки рекомендовано пропонувати учням виконувати вправи на регулювання дихання, розвиток уваги, пам'яті, темпу, фонематичного слуху, зорового сприймання, оперативного поля читання. Спеціально організованої роботи потребує формування уміння влучно застосовувати під час читання вголос, декламування напам'ять відповідно до змісту художнього твору інтонаційні мовленнєві засоби виразності (тон, сила голосу, логічний наголос, темп мовлення). Під час підготовки уроків літературного читання необхідно враховувати важливість словникової роботи для розвитку навички читання.

З цією метою у системі вправ уроку вчитель передбачає роботу з висновками на сторінках з текстом, який опрацьовується, пошук тлумачень незнайомих слів у словниках, пояснення значень слів з опорою на контекст тощо. Для розвитку розуміння прочитаного учитель планує вправи на знаходження в тексті конкретних відомостей, фактів, понять, пояснення їх змісту (суті); виділення та пояснення важливих думок, які висловив автор тощо. Наповнення системи роботи з розвитку навички читання й оволодіння прийомами розуміння прочитаного вправами на застосування різних видів читання має бути дидактично доцільним і обґрунтованим жанровою специфікою твору та метою читання. Необхідно враховувати, що метою аналітичного читання є детальне й поглиблене самостійне ознайомлення із змістом тексту; метою вибіркового читання є знаходження потрібної інформації, фактів; метою переглядового читання є загальне ознайомлення із змістом тексту (за завданням учителя).

Формування у школярів повноцінної навички читання вголос (усвідомлення, спосіб читання, правильність, виразність, темп) має постійно перебувати в полі зору вчителя. Продовження практико зорієнтованого напрямку такої роботи в 3 класі забезпечить неперервність процесу удосконалення й розвитку навички читання. У цьому процесі особливу увагу слід приділяти учням, які мають труднощі з навчання читання, пов'язані зі станом розвитку в них різних характеристик усного мовлення (обмежені можливості індивідуального словникового запасу, смислового сприймання і створення зв'язного висловлення, порушення артикуляції, фонематичного та інтонаційного розвитку), а також з функціонально незрілістю пізнавальних процесів невербального характеру (недостатній розвиток властивостей уваги, зорового сприймання, просторових відношень тощо). З метою подолання та корекції зазначених труднощів читання радимо, крім підручничкового матеріалу, застосовувати індивідуалізовані вправи і завдання, залучаючи батьків до цієї роботи з дітьми в позаурочний час.

Реалізація змістової лінії **«Взаємодіємо усно за змістом прослуханого»** передбачає формування в учнів умінь сприймати, аналізувати, інтерпретувати й оцінювати усну інформацію та використовувати її в різних комунікативних ситуаціях, спілкуватися з іншими людьми в діалогічній і формі заради досягнення певних життєвих цілей.

Ці завдання забезпечуються вправами на розвиток умінь запитувати і відповідати на запитання за змістом прослуханих текстів; визначати послідовність подій, головного героя; виокремлювати цікаву інформацію; визначати тему твору; брати участь в обговоренні інформації, яка зацікавила; розвиток умінь розпізнавати ключові слова і фрази в усному повідомленні.

Значущим компонентом системи вправ, що реалізує зазначену змістову лінію, є вправи на формування умінь висловлювати оцінювальні судження, а саме: висловлення своїх перших вражень щодо прослуханого: що сподобалось, здивувало, який настрій викликав твір і т. ін.; висловлення власної думки про факти, події у сприйнятому на слух тексті. Виконання таких вправ забезпечує практичне оволодіння діалогічною формою мовлення, етикетними нормами культури спілкування.

Реалізація змістової лінії **«Досліджуємо і взаємодіємо з текстами різних видів»** передбачає роботу з цілісного сприймання учнями художніх, науково-художніх текстів, їх аналізу, інтерпретацію з використанням літературознавчих понять (практично); формування умінь висловлювати рефлексивні судження у зв'язку з прочитаним, критично оцінювати інформацію в текстах різних видів та використовувати її для збагачення особистого читацького досвіду. Для досягнення очікуваних результатів навчання за цією змістовою лінією учитель організує смисловий і структурний аналіз тексту, дослідження засобів художньої виразності, дослідження жанрових особливостей твору. Активну читацьку позицію учнів під час дослідження текстів різних видів формують завдання на розвиток умінь самостійно ставити запитання за змістом тексту про факт, подію, час, місце події, героїв твору; розвиток умінь висловлювати смислові здогадки щодо орієнтованого змісту твору, можливого розвитку подій з опорою на заголовки, ілюстрації, ключові слова; формулювати запитання, які виникають у читача по ходу вдумливого читання твору та готувати відповіді на них; визначати ставлення письменника до зображуваних подій і вчинків персонажів; висловлювати оцінні судження, почуття щодо подій, вчинків персонажів, описів у художньому творі. Для дослідження учням пропонуються художні, науково-художні твори. У ході дослідження текстів учні можуть створювати нескладні схеми, таблиці, складати малюнковий, словесний план тощо, щоб потім використовувати у власних висловлюваннях за змістом прочитаного.

Реалізація змістової лінії **«Оволодіваємо прийомами роботи з дитячою книжкою»** передбачає формування і розвиток в учнів прийомів розрізнення дитячих книжок за жанрово-тематичними ознаками, типом видання (книжка-твір, книжка-збірка, довідник, словник і т.ін.); прогнозування орієнтованого змісту книжки (твору) з опорою на її ілюстративний та довідково-інформаційний апарат; прийомів самостійного вибору книжок з використанням інформаційних ресурсів дитячої бібліотеки; умінь зв'язно висловлювати власні емоційно-оцінні враження щодо змісту прочитаного, складати короткий відгук на прочитану книжку та ін. З цією ме-

до 2020/2021 навчального року

тою організують уроки позакласного читання.

Реалізація змістової лінії **«Досліджуємо і взаємодіємо з медіапродукцією»** передбачає формування і розвиток в учнів понять про різні види медіа та використані в них вербальні і невербальні засоби впливу на читача; формування умінь і навичок сприймати, аналізувати, інтерпретувати, критично оцінювати і безпечно користуватися медіазасобами; виражати себе і спілкуватися з іншими за допомогою власних медіапродуктів.

Оволодіння медіаграмотністю є поліпредметним процесом, який передбачає зв'язок із щоденним життям дітей не лише в школі, а й поза нею, створення можливостей набувати досвід критичного осмислення різної медіапродукції, що має позитивно вплинути на розширення їхнього читацького і соціального досвіду, вироблення умінь відрізнити корисну інформацію від шкідливої, уникати імовірних для цього віку ризиків взаємодії з медіапродуктами.

Реалізація змістової лінії **«Перетворюємо та інсценуємо прочитане; створюємо власні тексти»** передбачає розвиток уяви, художньо-образного мислення і мовлення дітей, оволодіння вербальними і невербальними засобами створення творчих продуктів з різним ступенем самостійності (зміни, доповнення, продовження тексту, ілюстрування; участь в інсценізаціях, дослідницьких проєктах; складання есе, казок, віршів, закличок, загадок, оповідань та ін.). Для виконання зазначених завдань рекомендуємо організувати групову роботу і пропонувати учням вправи на складання нових кінцівок прочитаних казок, оповідань; знаходження рим у віршах, придумування ланцюжків римованих слів; створення творчих переказів і творів за аналогією; складання розповідей від імені одного з персонажів; складання (у співпраці з учителем) казок, загадок, лічилок; розігрування ігрових ситуацій за прочитаним; інсценізацію текстів. Такі ж вправи можуть бути запропоновані і для індивідуальної роботи.

Математична освітня галузь

Зміст та очікувані результати навчання математики визначено за такими **змістовими лініями**: «Числа, дії з числами. Величини», «Геометричні фігури», «Вирази, рівності, нерівності», «Робота з даними», «Математичні задачі і дослідження».

Змістова лінія **«Числа, дії з числами. Величини»** охоплює вивчення у 3 класі питань утворення чисел у межах 1000, їх послідовності, читання та запису; формування умінь визначати одноцифрові, двоцифрові та трицифрові числа та число 1000; формування навичок порівняння чисел у межах 1000, виконання арифметичних дій додавання і віднімання у межах 1000; засвоєння таблиці множення і ділення, ознайом-

лення з позатабличними випадками усного множення і ділення; опанування досвідом вимірювання величин; ознайомлення з прийомами оперування величинами; вироблення досвіду застосування набутих умінь і навичок у різних життєвих ситуаціях.

Розглядаючи нові прийоми обчислень, варто використовувати всі ті способи обчислень і властивості дій, з якими третьокласники вже знайомі. Спеціальними вправами необхідно формувати в учнів уміння переносити відомі їм прийоми додавання та віднімання (укрупненням розрядних одиниць, частинами, порозрядно, округленням тощо) у нову ситуацію — на числа в межах 1000. Наголошуємо, що не слід вимагати від учнів словесних формулювань будь-яких властивостей; вони мають тільки пояснити кожний крок в обчисленнях. Зауважимо, що контролю підлягає лише правильність обчислень, а не застосування учнями всіх обчислювальних прийомів.

У 3-му класі учнів знайомлять з письмовим прийомом додавання та віднімання у межах 1000. Підґрунтям для його засвоєння є порозрядне додавання та віднімання. Звертаємо увагу на важливість процесу формування вмінь письмово виконувати додавання і віднімання трицифрових чисел, адже він сприяє закріпленню знань табличних випадків додавання і віднімання одноцифрових чисел, знань нумерації трицифрових чисел, засвоєнню особливостей десяткової системи числення та буде міцною основою для успішного оволодіння умінням виконувати ці дії на множині будь-яких багатоцифрових чисел.

До ключових програмових умінь з математики, якими мають оволодіти у 3 класі, відносять уміння ділити з остачею та виконувати перевірку ділення з остачею. Зазначимо, що ділення з остачею є підґрунтям до оволодіння учнями прийомом письмового ділення. Тому діти мають вправлятися в діленні з остачею упродовж вивчення всієї теми «Позатабличне множення та ділення: усні прийоми». Особливістю формування прийомів позатабличного множення та ділення в учнів 3 класів є те, що спочатку вводяться правила, що є теоретичною основою цих прийомів обчислення, а потім — діти знайомляться з відповідним прийомом. Вимогами програми передбачено, що учні 3-го класу мають оволодіти обчислювальною навичкою позатабличного множення та ділення.

Роботу з формування обчислювальних навичок доцільно наповнювати дослідженнями залежності результату арифметичної дії від зміни одного із її компонентів. Цим забезпечується усвідомлене застосування прийомів обчислення, розвивається швидкість обчислень, уміння здійснювати прикидку результату тощо.

У ході формування обчислювальних навичок учителю необхідно стежити за

мовленням дітей, зокрема за правильною вживання назви виразу та відмінювання числівників. Це запобігатиме помилкам під час читання виразів із багатоцифровими числами та при написанні числівників у текстах.

Розширення змісту поняття числа відбувається за рахунок уведення звичайних дробів з чисельником 1 — частинами. Ця тема має вивчатися на наочній основі з використанням великої кількості практичних вправ з поділу геометричних фігур на рівні частини та виділення однієї з цих частин. Порівняння частин за величиною також відбувається на наочній основі. Діти мають знати і застосувати у обчисленнях правила знаходження частини від числа та числа за величиною його частини. Ця тема є підґрунтям для вивчення звичайних дробів в 4-му та 5-му класі.

Реалізація змістової лінії **«Вирази, рівності, нерівності»** у 3-му класі передбачає розширення алгебраїчного змісту програми введенням рівнянь та нерівностей зі змінною. Виходячи з того, що основним змістом програми передбачено ознайомлення учнів із простими рівняннями, а у додаткових темах — з рівняннями, в яких один з компонентів є виразом зі змінною, учитель, враховуючи пізнавальні потреби та можливості учнів класу, може пропонувати додатково і рівняння — в яких або один з компонентів, або права частина подана числовим виразом. З метою більш усвідомленого розуміння сутності рівняння доречно у класі колективно складати рівняння за текстом простої задачі, тим більш, що у додаткових темах передбачено розв'язування складених задач алгебраїчним методом. Проте зауважимо, що оскільки це вміння не є програмовою вимогою, то воно не підлягає контролю.

Відповідно до змістової лінії **«Геометричні фігури»** розвиток математичної компетентності учнів у геометричному її складнику відбувається за рахунок розширення уявлення про коло і круг (елементи кола — радіус та діаметр; креслення кола і круга). Особливої уваги потребує формування уміння будувати коло за допомогою циркуля, розвиток навичок безпечної роботи з креслярськими інструментами. Актуальним залишається у 3 класі завдання формування вміння орієнтуватися на площині і в просторі, рухатися за визначеним маршрутом; планувати маршрут пересування; будувати на папері в клітинку квадрат і прямокутник за наданими/самостійно визначеними довжинами сторін; формування уміння розв'язувати задачі геометричного змісту, пов'язані з периметром і довжиною сторін многокутників.

Змістова лінія **«Робота з даними»** передбачає ознайомлення учнів на практичному рівні з найпростішими способами виділення і впорядкування даних за певною ознакою; формування уміння користуватися даними, розміщеними в таблицях, графах, на схемах, лі-

до 2020/2021 навчального року

нійних діаграмах, під час розв'язування практично зорієнтованих задач, в інших життєвих ситуаціях.

Змістова лінія «**Математичні задачі і дослідження**» спрямована на формування в учнів здатності розпізнавати практичні проблеми, що розв'язуються із застосуванням математичних методів, на матеріалі сюжетних, геометричних і практичних задач, а також у процесі виконання найпростіших навчальних досліджень. Актуальним залишається спрямованість роботи над задачею на оволодіння загальним умінням розв'язувати задачі різних математичних структур. Водночас, програмою 3 класу передбачено формування в учнів уміння виокремлювати певні типові задачі, розв'язувати їх та коментувати способи розв'язування.

Серед нових видів простих задач 3-го класу виділяються прості задачі, що містять трійки взаємопов'язаних величин. До ознайомлення з ними учні вивчають трійки взаємопов'язаних величин: загальна маса, маса одного предмета та кількість предметів; вартість, ціна, кількість тощо. Сформованість уміння розв'язувати прості задачі з трійками взаємопов'язаних величин, є підґрунтям до навчання розв'язування складних задач з трійками взаємопов'язаних величин – задач на знаходження суми, різниці чи кратне порівняння двох добутоків або часток та обернених до них; задач на знаходження четвертого пропорційного, які в 3-му класі розв'язуються лише способом знаходження однакової величини, задач на спільну роботу.

Робота із задачами у 3 класі передбачає застосування опрацьованого програмового матеріалу інших змістових ліній. Так після ознайомлення з правилами знаходження частини від числа та числа за величиною його частини рекомендовано відпрацьовувати уміння під час розв'язування відповідних простих, а пізніше і складених задач, що потребують застосування цих правил. Під час вивчення додавання і віднімання в межах 1000 учні знайомляться із задачами на знаходження трьох чисел за їх сумою та сумами двох доданків. Також учні 3-го класу знайомляться із задачами на визначення часу початку/закінчення події, тривалості події; із задачами геометричного змісту та задачами з буквеними даними, розв'язання яких записується виразом.

Досвід математичної діяльності застосовується у вивченні інших предметів (освітніх галузей) шляхом використання учнями математичних методів чи інших засобів для пізнання дійсності; організації та виконання міжпредметних навчальних проектів, міні-досліджень тощо.

Учителю слід використовувати можливість математики щодо впливу на розвиток критичного мислення, уміння логічно доводити свою думку, обґрунтовувати свою позицію, вести полеміку.

Цілеспрямованою і системною має бути робота щодо розвитку умінь та навичок в усній та писемній формі відповідати на запитання, усно обґрунтовувати правильність розв'язку, будувати логічні конструкції з використанням відповідних словосполучень. Все це важливо для становлення молодшого школяра як особистості, свободи його самовизначення, досягнення ним ситуації успіху, формування в нього громадянської позиції, що базується на системі гуманістичних цінностей.

Під час проектування уроків математики рекомендуємо враховувати відповідність навчального матеріалу меті навчання, віковим особливостям і навчальним можливостям учнів, а також потенціал системи навчальних завдань для досягнення очікуваних результатів.

Звертаємо увагу, що у програмі подано **орієнтовний перелік додаткових тем** для розширеного вивчення курсу. Додаткові теми не є обов'язковими для вивчення. Учитель може обрати окремі теми із пропонуєваних або дібрати інші теми самостійно з огляду на методичну доцільність та пізнавальні потреби учнів. Результати вивчення додаткових тем не є об'єктом контролю й оцінювання.

Природнича, громадянська та історична, соціальна і здоров'я-збережувальна освітні галузі

**Інтегрований курс
«Я досліджую світ»**

Зміст природничої, соціальної і здоров'язбережувальної, громадянської та історичної, технологічної, інформаційної освітніх галузей у третьому класі об'єднуються, утворюючи інтегрований курс «Я досліджую світ», для якого типовим навчальним планом встановлено тижневе навантаження 3 год. Змістове забезпечення цього курсу представлено в першій частині підручників «Я досліджую світ», що створені для реалізації типової освітньої програми, розробленої під керівництвом О. Я. Савченко.

Проблема міжпредметної інтеграції є одним із чинників змін в початковій освіті, що зумовило скорочення переліку предметів, орієнтацію на формування ключових та предметних компетентностей, цінностей, урахування потреб і можливостей учнів.

Тематичну основу курсу складають змістові лінії, які визначені Державним стандартом початкової освіти і охоплюють складники освітніх галузей в їх інтегрованому змісті. Типовою освітньою програмою інтегрованого курсу для третього класу визначено особистісний поступ молодших школярів на основі формування цілісного образу світу в процесі засвоєння різних видів соціального досвіду, який охоплює систему інтегрованих знань про природу і суспільство, світоглядних орієнтацій, фор-

мування ключових компетентностей, необхідних для життя та продовження навчання, ціннісні орієнтації в різних сферах життєдіяльності та соціальної практики, способи дослідницької поведінки, які характеризують здатність учнів розв'язувати практичні завдання.

Компетентнісний підхід — ключова ознака презентації змісту, процесу і результатів навчання в інтегрованому курсі. Це передбачає не лише достатній обсяг інформації про об'єкт пізнання, його якість, але й забезпечення дослідницької активності учнів у вияві причинно-наслідкових зв'язків; надання переваги знанням, які можна здобути самостійно, застосовувати набутий досвід у нових ситуаціях.

Якщо у першому циклі (1-2 класи) початкової освіти надається перевага ігровим методам навчання, то у другому циклі (3-4 класи) має ширше застосовуватися діяльнісний підхід на інтегровано-предметній основі.

Новий ступінь навчання в 3-му класі базується на результатах, отриманих у другому класі. Опрацювання програмового змісту ґрунтується на частково-пошуковому методі навчання, який спрямований на розв'язання стрижневого завдання предмета, пов'язаного із формуванням способів навчально-пізнавальної діяльності учнів; мисленнєвих дій та операцій; вироблення уміння розкривати причинно-наслідкові зв'язки у природі.

Чільне місце у реалізації інтегрованого курсу відводиться творчим завданням, які передбачають застосування знань у незнайомій ситуації (включають вправи з елементами пошукової й дослідницької діяльності, з елементами творчості).

Широко мають застосовуватися завдання, спрямовані на формування навичок самостійної роботи учнів з інформацією, засвоєння норм етичного, естетичного, морального ставлення до людей та природи.

В основу навчання має бути покладено діяльнісний підхід, який покликаний змістити акценти в освіті на активну діяльність. Діяльнісний підхід – це цілеспрямованою системою, націленою на результат, який може бути досягнутий тільки у тому випадку, коли буде зворотній зв'язок. Тому у навчанні даного курсу перевага надається практичним роботам, демонстраційним і лабораторним дослідом, спостереженням в природі, екологічному моделюванню та прогнозуванню, вирішенню ситуативних завдань, а також практичній діяльності з охорони природи.

Важливе значення у формуванні особистісного ставлення до об'єктів вивчення належить практично-орієнтованим проектам, які передбачають дослідження культурної спадщини українського народу, вивчення природи рідного краю, екологічних проблем, формують в учнів емоційно-ціннісне ставлення до природи.

до 2020/2021 навчального року

Реалізуючи інформаційні проекти – розповіді в самій різноманітній формі – усній, письмовій, вокальної пісні, підготовці презентаційних матеріалів тощо, у школярів формують способи самоорганізації навчальної діяльності, вміння роботи з інформацією (пошук необхідної інформації в довідкових виданнях, в тому числі на електронних носіях, у мережі Internet), комунікативні та комунікаційні уміння та навички.

Рекомендовано залучати учнів третього класу і до участі у різноманітних творчих проектах, що створює умови для їхнього особистісного розвитку. Кінцевим продуктом творчого проекту можуть бути малюнок, журнал, газета, екологічний знак, плакат, постер, збірка, колективний колаж, відеофільм, вечір, свято, вистава, сценка, годівниця, тощо.

Проектну діяльність необхідно сприявати не стільки на поглиблення знань учнів з певного питання, скільки на набуття досвіду самостійного виконання завдань, уміння формулювати завдання і ставити запитання, працювати в команді, знаходити нестандартні і оригінальні рішення проблеми, розкрити свій індивідуальний потенціал, проявити творчість.

Тематика проектів та їхні назви, запропоновані у програмі, можуть бути змінені на розсуд учителя, але повинні відповідати освітнім завданням відповідного розділу програми. Рекомендована кількість проектів у 3-му класі - не менше 4-х.

У 3 класі значну увагу приділяють дослідницькому методу навчання, який передбачає організацію процесу отримання нових знань та умінь. Принципова відмінність дослідження від проектування полягає в тому, що дослідження не передбачає створення будь-якого заздалегідь планованого об'єкта. Дослідження – це процес пошуку невідомого, нових знань, а проектування – вирішення певного, чітко усвідомленого завдання. Уміння проводити самостійні дослідження, осягнення істини легко прищеплюються і переносяться в подальшому на всі види діяльності, якщо вчитель створює для цього певні умови.

Важливе значення для емоційно-естетичного сприйняття природи молодшими школярами відіграють спостереження та власні дослідження; творчі завдання, екологічні акції, дидактичні ігри; уроки, проведені у формі подорожі, усного журналу, репортажу з місця подій, святкування дня Землі, води, прильоту птахів тощо. Такі форми проведення навчальних занять позитивно впливають на емоційну сферу дитини, сприяють розвитку її уяви, фантазії, мислення, концентрують увагу.

Однією із запропонованих форм роботи у 3 класі є екскурсія (кожної пори року). Вона дозволяє проводити спостереження, вивчати тіла і явища природи в природних або штучно створених умовах. Зміст екскурсій повинен мати безпосередній зв'язок із пройденим

на попередніх уроках матеріалом, або випереджувальний характер. У той же час отримані на екскурсіях результати спостережень і зібрані матеріали доцільно використовувати на наступних уроках. Екскурсія в природу є однією з доступних та обов'язкових форм роботи з молодшими школярами, у ході якої учні досліджують взаємозв'язки, що склалися у різних екологічних системах (на луках, у лісі, степах, водоймі, тощо).

Організуючи урок-екскурсію потрібно пам'ятати, що такі уроки мають іншу структуру і потребують певних завдань для кожного етапу уроку. Перед проведенням екскурсії потрібно скласти список і підготувати необхідне обладнання (блокнот, олівці, ручки, пакетики для збору природного матеріалу, біноклі, лупи, гномон, компас, термометр, мірна стрічка, снігомірна лінійка (рейка), визначники тощо); продумати місце, час проведення екскурсії, розробити маршрут, підібрати загадки, вікторини, вірші, провести інструктаж учнів з безпеки життєдіяльності. Під час вступної бесіди окреслюють тему, мету екскурсії, актуалізують набутий досвід з теми. Самостійна робота учнів під час екскурсії супроводжується коментарями вчителя. Важливим етапом уроку-екскурсії є звітування дітей про виконану роботу, фотозвіт та демонстрація зібраного матеріалу. За необхідності вчитель (або учень) може виступити з додатковими повідомленнями. Завершується екскурсія заключною бесідою, підведенням підсумків, фото- або відеозвітом, заповненням календаря спостережень за погодою та природою.

Формування громадянської компетентності у молодших школярів має здійснюватися поетапно, розуміючи єдність компонентів «Я – сім'я – школа – рідний край – Україна – світ»; що передбачає розкриття взаємодії людей у сім'ї, колективі, суспільстві; активні контакти дітей з соціальним оточенням, накопичення досвіду особистісного ставлення до системи цінностей демократичного суспільства.

Особливо важливого значення надається зв'язку змісту освіти з життям, оскільки відсутність або недостатність відповідного досвіду учнів та учениць потребує постійного залучення їх до аналізу життєвих ситуацій, формування навичок критичного мислення. Необхідно сприяти тому, щоб дитина використовувала набуті нею знання про способи громадянської активності як у знайомих, так і змінених, нових ситуаціях, що впливатиме на розвиток досвіду індивідуальної творчої діяльності.

Пріоритетну роль в організації освітньої діяльності молодших школярів необхідно надавати активним методам і формам, що ґрунтуються на демократичному стилі, сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи, творчості, розвивають уміння міркувати, аналізувати, ставити запитання, шукати власні відповіді, робити висновки.

Ефективними є колективні, групові та індивідуальні творчі справи, використання проектних, інтерактивних, інформаційно-комунікаційних технологій. Важливим є включення молодших школярів в активне пізнавальну, дослідницьку діяльність (оскільки об'єкти вивчення важливо сприймати безпосередньо), створення умов для самовираження, організації комунікативного спілкування, застосування в освітньому процесі елементів дискусії, що є ефективними засобами розвитку особистості, її громадянської позиції, формування в учнів цілісної картини світу.

Важливо наголосити на необхідності формування у молодших школярів медіаграмотності засобами медіаосвіти в інтегрованому курсі «Я досліджую світ». Цьому сприятиме системна та послідовна робота учнів з різними видами медіатекстів, з метою формування у них практичних умінь, а саме: пошук необхідної та відсторонення від непотрібної медіаінформації, створення власних медіатекстів; стимулювання творчого потенціалу молодших школярів як у напрямі створення власних медіатекстів, так і в напрямі творчого сприймання медіатекстів.

Кількість годин на вивчення кожного розділу інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 3-му класі можуть змінюватися відповідно до авторського викладу, підготовленості класу, регіональних особливостей, робочого плану школи, необхідності своєчасного реагування на конкретні умови, в яких відбувається навчально-виховний процес (наближення епідемії, стихійне лихо, інфекційні хвороби тощо).

Технологічна та інформатична освітні галузі

Інтегрований курс «Дизайн і технології». Інформатика

Зміст технологічної та інформатичної освітніх галузей реалізують через інтегрований курс «Дизайн і технології» та навчальний предмет «Інформатика».

Змістове забезпечення інтегрованого курсу «Дизайн і технології» та предмета «Інформатика» представлено в підручниках «Я досліджую світ», що реалізують типову освітню програму, розроблену під керівництвом О. Я. Савченко, таким чином: інтегровано в обох частинах підручника – у підручниках авторських колективів М. С. Вашуленка та ін.; Т. Г. Гільберг та ін.; І. І. Жаркової та ін.; інтегровано в другій частині підручника – у підручниках авторських колективів М. М. Корнієнко та ін.; В. В. Вдовенко та ін.; Н. В. Морзе та ін.

Технологічна освітня галузь має забезпечувати цілісний розвиток особистості дитини засобами предметно-перетворювальної діяльності, формування ключових та проектно-технологічної компетентності, необхідних для

до 2020/2021 навчального року

розв'язання життєвих проблем, культурного й національного самовираження.

Завдання освітньої галузі спрямовані на формування допитливості, цілісного уявлення про матеріальне і нематеріальне виробництво; сприяння розвитку естетично-ціннісного ставлення до традицій українського народу в праці, декоративно-ужитковому мистецтві; набуття досвіду поетапного створення корисних і естетичних виробів у партнерській взаємодії: від задуму до його втілення в різних матеріалах; вироблення навичок раціонального використання матеріалів, безпечного застосування традиційних та сучасних технологій; формування культури праці, прагнення удосконалювати процес і результати проєктно-технологічної діяльності, свій життєвий простір.

Змістові лінії, за якими структурована програма інтегрованого курсу «Дизайн і технології», відображають завершений цикл проєктно-технологічної діяльності: «Інформаційно-комунікаційне середовище», «Середовище проєктування», «Середовище техніки і технологій», «Середовище соціалізації».

Реалізація змістової лінії «**Інформаційно-комунікаційне середовище**» спрямовує партнерську взаємодію учасників освітнього процесу на розвиток асоціативно-образного та критичного мислення, оволодіння базовими знаннями, формування цілісного уявлення про виробничу сферу людської діяльності та створює підґрунтя для ознайомлення зі способами інтегрованої проєктно-технологічної діяльності.

Реалізація змістової лінії «**Середовище проєктування**» забезпечує розвиток аналітичного, просторового та творчого мислення, уміння працювати в команді, створення умов для оволодіння елементами дизайну: виявлення проблем, продукування ідей, вибору соціально і особистісно значущих об'єктів проєктування; виконання елементарних графічних зображень; добір матеріалів для виготовлення виробу за їх властивостями; експериментування з матеріалами і технологіями для реалізації власних ідей; планування технології послідовності виготовлення виробу.

Реалізація змістової лінії «**Середовище техніки і технологій**» передбачає розвиток логічного та алгоритмічного мислення, психомоторних здібностей, здатності до координування дій і взаємодопомоги; навичок організації робочого місця, безпечної праці з ручними, механічними інструментами й пристосуваннями; уміння поетапного виготовлення виробів з використанням традиційних та сучасних технологій, раціональної обробки різних матеріалів.

Реалізація змістової лінії «**Середовище соціалізації**» спрямована на розвиток емоційного інтелекту; оцінювання і самооцінювання процесу та результатів власної або спільної проєктно-технологічної діяльності; розвиток здатності презентувати освітні результати, обговорювати їх з іншими,

ефективно використовувати створені вироби; формування досвіду добродійної діяльності, підприємливості, гостинності; виконання трудових дій у побуті, розвиток прагнення якісно і безпечно облаштовувати свій життєвий простір.

Водночас для реалізації усіх вищезазначених завдань актуальним у 3 класі залишається удосконалення навичок безпечних прийомів виконання операцій з ручних технік обробки матеріалів та економного використання матеріалів. Задля цього необхідно акцентувати увагу на організації робочого місця, правилах внутрішнього розпорядку, безпеці праці та санітарних нормах. Предметно-перетворювальна діяльність має забезпечувати розвиток умінь працювати в команді, виховання ціннісного ставлення до себе як суб'єкта діяльності, шанобливого ставлення до людей праці та їхньої професії, трудових традицій українського народу.

Звертаємо увагу, що розподіл навчальних годин за темами, добір об'єктів проєктно-технологічної діяльності вчитель визначає самостійно, враховуючи умови навчання та педагогічну доцільність. Рекомендуємо навчальний матеріал вибудовувати навколо актуальних освітніх тем. Критеріями вибору тем мають бути корисність, практична значущість виробу, його естетична цінність.

Обов'язковою умовою проведення занять є виготовлення корисного й естетичного виробу – індивідуально, в парі або в групі, оцінювання і презентація освітніх результатів.

Формування у здобувача освіти інформаційно-комунікаційної та інших ключових компетентностей, здатності до розв'язання завдань з використанням цифрових пристроїв та інформаційно-комунікаційних технологій для розвитку критичного, аналітичного, синтетичного, логічного мислення, реалізації творчого потенціалу, формування активної, відповідальної, безпечної та етичної діяльності в інформаційному суспільстві забезпечує інформатична освітня галузь.

Завдання освітньої галузі спрямовані на формування умінь знаходити та опрацьовувати інформацію із використанням пошукових систем; створювати інформаційні об'єкти та опрацьовувати їх у програмних середовищах; здійснювати індивідуальну й колективну діяльність в інформаційному середовищі; критично оцінювати інформацію для розв'язання життєвих проблем; дотримуватися етичних, міжкультурних та правових норм інформаційної взаємодії; дотримуватися правил безпечної роботи з комп'ютерними пристроями.

Програму структуровано за змістовими лініями, в назвах яких відображено ключові поняття навчального предмета: «Інформація. Дії з інформацією», «Комп'ютерні пристрої для здійснення дій з інформацією», «Об'єкт. Властивості об'єкта», «Створення інформаційних моделей. Змінення готових. Використання». «Алгоритми».

Для реалізації змістової лінії «**Інформація. Дії з інформацією**» учитель має вибудувати таку систему завдань, яка б забезпечила розуміння дитиною поняття «інформація». Важливо, щоб учні наводили приклади інформації, властивостей інформації, форм подання та дій з інформацією з повсякденного застосування, доцільно використовували інформацію для виконання практико орієнтованих завдань. Протягом навчального року поняття інформації, її властивостей, форм подання та використання розширюється і доповнюється, чим забезпечується поступове нарощування складності матеріалу та формування способів діяльності на вищому рівні узагальнення.

Реалізація змістової лінії «**Комп'ютерні пристрої для здійснення дій з інформацією**» передбачає формування уявлення про те, що людина в житті постійно зустрічається з інформацією, працює з нею та може використовувати при цьому сучасні засоби ІТ з умінням захистити свій інформаційний простір. Для виконання практичних робіт учитель може використовувати різні програми (онлайн-середовища Інтернету, додатки для мобільних пристроїв), що рекомендовані чи схвалені для використання в закладах загальної середньої освіти.

У ході реалізації змістової лінії «**Об'єкт. Властивості об'єкта**» слід розглядати поняття об'єкта, властивостей об'єктів і значень цих властивостей. Дітям необхідно пропонувати завдання наводити із власного життя приклади різних об'єктів, їхніх властивостей і значень цих властивостей, впорядковувати та групувати об'єкти на основі значень властивостей. Шляхом дослідницьких вправ необхідно формувати уявлення про вплив значень властивостей об'єктів на подальше їх використання та опрацювання. Доцільними на цьому етапі навчання можуть бути вправи на побудову складних об'єктів із запропонованих частин, в тому числі самостійно доповнюючи з відсутніх компонентів; вправи на представлення інформації різними способами – у вигляді чисел, тексту, зображень, схем, таблиць, презентацій; вправи на зміну значень властивостей текстових та графічних об'єктів; вправи на дослідження об'єктів за допомогою створених моделей. Об'єктний підхід має пронизувати навчання теоретичного та практичного матеріалу всіх змістових ліній курсу.

Реалізація змістової лінії «**Створення інформаційних моделей. Змінення готових. Використання**» спрямовує на розвиток навичок створення інформаційної моделі в різних програмних середовищах, зокрема у табличній формі; початкових навичок використання різноманітних засобів інформаційних технологій для вирішення навчальних завдань; сприймання та представлення інформації у вигляді тексту: читати та змінювати тексти, визначати ключові

слова в тексті, створювати та опрацювати текст; сприймати різноманітні графічних даних; створювати власні зображення у вигляді малюнків та творчо опрацювати готові зображення; презентувати інформацію у вигляді слайдів. Під час роботи з текстами доцільно пропонувати учням застосовувати вміння щодо роботи з текстом, набуті на уроках української мови та літературного читання.

Реалізацію змістової лінії «**Алгоритми**» необхідно спрямовувати на розвиток розуміння поняття виконавця, його середовища, команди, системи команд виконавця алгоритму, основних алгоритмічних структур, зокрема, слідування, розгалуження та повторення; умінь виконувати готові алгоритми, а також складати прості алгоритми для виконавців, які працюють у певному зрозумілому для відповідної вікової категорії середовищі, використовуючи просту систему їхніх команд; навичок шукати помилки в послідовності команд, аналізувати зміст завдань на складання алгоритму для виконавців; вміння розв'язувати задачі з повсякденного життя, застосовуючи алгоритмічний підхід; умінь планувати послідовність дій для досягнення мети, передбачати можливі наслідки.

Звертаємо увагу, що учитель може змінювати порядок вивчення тем та самостійно визначати обсяг (кількість годин) на вивчення кожної теми курсу, а також на повторення, узагальнення та систематизацію під час вивчення кожної теми, вибудовуючи найбільш доречну для конкретного класу траєкторію навчання.

Важливо, щоб здобувачі освіти зрозуміли головні особливості безпечної роботи з інформаційними джерелами та почали використовувати відповідні навички та знання при вивченні інших навчальних предметів. Важливим є задоволення пізнавальних інтересів здобувачів освіти, підтримка їх творчої ініціативи та прагнення до освоєння нових інформаційно-комунікаційних технологій, що створюватиме відчуття доступності в постійному оновленні своїх компетентностей.

Для дотримання норм безпеки дитини рекомендується організувати навчання у закритому захищеному інформаційному середовищі. Облікові записи для електронного листування та співпраці в мережі створює адміністратор навчального закладу.

Під час формування оцінювання оцінні судження учасників освітнього процесу можуть стосуватись таких аспектів: 1) рівня володіння теоретичними знаннями; 2) здатності до застосування вивченого матеріалу у практичній діяльності; 3) свідомого та відповідального ставлення до етичних, міжкультурних та правових норм інформаційної взаємодії; 4) вміння співпрацювати; 5) використання матеріалу із повсякденного життя, навчальних предметів; 6) свідомого знання правил безпечної праці.

Мистецька освітня галузь

Зміст мистецької освітньої галузі може реалізовуватися як через **інтегрований курс «Мистецтво»**, так і через **окремі предмети** за видами мистецтва: **образотворче мистецтво і музичне мистецтво**. Вибір здійснюється з урахуванням фахової підготовки кадрового складу педагогічних працівників школи та погоджується педагогічною радою. За умови обрання закладом загальної середньої освіти окремого викладання через окремі предмети, у робочому навчальному плані зазначаються окремі навчальні предмети: «Мистецтво: образотворче мистецтво», «Мистецтво: музичне мистецтво», – на які відводиться по 1 годині на тиждень.

Засадничим нормативним документом у закладах загальної середньої освіти є Типові освітні програми, які через очікувані результати навчання конкретизують, чого саме мають навчитися здобувачі освіти на певному циклі навчання.

Для досягнення визначених програмою результатів навчання вчитель самостійно може визначати тематику навчання, мистецький контент (художній матеріал), обсяг годин на вивчення окремої теми, поурочний розподіл опанування кожної теми, технології навчання тощо. Зазначимо, що мистецькі твори для сприймання та виконання учнями мають відповідати критеріям їх високої художньої якості, цікавості для учнів і відповідності їх віку. Вищеозначене педагог відображає у календарно-тематичному плані на навчальний рік, відповідно до якого він (вона) здійснює навчання здобувачів освіти.

Необхідною умовою реалізації завдань мистецької освітньої галузі є дотримання інтегративного підходу у навчанні, який може розглядатися у декількох значеннях:

(у вузькому) через узгодження програмового змісту в межах галузі між різними навчальними предметами (за умови автономного викладання «Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво»);

(у широкому) через узгодження предметів мистецької освітньої галузі із змістом інших освітніх галузей (наприклад, сприймання музичного твору, мультфільму тощо на заняттях з вивчення мови), за умови дидактичної доцільності і коректності використання того чи іншого матеріалу.

Для якісної реалізації інтегрованого підходу у навчанні мистецтву на допомогу вчителю можуть бути підручники. У 2020/2021 навчальному році здобувачі освіти 3-го класу будуть опановувати зміст мистецької освітньої галузі по одному з дев'яти підручників, які пройшли конкурсне випробовування і рекомендовані до впровадження в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти. З переліком підручників та їх електронними версіями можна ознайо-

митися на сайті Інституту модернізації змісту освіти на сторінці електронної бібліотеки за посиланням <https://cutt.ly/DyAqLI9>.

Кожен з підручників, відповідаючи типовим освітнім програмам, представляє авторську модель інтегрованої мистецької освіти (тематизм, твори для сприймання і творення, система завдань тощо). Втім, підручник – це навчальне видання для учня, інструмент для оптимізації його (її) навчання. Педагогу він може слугувати орієнтиром для конструювання уроків у частині визначення тематизму, добору мистецького матеріалу та методичного інструментарію. Водночас для досягнення цілей і завдань кожного конкретного уроку, зокрема формування очікуваних результатів навчання, визначених типовою освітньою програмою, педагогу необхідно залучати дітей до різних видів художньо-творчої діяльності. Для реалізації педагогічних завдань вчитель може використовувати різний мистецький контент та методичний інструментарій, зокрема який не охоплено змістом підручника. Тому наголосимо, основним нормативним документом, що визначає зміст та вимоги освіти в закладі освіти є типова освітня програма, а підручник – один з педагогічних засобів (з-поміж багатьох інших), що допомагає розв'язувати освітні завдання, визначені програмою.

Види діяльності учнів на уроках мистецтва репрезентують дві взаємопов'язані складові сприймання (аналіз-інтерпретація) і творення мистецтва. Поступове і системне набуття учнями художнього досвіду здійснюється у тісному їх взаємозв'язку. Тільки за умови, коли учні будуть активно сприймати художні образи, творити їх самостійно (або у взаємодії з іншими), виявляти власну позицію, здійснювати творчий відбір художніх засобів – діяльність на уроках мистецтва буде ефективно впливати на розвиток емоційної сфери дитини (в тому числі емоційного інтелекту), формування художньо-образного, критичного, інших видів мислення, виховання художніх потреб, інтересів, смаків тощо.

Другий цикл навчання у цьому контексті є важливим, адже діти вже мають певний мистецький досвід, здобутий на першому циклі навчання, у них активно розвиваються мислення, пам'ять, увага, уява. Тому важливим є завданням педагога – підтримати і активно розвивати уміння та навички в галузі мистецтва.

У художньо-творчій діяльності з музичного мистецтва необхідно приділяти увагу формуванню вокальних навичок дітей (зокрема, співу в унісон). При цьому зазначимо, що використання електронного супроводу («мінус»-фонограм) доцільно лише на заключному етапі вивчення вокального твору. Важливим акцентом у діяльності педагога залишається розвиток ритмічного чуття, який здійснюється через створення

до 2020/2021 навчального року

ритмічного супроводу до власного співу, гру на елементарних музичних інструментах (в тому числі, в ансамблі), хореографічних рухах під музику тощо. На уроках мистецтва необхідно давати учням можливість у виявленні власної музичної творчості через імпровізацію, створення ритмічних послідовностей, мелодій тощо. Звертаємо увагу, що знайомство учнів з музичною (в тому числі нотною) грамотою має відбуватися природньо, у безпосередній музичній діяльності – співі, грі на елементарних музичних інструментах тощо.

В образотворчій діяльності учні, на основі вже отриманого художнього досвіду, мають системно і послідовно опанувати секрети мови візуальних мистецтв, зокрема різні живописні і графічні техніки, способи ліплення, деякі техніки декоративно-ужиткового мистецтва, знайомитися з елементарними законами композиції, основами кольорознавства, способами стилізації тощо. Для досягнення поставлених завдань педагогу необхідно не тільки запропонувати відтворити той чи інший зразок, а й сприяти розвитку творчості дитини: показати варіативність виконання завдання в межах поставленої навчальної цілі; запропонувати можливість додавання елементів (відмінних від запропонованого зразка) у власну композицію тощо.

Набуття елементарних умінь з театрального та хореографічного мистецтва має відбуватися природньо у тісному зв'язку з іншими видами діяльності: рухи під музику, інсценізація творів мистецтва тощо.

Водночас, в контексті інтегрованого навчання відбувається формування поліхудожніх умінь та якостей (здатність до порівняння мови різних видів мистецтва, відтворення різних явищ через музичні інтонації, малюнок, рух, жест, «оживлення» творів образотворчого мистецтва, візуалізація музики тощо).

У процесі аналізу – інтерпретації творів мистецтва слід привчати уважно слухати і споглядати твори мистецтва, висловлювати власні враження, розширювати словниковий запас учнів для характеристики мистецьких творів, шукати зміст, розуміти, яким чином він розкривається (через характеристику художньої мови). Водночас, у процесі обговорення не слід вдаватися до суто мистецтвознавчого аналізу, а застосовувати різні методичні прийоми та методи для зацікавлення учнів та їх занурення у зміст твору. Системно і послідовно потрібно привчати дітей визначати, описувати емоційні стани, викликані почутим, побаченим, формувати культуру емоційного сприймання й реагування на твір мистецтва.

Окрім того, важливо привчати дітей не тільки творити і самовиражатися, але й презентувати результати власної творчості, брати участь у шкільних мистецьких заходах (концертах, виставках, інсценізаціях тощо), а з часом виявляти ініціативу їх створення, спілкуватися з друзями та знайомими про мистецтво. Пізнання мистецтва відбувається як через художньо-творчу діяльність, так і активне сприймання творів різних видів мистецтва та знайомства з особливос-

тями їхньої художньо-образної мови.

Система оцінювання результатів навчання в мистецькій освітній галузі ґрунтується на позитивному ставленні до кожного учня (учениці). Оцінюється не рівень недоликів і прорахунків, а рівень прогресу особистісних досягнень, тому критерієм перевірки та оцінювання результатів мистецької освіти є динаміка особистісного розвитку учня (учениці). Безперечно, певну роль у мистецькій сфері відіграють спеціальні художні здібності (музичний слух, вокальні дані, відчуття ритму, кольору, пропорцій, симультанне образне сприймання тощо), які можуть впливати на освітні результати учнів. Втім для створення об'єктивності системи оцінювання, перевірка має інтегрувати такі показники:

- ставлення дитини до мистецької діяльності, її активність та ініціативність, її особистісний зріст у порівнянні з її попередніми досягненнями (формульоване оцінювання);
- досягнення дитини у різних видах діяльності, відповідно до показників успішності, визначених освітньою програмою (підсумкове оцінювання).

Навчальна та методична література з предметів художньо-естетичного циклу зазначена у Переліках навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України, що розміщені на офіційному сайті МОН. Під час підготовки вчителів до уроків радимо використовувати періодичні фахові видання, зокрема науково-методичний журнал «Мистецтво та освіта».

Організація освітнього процесу в 3 класах за типовою освітньою програмою, розробленою під керівництвом Шияна Р.Б.

Особливості типової освітньої програми, розробленої під керівництвом Р.Б.Шияна, полягають у структуруванні змісту початкової освіти за освітніми галузями, інтегровано в предметах вивчення, що визначені навчальним планом. Запропонована у програмі інтеграція забезпечує умови для формування в молодших школярів цілісної картини світу, здатності сприймати предмети/об'єкти і явища різнобічно та системно; визначати практичне застосування вивченого.

Інтеграція змісту та видів діяльності різних освітніх галузей відбувається навколо тем та проблемних питань природничого та соціокультурного змісту. Математичні та мовні уміння при цьому відіграють інструментальну роль та виступають засобами вирішення проблемних питань/ситуацій, пізнання світу, фіксації результатів досліджень. У навчальних програмах з української та іноземної мов, математики, мистецтва, фізичної культури окреслюється поступовий розвиток умінь (шлях досягнення

очікуваних результатів навчання) у межах кожної змістової лінії.

Мовно-літературна освітня галузь реалізується у навчальних предметах «Українська мова», «Іноземна мова» та інтегрованому курсі «Я досліджую світ». Вивчення української мови у 3 класі передбачає часовий розподіл програмового матеріалу між предметом «Українська мова» та інтегрованим курсом «Я досліджую світ» (мовно-літературна галузь), відповідно до якого 5 годин на тиждень використовується на вивчення української мови як окремого предмета, 2 години української мови на тиждень включені до інтегрованого курсу «Я досліджую світ» (мовно-літературна галузь). В інтегрованому курсі «Я досліджую світ» зміст мовно-літературної галузі розгортається лінійно разом із змістом решти освітніх галузей, що інтегруються.

Математика вивчається як окремий предмет (4 години на тиждень) та у складі інтегрованого курсу «Я досліджую світ» (1 година на тиждень).

Як і зміст мовно-літературної галузі в інтегрованому курсі «Я досліджую світ» зміст математичної освітньої галузі розгортається лінійно разом із змістом решти освітніх галузей, що інтегруються.

Досягнення очікуваних результатів природничої, громадянської та історичної, соціальної та здоров'язбережувальної, технологічної та частково мовно-літературної та математичної освітніх галузей забезпечує інтегрований курс «Я досліджую світ» (7 год на тиждень). Інтеграцію змісту цих освітніх галузей учитель представляє в календарно-тематичному плані.

Реалізація інформатичної освітньої галузі у 3 класі забезпечується предметом «Інформатика» (1 год на тиждень).

Реалізація мистецької освітньої галузі може здійснюватись як через інтегрований курс «Мистецтво», так і через окремі предмети за видами мистецтва: образотворче мистецтво і музичне мистецтво.

Мовно-літературна освітня галузь**Українська мова**

Інтегрований мовно-літературний курс «Українська мова» забезпечує інтеграцію різних рівнів – міжгалузеву, предметну (немає поділу на уроки мови та читання, а подані мовно-мовленнєві завдання виконуються на основі літературних творів та медіатекстів). Наявність мовно-мовленнєвих вправ дозволяє на одному уроці розв'язувати завдання як мовної, так і літературної освіти, які традиційно реалізувались на окремих уроках. Також змістове забезпечення інтегрованого курсу «Українська мова» ґрунтується на інтеграції змісту природничої, громадянської та історичної, соціальної та здоров'язбережувальної, математичної та мистецької освітніх галузей. Інтегрований курс «Українська мова» має забезпечувати формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей, зокрема вихованню в учнів початкових класів високої патріотичної свідомості, почуття вірності та любові до Батьківщини; утвердженню в свідомості й почуттях особистості молодшого школяра патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України; усвідомленню досягнень українського народу, його інтелектуальних і духовних надбань; формуванню толерантного ставлення до інших народів, їхніх мов, культур; культивуванню кращих рис української ментальності – працелюбності, свободи, справедливості, доброти, чесності, бережного ставлення до природи тощо; вихованню почуття любові до української мови як мови державної, потреби її вивчати та спілкуватися нею.

В умовах інтегрованого мовно-літературного курсу на уроках з'являється можливість зреалізувати текстоцентричний (не словоцентричний, як було раніше) підхід до вивчення мовних явищ. З метою розвитку здатності спостерігати за мовними явищами, експериментувати зі звуками, словами, фразами, зокрема і в мовних іграх, для опанування початкових лінгвістичних знань і норм української мови, формування базових правописних умінь третьокласники досліджують їх, а потім самостійно роблять висновки, тобто складають правила. Для цього широко пропонуються мовні казки. Таким чином забезпечено дослідницький характер вивчення мовних явищ.

Формування орфоепічних, правописних, лексичних, граматичних, стилістичних, словотвірних умінь, що в цілому сприяє індивідуальному стилю мовлення, необхідно забезпечувати системою тренувальних, дослідницьких, пізнавальних й цікавих завдань, що подані у підручниках «Українська мова та читання». Ефективним засобом узагальнення та систематизації знань є мовний аналіз, який допомагає свідомому засвоєнню здобувачами освіти програмового матеріалу, формуванню в них мовних та мовленнєвих умінь і навичок.

Для удосконалення навичок читання, розвитку пізнавальних інтересів, збагачення духовного світу учнів через естетичне сприймання творів художньої літератури та медіапродуктів пропонуються завдання на читання з позначками, читання з передбаченням та ін.

Розвитку мовлення, уяви та творчого мислення в процесі роботи над текстом сприяють переказування, творення текстів на основі коміксів, інфографіки, за поданим початком, серією малюнків, картиною, на основі власних спостережень та ін.

На уроках української мови рекомендовано застосовувати інноваційні технології, зокрема і технології розвитку критичного мислення: мапа думок, сенкан, РАФТ, асоціативний куш, діаграма Венна тощо; роботу з медіа (інфографіка, комікси, колаж, створення класної газети, реклама, лист, афіша). Вони сприятимуть вихованню в третьокласників позитивного емоційно-ціннісного ставлення до української мови, читання, дитячої книжки, прагнення вдосконалювати своє мовлення, а також розвитку літературно-творчих здібностей, умінь критично мислити та розв'язувати проблемні завдання.

Інноваційним інструментом для розвитку комунікативних умінь учнів є навчальні активності учнів, що передбачені змістовою лінією «Театралізуємо». Для досягнення визначених в ній очікуваних результатів рекомендуємо залучати учнів до сценічної творчості, в умовах якої школярі набувають акторського досвіду, зокрема імпровізації, що забезпечує розвиток у дитини емоційного інтелекту, творчого мислення, ініціативності, самосвідомості й самоєфективності, уміння мобілізувати інших, долати бар'єри, пов'язані з неоднозначністю, невизначеністю та ризиками, співпрацювати з іншими особами.

Математична освітня галузь

Початковий курс математики спрямований на формування та розвиток в учнів математичної компетентності. У 3 класі, як і в 1-му та 2-му класах, навчання математики спрямовується на розкриття ролі математики для пізнання об'єктів, явищ, їх закономірностей та перспектив навколишнього світу; формування в учнів основ математичних знань, фактів, способів дій/операцій для розв'язання навчальних і практично-життєвих завдань, проблем, задач.

У сучасних умовах підвищеної уваги до вивчення систематичного шкільного курсу математики істотного значення набуває формування мотиваційної складової/мотивації до навчально-освітньої діяльності; розвитку та вдосконалення форм організації освітнього процесу щодо пізнання математичних фактів, залежностей, закономірностей, підвищення інтересу учнів до практичного використання математичних висновків, їх теоретичного, функціонального спрямування тощо. Фундамент цих критеріїв закладається в початкових класах, коли створюється база інформативної, діяльнісної/процесуаль-

ної, когнітивної процедури усвідомлення суті математики як форми реального та об'єктивного відображення і пізнання нового в навколишньому світі.

Рекомендуємо при ознайомленні з новими поняттями, новими фактами і залежностями в математиці проводити актуалізацію здобутих знань, інформації, навичок учнів, та використовувати проблемні запитання, які стимулюватимуть дітей до роздумів, до пошуку власних ідей, до бажання аргументувати, відстоювати свої позиції, думки, дії.

Оскільки математика є «універсальною» наукою, що розкриває сутність різних освітніх спрямувань/галузей, забезпечує інтегрований підхід при ознайомленні з певним математичним поняттям на реальних прикладах з життя, з об'єктами, що нас оточують, то для реалізації вимог освітньої математичної галузі типової програми, досягнення учнями очікуваних результатів навчання рекомендуємо систематично використовувати внутрішньопредметні і міжпредметні зв'язки, практично-діяльнісну інтеграцію з темами, розділами інших освітніх галузей, та пропонованими темами навчальних тижнів. Інтеграція має бути природною, логічною, дидактично і практично виправданою.

Завдання освітньої математичної галузі реалізуються через вивчення окремого **навчального предмета «Математика»** (4 год на тиждень протягом навчального року) та включення програмового змісту з математики в інтегрований курс «Я досліджую світ», в інші освітні галузі як інструмент дослідження, порівняння, передбачення, обчислення, пізнання об'єктів за певними величинами, обґрунтування, опис подій в історичному ракурсі, залежностей між предметами/об'єктами природи, Всесвіту тощо. При розподілі програмового змісту навчального матеріалу між окремим предметом та інтегрованим курсом пропонуємо для інтегрованого курсу обирати теми, що передбачають виконання практико-орієнтованих завдань на застосування вивченого матеріалу різних змістових ліній. Водночас, звертаємо увагу, що матеріал змістових ліній «Вимірювання величин», «Просторові відношення», «Геометричні фігури» може бути використаний на уроках інтегрованого курсу і як новий з метою ознайомлення з ним учнів, і в подальшому використовуватися на уроках математики.

У курсі початкової математичної освіти зазначені завдання реалізуються за такими змістовими лініями: «Лічба», «Числа. Дії з числами», «Вимірювання величин», «Просторові відношення. Геометричні фігури», «Робота з даними».

Розв'язування проблем математичного змісту, в тому числі і сюжетних задач, реалізується наскрізно у всіх змістових лініях. Дослідження та опис математичних фактів, відношень і закономірностей, що закладені в них, реалізують потенціал математичної галузі для формування в учнів здатності логічно мислити, узагальнювати, робити висновки, застосовувати

до 2020/2021 навчального року

набуті знання, навички для розв'язання навчальних і практичних завдань, задач, формувати, розвивати та вдосконалювати/збагачувати свідоме математичне мовлення.

Вправи та завдання до них, що пропонують підручники за чинною програмою, слід доповнювати аналогічними, подібними завданнями, які охоплюють безпосередню діяльність конкретного учня/конкретної учениці в класі, в школі, вдома (в сім'ї, родині), на дозвіллі тощо. Така практична діяльність якнайкраще формує мотивацію, приносить моральне та інтелектуальне задоволення дитині, і що, звісно, формує й розвиває її математичні компетентності.

Враховуючи вікові особливості третьокласників та з метою усвідомленого, зацікавленого сприйняття змісту навчального матеріалу доцільно на освітніх заняттях практикувати дії з реальними об'єктами (у тому числі геометричними фігурами), предметними та схематичними ілюстраціями тощо. З цією метою вчитель/вчителька може використовувати готові дидактичні засоби навчання для логіко-математичних видів діяльності, та виготовлені самостійно учнями (для створення яких варто проводити вимірювання, співставлення та порівняння їх за певними ознаками (за кількістю, розмірами, розміщенням, кольором, формою, призначенням, матеріалом тощо).

При вивченні початкового курсу математики особливу увагу варто приділяти збагаченню та розвитку математичного мовлення дітей. Правильне використання математичних термінів є лаксумом свідомого засвоєння, розуміння суті математичного поняття. Для цього пропонуємо пояснювати походження назви поняття, його етимологію. Цікавою формою роботи з застосування нового терміну може бути пропозиція дібрати синоніми чи антоніми (без вживання їх назв) до нього, «творча лабораторія» з придуманням «своїх» назв. Вважаємо неприпустимим вимагати від учнів завчання структури речення для формулювання відповіді. Слід вчити учнів, що в кожній відповіді має бути використана частина запитання. У підручниках, навчальних посібниках формулювання завдання на обчислення дається по-різному (обчисли, виконай обчислення, знайти значення виразу, обчисли вираз, виконай дію (дії) тощо). Це розширює діапазон мовлення, показує усвідомлення процесу дії для досягнення мети – знайти результат.

Для формування вмінь критично мислити, аналізувати, виділяти істотне, головне, тобто те, що вказує на зв'язок і взаємозалежність між даними величинами, оцінювати інформацію та використовувати її в практичних ситуаціях, математичних формулюваннях, пропонуємо при розв'язанні будь-якої математичної, навчальної чи життєвої проблеми використовувати графічну інтерпретацію: малюнки, світліни, схеми, схематичні рисунки, граfi, діаграми, предметну демонстрацію тощо.

**Природнича,
громадянська,
та історична, соціальна
і здоров'язбережувальна,
технологічна та інформатична
освітні галузі**

**Інтегрований курс
«Я досліджую світ»**

Навчальний предмет «Я досліджую світ» у 3 класі спрямований на формування в учнів системи знань про природне і соціальне оточення людини, уявленнє про взаємозв'язки і взаємозалежність природи і суспільства як загальнолюдські цінності. При вивченні інтегрованого курсу «Я досліджую світ» третьокласники знайомляться з елементарними поняттями з біології, хімії, екології, географії, основ здоров'я, фінансової грамотності, історії, безпеки життєдіяльності тощо.

Важлива роль належить інформатичній і технологічній галузям, які не тільки формують життєві компетенції, а й допомагають учням більше пізнати навколишній світ та поглибити знання з інших освітніх галузей. Їх зміст спрямований на оволодіння основами технологічних знань, вміннями і навичками працювати, способами планування та організації праці; на розвиток сенсорики, дрібної моторики рук, просторової уяви, здібностей орієнтуватися в інформації різного виду; освоєння знань про роль діяльності людини в перетворенні навколишнього світу; виховання працьовитості, шанобливого ставлення до людей різних професій та результатів їх праці.

Технологічна галузь сприяє розвитку знаково символічного і просторового мислення, репродуктивної та творчої уяви на основі розвитку здатності учнів до моделювання і відображення об'єкта і процесу перетворення в формі моделей (малюнків, схем); регулятивних дій, планування (вміння складати план дій і застосовувати його для вирішення завдань); прогнозування (передбачення майбутнього результату при різних умовах виконання дії), контроль, корекцію та оцінку; формуванню внутрішнього плану на основі поетапного відпрацювання предметно-перетворювальних дій; розвитку планувальної і регулюючої функцій мови; комунікативної компетентності молодших школярів на основі організації спільної продуктивної діяльності; розвитку естетичних уявлень і критеріїв на основі образотворчої і художньо-конструктивної діяльності; формуванню мотивації успіху і досягнень молодших школярів, творчої самореалізації на основі ефективної організації предметно-перетворювальної символіко- моделюючої діяльності; ознайомлення молодших школярів зі світом професій і їх соціальним значенням, історією їх виникнення і розвитку як першої сходи форми готовності до попереднього професійного самовизначення.

У 3 класі рекомендуємо ширше використовувати інформаційно-комунікаційні технології, пропонувати учням завдання на пошук інформації, створення власних проєктів. Виконання таких завдань має передбачати співпрацю й обмін інформацією та ідеями. Навчальні дії мають формувати в учнів уміння аналізувати, систематизувати та узагальнювати знайдену інформацію, оцінювати один одного, презентувати власні проєкти.

Освітній процес доцільно наповнювати спілкуванням та обміном інформацією з іншими учнями та вчителями через використання можливостей електронної пошти та соціальних мереж; роботою у віртуальному середовищі навчання; використанням цифрових пристроїв та інтерактивних панелей для технічної підтримки активних видів навчання. При цьому важливо навчати безпечної роботи з комп'ютерною технікою та безпеці мережевого спілкування й навчання у віртуальному середовищі. Окрім питань безпеки, пов'язаних з використанням в освітньому процесі ІКТ, на уроках курсу «Я досліджую світ» питання безпечної поведінки в різних ситуаціях, дотримання здорового способу життя є ключовими. На їх опрацювання зорієнтовує Державний стандарт початкової освіти, в якому наголошується пріоритетність «...розвитку самостійності через особисту ідентифікацію, застосування моделі здорової та безпечної поведінки, збереження власного здоров'я та здоров'я інших осіб, добробуту та сталого розвитку». Тому інтегрований курс має сприяти пізнанню учнями свого внутрішнього світу і побудови гармонійних відносин з собою і навколишнім світом.

Організовуючи вивчення курсу «Я досліджую світ», вчитель має враховувати, що його програма має спіральноконцентричну будову, тому у різні роки навчання в межах циклу та з першого циклу у другий повторюється вивчення окремих тем з розширенням та поглибленням їх змісту.

У 3 класі важливою і новою темою курсу є тема «Організм людини», зміст якої спрямований на ознайомлення учнів з внутрішньою будовою людини. Під час першого циклу навчання учні вивчали зовнішню будову людини. У 3 класі під час вивчення цієї теми учні набудуть життєво важливих знань про свій організм, що представляє злагоджену високоорганізовану систему, яка регулюється і управляється нервовою системою. Основними методичними прийомами вивчення цієї теми є супроводження вивчення організму людини питаннями їх охорони, збереження здоров'я в цілому. У поєднанні з формуванням елементарних знань про людину, її організм необхідно працювати прищеплення дітям гігієнічних навичок і правил, вихованням культури здоров'я, культури харчування тощо. Опрацювання теми «Організм людини» закладає основи для формування здоров'язбережувальної компетентності, складниками якої є:

до 2020/2021 навчального року

турбота про особисте здоров'я і безпеку, реагування на діяльність, яка становить загрозу для власного життя, здоров'я, добробуту та інших осіб; визначення альтернатив, прогнозування наслідків, ухвалення рішень з користю для здоров'я, добробуту, власної безпеки та безпеки інших осіб; аргументований вибір на користь здорового способу життя, аналіз і оцінка наслідків та ризиків; підприємливість та етична поведінка для поліпшення здоров'я, безпеки та добробуту.

Звертаємо увагу на те, що у 3 класі, як і в 1-му та 2-му класах, основними методами вивчення навколишнього світу залишаються спостереження й експеримент. Діти частково знайомилися з цими методами у першому циклі навчання. Під час організації спостережень у 3 класі необхідно з учнями чітко визначати мету даного виду діяльності та об'єкт спостереження, створити необхідні умови і скласти план роботи. Під час спостереження доцільно фіксувати отримані результати. В кінці спостереження необхідно обов'язково робити висновки і розглянути можливості подальшої роботи. Експеримент дає можливість учням перевірити гіпотезу. Експерименти проводить вчитель або учні разом із вчителем. Використання дослідницького підходу в організації вивчення навколишнього світу сприяє зміні характеру взаємовідносин «учитель - учень» в бік співпраці, а також вихованню пізнавального інтересу, створення позитивної мотивації навчання, формуванню глибоких, міцних і дієвих знань та навичок. Дослідницька навчальна діяльність сприяє розвитку інтелектуальної сфери особистості, формуванню способів активної пізнавальної діяльності.

Наповнюючи освітній процес у 3 класі новими видами навчальних активностей, пропонуємо повністю не вилучати ігрове навчання, яке було домінуючим у першому циклі. Ігрова діяльність у формі дидактичних і сюжетно-рольових ігор сприяє активізації пізнавальних інтересів учнів, більш ефективному засвоєнню або закріпленню навчального матеріалу. Застосовуючи цю форму навчання на другому циклі потрібно пам'ятати головні елементи ігрової технології навчання: перед початком гри ставиться конкретна мета навчання; через ігрову діяльність досягається конкретний педагогічний результат; навчальна діяльність підкоряється правилам гри; навчальні матеріали є засобами гри. Ігрові прийоми, спрямовані на організацію колективних форм діяльності, сприяють тому, що учні вчать поважати думку інших членів малої групи, прогнозувати кінцеві результати, самостійно планувати діяльність, визначати методи досягнення цілей.

Забезпечуючи наступність між першим і другим циклами початкової освіти, організація вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» має ґрунтуватися на ціннісно-орієнтованому, особистісно-орієнтованому, компетентісному,

діяльнісному підходах.

З метою формування в учнів норм, звичок, способу життя, стилю поведінки, необхідних для успішного функціонування у суспільстві, змістове наповнення курсу має стимулювати прояв патріотизму і громадянської відповідальності; поваги; партнерської взаємодії; працелюбності і творчої ініціативи тощо.

Діяльнісний підхід на другому циклі навчання передбачає самостійний пошук, інтерпретацію, аналіз, узагальнення і оцінку різних джерел інформації, графічних даних та інших навчальних ресурсів. Це сприятиме реалізації таких очікуваних результатів навчання, як: опрацювання та систематизація інформації природничого змісту, отриманої з доступних джерел, та представлення її у різних формах; критичне оцінювання фактів, поєднання нового досвіду з набутим раніше і його творче використання для розв'язання проблем природничого характеру; робота з різними джерелами соціальної та історичної інформації, аналіз змісту джерел, їх критична оцінка; узагальнення інформації з різних джерел, розповідь про минуле і сучасне та інші.

Рекомендуємо в організації вивчення інтегрованого курсу застосовувати інструменти інтегративного підходу, що дозволяє формувати в уяві учнів цілісну картину світу і будується за принципом об'єднання декількох видів діяльності і різних засобів розвитку учнів, що забезпечує можливість формування і розвитку у них системи навчальних дій, а також передбачає вивчення розділів курсу не ізольовано, а в їх взаємозв'язку. Реалізація інтегративного підходу зумовлює застосування різних видів навчальних активностей, у тому числі різних видів рухової активності (фізкультхвилинки, рухливі паузи, театралізовані ігри тощо) на уроках з різних предметів. Також доцільно у процесі вивчення змісту навчального матеріалу враховувати міжпредметні зв'язки з мовно-літературної, математичної, мистецької та інших освітніх галузей.

Актуальним для освітнього процесу у 3 класі залишається використання словесних методів навчання, що передбачає проведення бесід, дискусій, пояснень, роботу з підручником, яка включає різноманітні стратегії читання (виокремлення головної думки, сканування з метою знаходження відповіді на питання, застосування інтерактивної пізнавальної системи для ефективного читання та сприйняття нового тексту «INSERT» тощо). Використання підручників, наочних посібників рекомендується на кожному уроці, оскільки це сприяє успішній актуалізації вже вивченого матеріалу, допомагає у процесі усвідомлення нової інформації, розкриває вміння критично мислити та аналізувати прочитане, дає можливість учням отримати більш достовірні знання і реальну картину про навколишній світ, підвищує можливість рефлексії отриманої інфор-

мації та вміння працювати самостійно.

Актуальним засобом формування світогляду учнів є проблемне навчання, ефективність якого полягає у тому, що при вирішенні задач такого типу в учнів формується критичне, творче, діалектичне мислення. Проблемне навчання сприяє формуванню умінь застосування системи логічних прийомів або окремих способів творчої діяльності, умінь творчого застосування знань, тобто застосування знань у новій ситуації. Воно сприяє накопиченню досвіду творчої діяльності, оволодінню дослідницькими методами, набуттю досвіду вирішення практичних проблем та зміцнює мотиваційний складник освітнього процесу.

Навчально-пізнавальна діяльність на другому циклі навчання неможлива без проєктної діяльності, яка спрямована на вирішення учнем або групою школярів дослідної, творчої або практичної проблеми. В організації проєктної діяльності рекомендується враховувати вікові особливості учнів, їх інтереси та надавати переваги реалізації колективних або групових проєктів. Оскільки проєктні роботи не обмежуються тільки лише урочними годинами, тому пропонується використовувати резервний час та інтеграцію з позаурочною діяльністю.

Наголошуємо, що лише комплексне використання всіх підходів до організації навчального процесу створить можливість для організації навчальної діяльності на високому рівні, успішного досягнення очікуваних результатів та підвищення якості освіти.

Міністерство освіти і науки України пропонує у цій роботі використовувати видані за кошти державного бюджету навчально-методичні посібники для педагогічних працівників, що висвітлюють загально дидактичні питання та питання методик навчання у Новій українській школі. З електронним варіантом навчально-методичних посібників можна ознайомитися на сайті Інституту модернізації змісту освіти на сторінці електронної бібліотеки за посиланням <https://cutt.ly/lyP5Ay2>

Навчально-методичні матеріали для педагогів, батьків та учнів перших класів із формування громадянської компетентності «Розвиваємо громадянські компетентності з 1 класу», які схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах (протокол № 16 від 13 вересня 2018 р.), є додатковими навчально-методичними матеріалами до існуючих Модельних навчальних програм (Модельних навчальних тижнів) для першого класу. Це ресурс із конструювання освітнього процесу з акцентом на формування громадянської компетентності учнів першого класу Нової української школи.

<http://www.ussf.kiev.ua/ccdeditions/324/>

**А.ГАЛАС,
О.КУЛИК,**

**методисти початкової освіти
Хмельницького ОІППО.**

до 2020/2021 навчального року

Навчально-методичне забезпечення освітнього процесу учнів 3-го класу «Нової української школи»

У початковій школі важливо зацікавити учнів вивченням іноземної мови, викликати в них позитивне ставлення до предмета, вмотивувати необхідність володіння іноземною мовою як засобом міжкультурного спілкування. Зміст навчання добирається відповідно до психофізіологічних особливостей учнів молодшого шкільного віку.

У 8-9 років дитячий організм продовжує швидко рости й розвиватися. Відбувається скостеніння кісток зап'ястя, розвиваються м'язи кистей рук, посилено формується дрібна моторика. Триває дозрівання лобних зон кори головного мозку та мозолистого тіла, через що рухи дітей стають чіткішими, стабільнішими, вони можуть контролювати темп, швидкість і якість рухів. Психологи відзначають, що з восьми років починається найважливіший етап психомоторного розвитку дітей, коли формується їх власний світогляд, ставлення до життя, навколишнього світу. Вони вже адаптувалися в школі, звикли до шкільних навантажень, навчилися знаходити спільну мову з учителем і однолітками. Як і раніше, їм усе цікаво, і вони вже вміють здобувати необхідні знання.

Діти займають певне положення серед однолітків, продовжують відточувати свої соціальні навички, мають своє коло спілкування, яке дуже впливає на формування дитячого світогляду. Емоційна прив'язаність до батьків зменшується, з'являються авторитети серед однолітків і друзів старшого віку, чий вплив навіть стає більш значущим, ніж батьківський. Діти спокійні й уважні на уроках. Добре виконують стандартні завдання, вміють діяти за зразком. Через завершення спеціалізації лівої півкулі, що відповідає за раціональне мислення, у дітей пробуджується здатність до логічного й абстрактного мислення; швидко формуються умовні рефлексії; навички міцні і стійкі до зовнішнього гальмування. Дещо уповільнюється розвиток уяви і творчих здібностей.

Щоб запобігти пригніченню лівою півкулею діяльності правої, варто постійно стимулювати в учнів креативність, включати у навчаль-

ний процес творчі завдання. У дитини сильніше починає виявлятися почуття обов'язку і прагнення до різних досягнень. У неї вже добре розвинена комунікативність. Вона ставить перед собою і намагається розв'язувати реальні задачі, її фантазії та ігри спрямовані на активне засвоєння предметних дій. Діти цього віку дуже імпульсивні й нестримані, ще не можуть і не вміють самостійно переборювати навіть незначні, на наш погляд, труднощі, які виникають під час навчання в школі. Тому в цьому віці виховання особистості дитини полягає в тому, щоб систематично вчити дітей самостійності більш високого рівня. Але робити це треба ніби поволі, просто підштовхувати дитину до потрібних дій. При цьому враховувати, що обсяг поставленого перед нею завдання не повинен бути дуже великим, інакше дитина просто відмовиться його виконувати взагалі. У 3 класі дитина звикає до перебування в школі, а тому цей чинник втрачає безпосередню емоційну привабливість. Саме тому мотив до іншомовної діяльності варто підкріпити інтересом до змісту навчання, нових форм роботи.

Національний стандарт початкової школи та нові програми з іншомовної галузі націлюють на удосконалення рівня володіння іноземною мовою, базуючись на вже досягнутому у 2 класі рівні pre-A1 у напрямі наступного рівня A1. Дескриптори рівня A1 чітко визначені програмою відповідно до кожного виду мовленнєвої діяльності та узгоджені із загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти. Досягнення цього рівня передбачає, що по завершенню початкової школи учень:

- Розуміє та використовує знайомі щоденні вирази та найбазовіші фрази, що спрямовані на задоволення конкретних потреб.
- Може представити себе та інших та може задавати питання щодо особистих деталей та відповідати на них. Наприклад, про місце проживання, знайомих та про речі, що він/вона має.
- Може взаємодіяти найпростішим способом, якщо інша людина

говорить повільно та чітко і готова допомогти.

У 3-му класі продовжується імпліцитне вивчення граматичних явищ у контексті дитячих комунікацій, широке використання ритміко-пісенного та ігрового матеріалу, який допомагає не лише закріплювати мовленнєвий матеріал, але й створювати позитивний настрій на уроках.

Комунікативно-ігрова методика вивчення іноземних мов, створення траєкторії особистого успіху учня, формування вміння позитивно взаємодіяти в групі/класі є ключовими компонентами побудови освітнього процесу у 3 класі. Основна ідея освітнього процесу на цьому етапі полягає у створенні ефективної програми мотивації молодшого школяра до вивчення іноземних мов та забезпечення оптимального розвитку кожного учня на основі педагогічної підтримки його особистості в умовах спеціально організованої іншомовної навчальної діяльності.

Формування умінь позитивної взаємодії – важливий елемент навчання, який знаходить втілення в серії завдань НМК, що націлюють молодшого школяра на співпрацю з однокласниками під час виконання їх у парах і групах. Технологія співробітництва впливає на розвиток мотиваційного складника у структурі іншомовної навчальної діяльності і спонукає учнів до пошуків конструктивної моделі взаємодії в процесі спільного розв'язання завдань.

Спілкування учнів відбувається відповідно до сфер, визначених програмою. Система вправ і завдань для засвоєння навчального матеріалу представлена у підручниках та робочих зошитах, які за змістом і структурно пов'язані між собою, та передбачають інтегровану навчальну діяльність, включно з аудіосупроводом та інтерактивними електронними додатками.

Відповідно до методичних засад комунікативно орієнтованого навчання, лексичні одиниці і граматичні структури вивчаються і відпрацьовуються не відокремлено, а в контексті комунікативних ситуацій. Новий мовний і мовленнєвий матеріал у 3 класі вводиться за

до 2020/2021 навчального року

принципом «снігової грудки», відображаючи так званий building-up approach – підхід, що дає змогу будувати нове на вже засвоєному учнями матеріалі. Навчально-методичне забезпечення націлює на подальший розвиток первинних мовних знань та мовленнєвих умінь, навчаючи комбінувати засвоєний раніше матеріал з новим.

У мовному плані в НМК для 3 класу запропоновано більший обсяг матеріалу для усвідомлення учнями звукового складу слів англійської мови.

Мовленнєвий матеріал представлений мовленнєвими зразками від речення до текстів діалогічного і монологічного характеру, які є водночас зразком для відтворення та схемою для побудови власного діалогу і складання власної розповіді.

Важливу роль в НМК для 3-го класу продовжують відігравати сценки, які допомагають учням націлитися на відтворення емоційно забарвлених діалогів та полілогів. Драматизації дають можливість залучити до активної діяльності найсором'язливіших, «тихих» учнів. Використання мотиву гри в актора не лише стимулює школяра до вивчення мови, а й допомагає йому долати психологічний бар'єр, виробляти уміння спілкуватися у колективі ровесників.

У підручнику для 3 класу в сфері особливої уваги залишається навчання учнів читання іноземною мовою, у зв'язку з чим збільшено обсяг завдань для читання. Оскільки саме читаючи, учні ознайомлюються з матеріалом, що стає базовим для розвитку подальшого усного мовлення. Для розвитку уміння читати вголос пропонуються вправи, що удосконалюють навички й уміння:

- швидко і точно встановлювати графемно-фонемні відповідності;
- правильно озвучувати графічний образ слова і зіставляти його зі значенням;
- читати по синтагмах, об'єднуючи слова у смислові групи.

Під час розвитку вміння читати про себе метою є навчити розуміти зміст нескладних текстів, викорис-

товуючи зокрема і мовну згоду. При цьому учням пропонуються завдання відреагувати на зміст тексту невербально (наприклад, вибрати з кількох речень ті, що відповідають змісту тексту) або вербально (наприклад, відповіді на загальні та спеціальні запитання).

Щодо письма, то в 3 класі учні продовжують вчитися правильно писати слова, словосполучення, а також нескладні речення. Цьому сприятиме виконання вправ і завдань із робочого зошита, зокрема кросвордів, шарад і інших завдань навчально-ігрового характеру. Комплект для 3 класу одночасно ознайомлює учнів із комунікативно-функціональним блоком письмової діяльності, а саме з написанням елементарного запрошення, поздоровлення, листа, записки, повідомлення.

Послідовний системний розвиток усіх складників комунікативної компетентності неможливий без формування в учнів мотивації до спілкування іноземною мовою. Створення психологічних і дидактичних умов для розвитку в школярів бажання вивчати іноземну мову є особливо важливим на етапі молодшого шкільного віку. Тому слід сприяти виникненню в молодших школярів потреби мати друзів у різних куточках світу й ознайомлювати з їхнім життям.

Водночас важливим, з точки зору соціокультурного розвитку учнів, є вивчення ними соціокультурного портрета країни – носія мови, розвиток уміння описувати іноземною мовою реалії життя власної країни, формування уявлень про загальнолюдські цінності. Тому на сторінках підручника пропонується порівняти звичаї, за якими відзначають свята у країнах виучуваної мови, із тими, які побутують в Україні. Наявність матеріалу для екстралігвістичної діяльності сприяє розвитку у дітей уявлення про навколишній світ і допомагає ознайомити їх з елементами культури міжнародного спілкування.

Мікродіалог культур у підручнику для 3 класу відбувається через особисті стосунки персонажів під-

ручника, через їхній обмін повідомленнями та інші види спілкування. Ознайомлюючись із подіями в житті один одного, почуттями і враженнями, а також ставленням до різних явищ, учні дізнаються про елементи реалій життя в різних країнах.

Крім навчальних текстів і тренувальних вправ, у навчальному комплекті вміщено достатню кількість творчих та прикладних розвивальних завдань для використання у навчально-ігровій діяльності третьокласників, для долучення їх до власного мовного портфеля.

Технологія учнівського мовного портфеля дозволяє заохочувати третьокласників добирати власні найкращі роботи і презентувати власні успіхи іншим. Поступово заповнюючи його сторінки, третьокласник вчиться осягати багатокультурність і багатомовність оточуючого світу, розмаїття іноземних мов, відчуття себе громадянином власної країни, а також роздумувати над важливістю вивчення іноземних мов для задоволення особистих інтересів і потреб, зокрема, для здійснення комунікації з ровесниками з інших країн. За допомогою мовного портфеля відбувається первинне усвідомлення процесу навчання іноземної мови та самоусвідомлення у ньому. З допомогою вчителя третьокласник вчиться проєктувати власні цілі, спостерігати за власними діями та успіхами, презентувати власні роботи та формувати первинні демонстраційні уміння. Так відбувається становлення метакогнітивної діяльності, від подальшого розвитку якої залежить формування умінь самостійної роботи в іноземному навчанні, впевненість у власних діях, уміння ставити і досягати власні цілі на наступних етапах. Самоусвідомлення і само-спостереження є першим кроком до формування первинних умінь самооцінювання в подальших класах, відправним пунктом траєкторії, націленої на розвиток учнівської автономії на старшому етапі середньої школи, що є необхідним умінням та умовою для успішного навчання її випускників у майбутньому.

до 2020/2021 навчального року

Методичні рекомендації щодо вивчення іноземної мови

Основними новаціями в підходах до викладання іноземної мови в Україні, що базуються на європейському досвіді, є дотримання змісту Загальноєвропейських рекомендацій із мовної освіти, уніфікація рівнів навчання в Україні та світі, відповідність сучасним європейським стандартам мовної освіти відповідно до дескрипторів, за якими визначають рівні володіння іноземною мовою (від А1 до С2); компетентісний підхід у навчанні іноземних мов, розвиток компетенцій у всіх чотирьох видах мовленнєвої діяльності (читанні, аудіюванні, письмі й говорінні); мінімізація використання рідної мови у процесі комунікації, інтерактивність навчання, динамічність та різноманітність завдань на занятті; максимальне залучення кожного учня у процес опанування мови; вивчення мови за допомогою навчально-методичних комплексів, розроблених групами фахівців-методистів із Великої Британії та США, Німеччини, Франції, України на основі новітніх досліджень; орієнтація на міжнародні екзамени з іноземної мови; чітко визначені критерії, за якими здійснюється оцінювання рівня володіння мовою; діяльнісно-орієнтований підхід, що зумовлює навчання матеріалу, максимально наближеного до реальних життєвих ситуацій та потреб користувачів; завдання з розвитку критичного мислення; зміна ролі викладача та впровадження педагогіки партнерства; активне використання мультимедійних засобів, аудіо- та відеоматеріалів, мережі Інтернет для створення мовленнєвого середовища для учнів, застосування сучасних пристроїв для пошуку та оброблення інформації; організація проектної роботи учнів, застосування нестандартних і творчих завдань; залучення учнів до культурно-освітніх заходів, що проводяться іноземними мовами в позаурочний час.

Вивчення іноземних мов у 2020-2021 н.р. буде здійснюватися за декількома Державними стандартами та типовими освітніми програмами, а саме:

- Для учнів 1-3 класів за новим Державним стандартом початкової освіти, затвердженим Постановою КМУ від 21 лютого 2018 року №87, та Типовою освітньою програмою, розробленою під керівництвом О. Я. Савченко, і Типовою освітньою програмою, розробленою під керівництвом Р.Б. Шияна;
- Для учнів 4 класів за Державним стандартом початкової загальної освіти, затвердженим Постановою КМУ від

20 квітня 2011 року № 462, та Типовою освітньою програмою закладів загальної середньої освіти I ступеня (початкова освіта), затвердженою наказом МОН від 20.04.2018 № 405;

- Для учнів 5-9 класів за Державним стандартом базової та повної загальної середньої освіти, затвердженим Постановою КМУ від 23 листопада 2011 року № 1392, та Типовою освітньою програмою закладів загальної середньої освіти II ступеня (базова середня освіта), розробленою на виконання Закону України «Про освіту» і затвердженою наказом МОН від 20.04.2018 № 408;

- Для учнів 10-11 класів за Державним стандартом базової та повної загальної середньої освіти, затвердженим Постановою КМУ від 23 листопада 2011 року № 1392, та Типовою освітньою програмою закладів загальної середньої освіти III ступеня (профільна середня освіта), розробленою на виконання Закону України «Про освіту» і затвердженою наказом МОН від 20.04.2018 № 407;

Відповідно до нового Закону України «Про освіту» Типова освітня програма визначає: загальний обсяг навчального навантаження, орієнтовну тривалість і можливий взаємозв'язок окремих предметів, факультативів, курсів за вибором тощо, зокрема їх інтеграції, а також логічної послідовності їх вивчення, які натеper подані в рамках **навчальних планів**.

Навчальний план для закладів середньої освіти розроблено відповідно до Державного стандарту з метою його впровадження у частині повної загальної середньої освіти з 1 вересня 2018 року. Він містить загальний обсяг навчального навантаження та тижневі години на вивчення базових предметів, вибірково-обов'язкових предметів, профільних предметів і спеціальних курсів, а також передбачає години на факультативи, індивідуальні заняття тощо.

Як і в минулі роки інваріантна складова навчального плану основної школи (1-11 класи) забезпечує реалізацію змісту іншомовної освіти на рівні Державного стандарту.

Предмети та курси за вибором визначаються закладами освіти у межах гранично допустимого навчального навантаження з урахуванням інтересів та потреб учнів, а також рівня навчально-методичного та кадрового забезпечення закладу.

Звертаємо увагу на те, що як і у попередні роки заклад освіти має право вибору щодо вивчення другої

іноземної мови. Рішення про запровадження вивчення другої іноземної мови приймається, залежно від умов для такого вивчення, закладом освіти **самостійно**.

Залишається чинним **наказ Міністерства від 07.08.15 № 855 «Про внесення змін до навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів»**, згідно з яким збільшено години на вивчення іноземної мови за рахунок варіативної складової. Рішення про збільшення годин на вивчення іноземної мови за рахунок варіативної складової на всіх ступенях освіти приймається залежно від наявності умов для такого вивчення закладом освіти **самостійно**.

Типові освітні програми з іноземних мов містять низку тем і питань, що безпосередньо пов'язані з проблематикою інтегрованих змістових ліній. Програми не обмежують смислове та лінгвістичне наповнення інтегрованих змістових ліній, а лише пропонують орієнтовні шляхи їх реалізації. Вчителі можуть наповнити новим міжпредметним змістом й інші теми, створювати альтернативні можливості для поєднання різних знань та умінь, а також навчальних методів з метою формування ключових життєвих компетентностей та досягнення цілісності навчальної програми й освітнього процесу відповідно до потреб певного класу.

Дозволяється використовувати підручники, що видані у поточному році та в попередні роки, враховуючи при цьому зміни в програмах. Щодо додаткової навчально-методичної літератури, то вчителі вільні в її виборі й можуть застосовувати таку, що найкраще реалізує їхню методику навчання та компетентісний потенціал предмету «Іноземні мови». Програма не обмежує самостійність та творчу ініціативу вчителів, передбачаючи гнучкість у виборі та розподілі навчального матеріалу відповідно до потреб учнів та обраних засобів навчання.

У загальноосвітніх навчальних закладах може використовуватися лише те навчально-методичне забезпечення, що має відповідний гриф Міністерства освіти і науки України. Перелік рекомендованої літератури затверджується наказом МОН України та оприлюднюється через «Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України». Із зазначеним переліком можна буде ознайомитися на сайті МОН України www.mon.gov.ua та на сайті Інституту модернізації змісту освіти www.imzo.gov.ua.

Організація дистанційного навчання іноземних мов у закладах загальної середньої освіти

За останні роки онлайн уроки стають дедалі популярнішими у царині вивчення іноземних мов. Із закриттям шкіл, пов'язаним з пандемією корона вірусу, мільйони вчителів були вимушені стрімко перейти на нові рейки онлайн навчання.

Для вчителів, які опинилися у цій ситуації, це спричинило певні складнощі. Гарна новина у тому, що методика викладання предмета не змінилася, і питання полягає лише в адаптації методики з урахуванням сучасних онлайн інструментів.

Вибір платформи для проведення уроків

Якщо вчителі вже відвідували вебінари або онлайн конференції, тоді вони мають уяву про те, як проходить урок, навіть якщо їм ще не довелося проводити їх самим.

Для уроків в онлайн режимі характерні такі риси:

- можливість і вчителю, і учням використовувати аудіо та відео інструменти, щоб бачити і чути один одного;
- функція «підняти руку» для звернення до вчителя/учня;
- функція «включити» або «виключити» мікрофон вчителя/учня;
- функція «чат», де можна писати запитання або зауваження;
- функція «інтерактивна біла дошка»;
- функція «поділитися» екраном (слайдами, документами, тощо) вчителя або учнів;
- функція «створення виділених зон» для парної або групової роботи.

Наводимо перелік популярних платформ. Skype – дуже популярний інструмент, знайомий багатьом учителям і учням, хоча він і не має функцій інтерактивної білої дошки та виділених зон, а також має обмеження у кількості учасників у безкоштовній версії. Zoom – надзвичайно популярна платформа серед учителів з повним комплектом рис, наведених вище. Вона безкоштовна для уроків один на один та для групових занять (до 40 хвилин). Adobe Connect та WizIQ мають ще більше характеристик. Вони потребують підписки та оплати, але й мають безкоштовні пробні версії. Детальніше про ці платформи читайте далі.

Обираючи будь-яку платформу, необхідно ознайомитися з інструкціями, приєднатися до групи користувачів, уважно переглянути навчальні відео. Потім можна самостійно випробувати функції у ролі вчителя, щоб засвоїти необхідні дії. Надалі можна поступово опанувати весь функціонал.

Підтримка контакту з учнями

Учителі, які працюють з окремими учнями, або з невеликими групами, підтримують зв'язок за допомогою електронної пошти, Viber, WhatsApp або Slack. Але якщо вчителю потрібно задати домашнє завдання, надіслати документ, запропонувати тест, краще вибрати навчальну платформу. Такими можуть бути Google Classroom, Human Школа, Edmodo та інші.

Попитом користуються добре відомі інструменти комунікації та зворотного зв'язку, які сприяють незалежному учінню. Ось неповний перелік безкоштовних програм.

- **Padlet** – інтерактивна дошка, на яку можна додавати фото, тексти, документи, аудіо/відео записи;
- **Flipgrid** – відео-зона, де можна розміщувати відео з завданнями для учнів, які в свою чергу можуть створити свої відео-матеріали;
- **Actively Learn** – можливість додавати запитання або нотатки до статті, або ділитися посиланнями на веб-сайт і читати коментарі учнів;
- **Quizlet** – створення електронних карток і вікторин для вивчення нової лексики;
- **Storybird** – можливість створення з учнями цікавих навчальних книг з ілюстраціями, які можна анонімно поширити в інтернеті.

Оскільки безпрецедентна ситуація з вірусом на сьогодні недостатньо з'ясована, вчителі змушені розглядати інформаційні технології як новий спосіб навчання учнів.

Перше питання яке виникає це, яким способом синхронним чи асинхронним вчителі планують скористатися. Або іншими словами, чи буде вчитель використовувати онлайн викладання, щоб одночасно зібрати клас у віртуальній аудиторії (синхронно) або буде відправляти учням роботу, та просити їх звітувати про її виконання (асинхронний).

Тож, поради щодо роботи за цими двома способами будуть різними.

Вибір платформи для спілкування з учнями

Існує достатня кількість платформ на вибір, кожна з яких має свої переваги та недоліки, і перехід на кожну з них може зайняти певний час. Зважаючи на те, що вчителям, ймовірно, потрібно багато часу на спілкування з учнями у рамках свого навантаження (декілька паралелей та декілька класів на паралелі), то, звісно, що краще орієнтуватися на відносно просте програмне забезпечення.

Учителі можуть, наприклад, скористатися Skype, який надає відео

зв'язок, текстовий чат, обмін екраном та запис. Додаткові функції, як-от «зустрітися зараз», дозволять учителям об'єднати всіх учнів у одну групу. Мінусом є те, що не всі користуються Skype, він потребує створення облікового запису, що може призвести до розголошення персональних даних. До того ж, безкоштовна версія Skype дозволяє об'єднати в групу лише до 10 осіб.

Якщо вчителі мають обліковий запис Google, наприклад, користуються Gmail, то вони мають безкоштовний доступ до Google Meet (раніше Google Hangouts). Google Meet дозволяє встановити безпечний голосовий або відео зв'язок зі 100 особами. Google також має вбудовану платформу Google Classroom, якою можна скористатися як для синхронного, так і для асинхронного навчання.

ZOOM платформа, з якою працюють наразі багато шкіл у усьому світі, є безкоштовною для використання протягом 40 хвилин, але для організації навчання великої кількості класів протягом довшого часу школі потрібно буде оплачувати користування цією платформою. Однією з переваг ZOOM є те, що учням не обов'язково створювати обліковий запис і публікувати власні контактні дані. Для приєднання достатньо натиснути на посилання і ввести пароль. ZOOM має функцію «сесійні зали», що дозволяє організувати парну та групову роботу.

Додаткові технології, які можуть знадобитися

Зрозуміло, що для організації онлайн навчання, окрім інтернет-платформи, знадобиться підключення до мережі Інтернет. Поширеною технологією є Wi-Fi, яка, зазвичай забезпечує надійний зв'язок. Проте у випадку масового підключення її пропускна здатність може бути недостатньою. Тому бажано підключити комп'ютер до кабельної мережі, що надасть стійкіший зв'язок.

Ефективне синхронне онлайн навчання потребує аудіо та відео зв'язку. Мікрофони, динаміки і камери, здебільшого, вбудовані у ноутбуки, смартфони, планшети. Проте, вони не завжди можуть забезпечити якісний звук. Тому рекомендується використовувати гарнітуру.

Планування та організація уроків онлайн

Плануючи онлайн уроки, варто пам'ятати: «менше означає більше». Кожна активність онлайн, ймовірно, потребуватиме більше часу, ніж у звичайному класі. На початку і протягом

до 2020/2021 навчального року

кожного заняття можуть виникати невеликі проблеми з підключенням, звуком, камерою, онлайн інструментами. Заплануйте 2-3 хвилини на початку уроку для того, щоб переконатися, що всі підключилися, чують і бачать. Передбачте певну кількість часу на непередбачувані ситуації, як-от: нестійкий інтернет зв'язок, «зависання» програми тощо.

Оскільки учні звичні до роботи з підручниками, доречно використовувати їх і під час уроків онлайн. Хоча, очевидно, певні активності потребуватимуть значної адаптації. Наприклад, можливо, не доцільно пропонувати учням просто читати підручник або слухати великі тексти під час уроку в ZOOM. Натомість, варто застосувати елементи «перевернутого класу» і попросити учнів прочитати або прослухати текст до уроку, а час на уроці витратити на обговорення та виконання різноманітних завдань.

Опрацювання граматики та лексики можна здійснювати за допомогою підручників, дошки або PowerPoint. Багато вчителів також діляться документами Google або файлами Microsoft OneNote, з якими учні працюють спільно. Маючи посилання, та використовуючи спільний доступ до екрану, учні можуть бачити доробки один одного. Учні також можуть писати у зошитах і демонструвати роботу через камеру. Учителі також можуть використовувати традиційні засоби навчання, як-от картки, показуючи їх на камеру.

Зворотний зв'язок

Здійснення зворотного зв'язку, зокрема, отримання відповідей, відгуків, коментарів, може виявитися найскладнішим. Деякі платформи мають функції, які можуть стати у пригоді. Функція «Піднести руку» допомагає з'ясувати, хто з учнів готовий відповідати. Учні можуть писати на дошці або анотувати слайд. Відповідати можна і в чаті.

Щоб уникати ситуацій, коли один учень розмовляє упродовж тривалого часу, необхідно, насамперед, узгодити певні правила/протоколи спілкування онлайн.

Функція «Сесійні зали» дозволяє об'єднати учнів у пари або групи та здійснювати моніторинг виконання завдання кожною окремою парою або групою.

Допомога учням у навчанні онлайн

Розпочинаючи онлайн навчання, не залучайте учнів одразу до виконання складних проєктів. Спочатку переконайтеся, що учні вміють користуватися онлайн інструментами.

Сплануйте декілька простих активностей, які мають на меті познайомитися із роботою платформи. Наприклад:

- Дошка оголошень для спілкування. Дайте учням завдання з читання «упорядкувати інструкції» щодо публікацій на дошці оголошень, а потім попросіть їх розмістити свої відповіді на дошці.

- «Сесійні зали». Попросіть учнів зайти у свою групу і разом із партнерами відповісти на короткий опитувальник «Знайомство» або «Зустріч після довгої перерви».

- Електронна пошта для спілкування. Почніть із короткого представлення або обговорення того, чим ви займалися від моменту останньої зустрічі дотепер. Переконайтеся, що учні знають про функцію «Відповісти всім».

- Функція «Піднести руку». Проведіть швидку розминку «Піднесіть руку, якщо ...» Наприклад, «Піднесіть руку, якщо вам подобається кава», «Піднесіть руку, якщо ви встали до 7 ранку».

Ці завдання мають чіткі мовні цілі, тому учні все ще вмотивовані виконувати їх. Однак, їх справжній намір – це допомогти учням призвичаїтися до роботи на онлайн платформі. Якщо з самого початку не переконатися в тому, що учні опанували онлайн інструменти, це може зашкодити подальшому навчанню, відволікаючи учнів на технічні питання.

Розвиток упевненості під час роботи в інтернеті

Однією з особливостей онлайн навчання є те, що багато хто почуває себе впевненіше, висловлюючись онлайн. Ті, хто, зазвичай, соромиться виступати навіть перед невеликою групою очно, може викласти повідомлення у соцмережі для всього світу. Але це можна легко зруйнувати, якщо не бути обережним із зворотним зв'язком. Адаже без взаємодії віч-на-віч, без заохочуючого виразу обличчя, зауваги можуть сприйматися як різка критика. Тож, будьте гуманними:

- поєднуйте загальну та особисту похвалу; навіть коротке миттєве повідомлення, на кшталт «Молодці! Справилися із ...» може сприяти підвищенню впевненості;

- уникайте негайних виправлень публічно, це можна зробити у приватних повідомленнях;

- заохочуйте взаємодію на дошці оголошень, ставлячи завдання, які потребують публікацій на дошці та відгуків на них;

- узгодьте з учнями етикет щодо спілкування і співпраці онлайн, особливо щодо взаємовиправлення та взаємооцінювання.

Чіткі інструкції

Необхідність надання чітких інструкцій може здаватися очевидною, але оскільки здійснювати моніторинг роботи учнів під час онлайн уроків набагато складніше, чіткі інструкції стають ще важливішими. Інструкуйте учнів не поспішаючи; переконайтеся, що всі зрозуміли завдання. Обговоріть з учнями намір активності; за можливості продемонструйте, що треба зробити/наведіть приклад; надавайте інструкції покроково, за можливості з візуальною підтримкою; обов'язково перевірте, як учні зрозуміли інструкції. Все це дозволить уникнути втрати мотивації, яка може виникати від того, що учні відчують, що вони витратили час, роблячи щось не так.

Асинхронне навчання

Однією із найпопулярніших нині платформ для дистанційного навчання є Google Classroom/Google Клас. Google Клас уможливує вчителям швидко створювати, урізноманітнювати й упорядковувати завдання; встановлювати зворотний зв'язок; легко спілкуватися з усім класом та з кожним учнем/ученицею окремо. Всі виконані завдання учнів автоматично зберігаються на Google Диску, що дозволяє за потреби неодноразово переглядати їх.

У Google Класі можна працювати з Google Документами, Google Диском, Gmail, YouTube, завантажувати аудіо та відео матеріали. Вчителі можуть робити оголошення, ставити запитання, коментувати роботу учнів у реальному часі, а також відслідковувати виконання завдань, перевіряти та оцінювати роботу. Учні дізнаються, яку роботу їм потрібно виконати, на сторінці завдань. Для учнів Google Клас веде облік виконаних та не виконаних завдань, а також оцінок та коментарів.

Нині побутує достатня кількість сервісів обміну повідомленнями: як-от: WhatsApp, Viber, Messenger тощо. Будь-який з них можна ефективно використати і для дистанційного навчання мови.

Пропонуємо кілька адаптованих порад від Oxford University Press щодо використання сервісу WhatsApp, зокрема функцій текст, фото, відео, аудіо та смайлики.

Заповнення пропусків

Учень/учениця переглядає підручник і вибирає речення. Записує речення у WhatsApp повідомленні, але пропускає одне слово, поставивши знак підкреслення (_) на його місці. Потім надсилає повідомлення однокласнику/однокласниці. Адресанту потрібно надіслати у відповідь пропущене слово.

до 2020/2021 навчального року

• Речення з помилками

Учень/учениця переглядає підручник і вибирає речення. Записує речення у WhatsApp повідомленні, але робить граматичну, орфографічну або лексичну помилку. Потім надсилає повідомлення однокласнику/однокласниці для перевірки. Адресанту потрібно надіслати у відповідь виправлене речення.

• Викресли зайве

Учень/учениця записує у WhatsApp повідомленні чотири слова, одне з яких відрізняється від інших трьох. Потім надсилає повідомлення однокласнику/ однокласниці. Адресанту потрібно надіслати у відповідь зайве слово і пояснити свій вибір.

• Дистанційне інтерв'ю

Учень/учениця робить аудіо запис запитань, які хоче поставити однокласникам. Потім надсилає запис однокласникам по черзі. Адресанти роблять аудіо запис відповідей на запитання.

• Аудіо шоденник

Учні/учениці роблять аудіо записи розповідей про те, що вони роблять протягом дня. Прослухавши записи один одного, вони можуть порівняти до якої міри їхні заняття схожі чи не схожі.

• 30-ти секундні відео презентації

Учні/учениці готують і записують 30-секундну відео презентацію на обрану тему і надсилають однокласникам.

• Путівник

Учні/учениці записують коротке відео про місце, яке вони добре знають. Це може бути їхній будинок, мікрорайон, школа тощо. Разом із відео записуються коментарі.

• опиши процес

Учні/учениці вибирають добре знайомий процес, наприклад, приготування бутерброда. Фотографують кожний етап і описують його.

• Роби те, що я кажу

Учень/учениця записує та надсилає однокласникам аудіо інструкції до дій, які потрібно виконати. Однокласникам потрібно продемонструвати розуміння інструкцій, записавши селфі відео дій, описаних в інструкціях.

• Історія у смайликах

Учні/учениці вибирають чотири смайлики і надсилають їх однокласникам. Адресантам потрібно написати дуже коротку розповідь, яка містить усі чотири слова/поняття, які відповідають цим смайликам.

Онлайн навчання у багатьох аспектах відмінне від традиційного, але у підсумку дуже багато з того, що вчителі роблять на уроці в класі, можна перевести в режим онлайн. Все залежить від розуміння функціоналу платформи і підходів до навчання, які ці інструменти забезпечать.

Оцінювання навчальних досягнень учнів

Здійснення контролю забезпечує своєчасне корегування навчального процесу з метою приведення його до рівня, заданого програмою й стандартом, що окреслюють очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів.

Зміст навчання іноземної мови охоплює такі види мовленнєвої діяльності: рецептивні, продуктивні та інтеракційні. Для участі в них необхідні такі уміння: сприймання на слух; зорове сприймання; усне та писемне продукування; усна, писемна та онлайн взаємодія. Для виявлення рівня володіння кожним умінням розроблені відповідні критерії.

Мовленнєві уміння є основою для реалізації системи контролю над ходом і якістю засвоєння учнями змісту навчання іноземної мови.

Учні з самого початку навчання повинні знати, яких результатів їм потрібно досягти, і що від них очікують. У цьому полягає й певний стимул до підвищення якості власних знань і умінь.

Основними видами оцінювання з іноземної мови є поточне (не поурочне), тематичне, семестрове, річне оцінювання та підсумкова державна атестація.

Основною ланкою в системі контролю у закладах загальної середньої освіти є поточний контроль, що проводиться систематично з метою встановлення правильності розуміння навчального матеріалу й рівнів його опанування та здійснення корегування щодо застосовуваних технологій навчання.

Основна функція поточного контролю – навчальна. Запитання, завдання, тести спрямовані на закріплення вивченого матеріалу й повторення пройденого, тому індивідуальні форми доцільно поєднувати із фронтальною роботою групи.

Тематичне оцінювання проводиться на основі поточного оцінювання. Окремого оцінювання для виставлення тематичних оцінок не передбачено. Під час виставлення тематичного балу результати перевірки робочих зошитів не враховуються.

Важливою ланкою в системі контролю є семестровий контроль, що проводиться періодично з метою перевірки рівня засвоєння навчального матеріалу в обсязі навчальних тем, розділів семестру й підтвердження результатів поточних балів, отриманих учнями раніше. Семестровий контроль проводиться двічі на рік.

Завдання для проведення семестрового контролю складаються на основі програми, охоплюють найбільш актуальні розділи й теми вивченого матеріалу, розробляються вчителем з урахуванням рівня навченості, що до-

Особливості організації навчальної діяльності учнів

Навчальна діяльність	Особливості, ефективність, рівень мотивації учнів
Подача матеріалу та завдань через месенджери, електронну пошту, соціальні мережі або шкільні сайти	– використовується переважно для повторення вже вивченого матеріалу – недостатньо ефективно без встановлення надійного зворотного зв'язку і мотивації учня
Розміщення записаних відео уроків на ТВ або YouTube каналах	– учні є пасивними учасниками перегляду, тому така форма роботи є недостатньо ефективною та мотивуючою – може стати корисним у поєднанні з іншими видами навчальної діяльності
Самостійне опрацювання учнями матеріалу друкованих/ електронних підручників або інших джерел та спілкування з учителями під час відео конференцій	– доволі ефективна форма роботи – є елементом «перевернутого» навчання
Самостійне опрацювання учнями матеріалів підручника та електронних ресурсів, виконання завдань та отримання відгуків від учителів	– ефективна форма роботи за умови залучення низки онлайн інструментів
Самостійне опрацювання учнями навчальних матеріалів на спеціалізованій платформі з можливістю виконання інтерактивних завдань і здійснення зворотного зв'язку	– досить ефективна форма роботи – надає можливість створити індивідуальний навчальний кабінет учня – дозволяє працювати в узгодженому з учителями режимі – має технічну підтримку платформи – мотивує учнів і сприяє взаємодії учитель-учень

до 2020/2021 навчального року

зволяє реалізувати диференційований підхід до навчання.

Семестровий контроль проводиться за всіма мовленнєвими умінями. У журналі робиться, наприклад, такий запис:

5.12. Контроль аудіювання	18.12. Контроль говоріння	22.12. Контроль читання	25.12. Контроль письма
------------------------------	------------------------------	----------------------------	---------------------------

Звертаємо увагу, що «Контроль» не є контрольною роботою і може бути комплексним та проводитись у формі тестування.

Оцінка за семестр ставиться на основі поточного оцінювання (тематичного) та оцінок контролю з мовленнєвих умінь.

Особливості дистанційного оцінювання навчальної діяльності учнів

- використання опитувальників та їх адаптація;
- підготовка розгорнутих запитань на перевірку засвоєння матеріалу;
- забезпечення послідовності у чергуванні викладання матеріалу та інтерактивного опитування;
- додаткова увага до аспекту самооцінювання учнями власної навчальної діяльності;

- достатній час на відповіді учнів;
- анонімне опитування учнів (за потреби);
- використання оцінювання як інструменту кращого розуміння процесу учіння;
- заохочення конструктивної критики (що працює, що не працює) з боку учнів.

Ведення шкільної документації

У початковій школі (1-4 класи) зошити перевіряються після кожного уроку у всіх учнів.

У 5-9 класах зошити перевіряються один раз на тиждень.

В 10-11 класах у зошитах перевіряються найбільш значимі роботи, але з таким розрахунком, щоб раз на місяць перевірялись роботи всіх учнів.

До виправлення помилок у письмових роботах учителі можуть підходити диференційовано, враховуючи вікові особливості учнів та рівень сформованості відповідного умінь у конкретного учня/учениці: виправляти помилки власноруч; підкреслювати слово/вираз тощо з помилкою; підкреслювати саму помилку з метою самостійного виправлення її учнем/ученицею; позначати рядок,

в якому є помилка, на полях з метою самостійного пошуку та виправлення помилки учнями.

Відповідно до загальних вимог до ведення класного журналу «Записи в журналі ведуться державною мовою. З іноземних мов частково допускається запис змісту уроку та завдання додому мовою вивчення предмета». Зошити підписуються вивчуваною мовою.

Організаційні питання

Поділ класів на групи здійснюється відповідно до нормативів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 20.02.02 р. № 128. При поглибленому вивченні іноземної мови клас ділиться на групи з 8-10 учнів у кожній (не більше 3 груп); при вивченні іноземної що не є мовою навчання, а вивчається як предмет – клас чисельністю понад 27 учнів ділиться на 2 групи.

З огляду на те, що майже всі стратегічні документи щодо вивчення іноземних мов, зорієнтовані на Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти, більш детально ознайомитися із основними положеннями цього документа можна на сайті:

<http://www.coe.int>

Безкоштовні онлайн-ресурси для організації дистанційного навчання

Англійська мова Британська Рада

Навчання різних вікових груп: практичні ресурси, плани уроків тощо
<https://www.teachingenglish.org.uk/resources>

Низка різноманітних коротких курсів для вчителів на FutureLearn
<https://www.teachingenglish.org.uk/training>

Тематичний блог для вчителів: дистанційне навчання
<https://tinyurl.com/y8lesqzd>

Путівник із дистанційного навчання
<https://tinyurl.com/ydqtgesy>

Публікація «Інновації в освіті: дистанційне навчання»
<https://tinyurl.com/y8kqp5qz>

Навчальний відео серіал Word on the street (рівень B1, B2)
<https://tinyurl.com/yc44nndh>

Аудіо серіал Big City Small World (рівень B1)
<https://tinyurl.com/rfgq7j2>

Колекція ресурсів для розвитку мовленнєвих умінь
<https://learnenglish.britishcouncil.org/skills>

Граматичний практикум
<https://learnenglish.britishcouncil.org/grammar>

Лексичний практикум
<https://learnenglish.britishcouncil.org/vocabulary>

Express Publishing

Матеріали для сприймання на слух (рівні A2 – B1), плани уроків, формувальне оцінювання
<https://foliobooks.com.ua/ua-teachers-room>

Безкоштовні ресурси для вчителів від видавництва: робочі аркуші, картки, аудіо записи, портфоліо та багато іншого
<https://tinyurl.com/y9dk9nca>

Linguist – Cambridge University Press – MMPublications

Дистанційне навчання (1 – 4 класи):
Quick Minds <https://bit.ly/2xGdCeV>
Super Safari <https://bit.ly/3eH0HtB>
Kid's Box <https://bit.ly/2RXm93H>

Дистанційне навчання (5 – 9 класи):
Eyes Open <https://bit.ly/2zmAS1R>
Think <https://bit.ly/3brzFVe>
Prepare <https://bit.ly/2wXqdK4>

Дистанційне навчання – підготовка до складання Кебриджських екзаменів:
Objective <https://bit.ly/2Y2gDRv>
Compact <https://bit.ly/2RVJ1AA>
Complete <https://bit.ly/2Vs2QBN>
Fun Skills (Starters) <https://tinyurl.com/y9jhesw9>
Fun Skills (Movers) <https://tinyurl.com/ydyx6o8c>
Fun Skills (Flyers) <https://tinyurl.com/y83s43rn>

Безкоштовний інтерактивний додаток, аудіо, додаткові ресурси, підручники, книги для вчителя та інше до курсу Quick Minds for Ukraine
<https://tinyurl.com/y77lj6me>

Методичні поради, посилання на платформи для організації дистанційного навчання та інше:

Quizlet <https://tinyurl.com/y8yl7oel>
Kahoot <https://tinyurl.com/y9x5n54z>
Blackboard <https://tinyurl.com/yd5n42a7>

Використання візуальних елементів
<https://tinyurl.com/y8gkyof9>

Дія та взаємодія – важливі складники дистанційного навчання у початковій школі

<https://tinyurl.com/ybhj8jqs>
Відеоуроки Smart Junior for Ukraine для учнів 1-3 класів
<https://tinyurl.com/ybdkm5qv>
Oxford University Press

до 2020/2021 навчального року

Навчаємося вдома: вебінари, блоги, корисні поради, ідеї, завдання та інше
<https://tinyurl.com/y9lcvuuh>

Вчительські спільноти, вебінари, підписка на професійні розсилки, домашнє читання тощо
<https://tinyurl.com/y9lcqxxu>

Оцінювання: активності, які допомагають учням продемонструвати те, що вони знають <https://tinyurl.com/y7fnqnek>

Адаптивне тестування у вивченні англійської мови
<https://tinyurl.com/y7vn7g66>

Оцінювання глобальних умінь
<https://tinyurl.com/y74fcmzz>

Створення тестів для підлітків
<https://tinyurl.com/y98koce9>

Серія вебінарів для вчителів на тему оцінювання
<https://tinyurl.com/y8tejpna>

Pearson Ukraine

Освітній сайт «Пірсон» Україна
<https://www.pearson.eu/cee/ukraine/homepage/>

Дистанційне учіння та навчання
<https://tinyurl.com/ya5e77w>

Вебінари та відео тренінги для вчителів англійської мови
<https://tinyurl.com/y9u6avfr>

Ресурси для вчителів <https://tinyurl.com/yaz5mcch>

Ресурси для учнів <https://tinyurl.com/y79lec3u>

Освітній проект: уроки наживо <https://tinyurl.com/y9cvmmxh>

Французька мова

Основні інтернет-ресурси з французької мови для різних категорій користувачів, зосереджені на одній платформі <https://kit-francais.glideapp.io/>

Базовий інтернет-ресурс з французької мови для батьків
<https://tinyurl.com/yazfnkcu>

Базовий інтернет-ресурс для вчителів французької мови
<https://tinyurl.com/y9vvjahb>

Базовий інтернет-ресурс для учнів, навчальний додаток
<https://tinyurl.com/y88q3zv2>

Сайти для безкоштовного вивчення французької мови: для учнів усіх рівнів
<https://tinyurl.com/y8rdoynx>
<https://www.bonjourdefrance.com/>

Безкоштовні онлайн тести для перевірки рівня володіння французькою мовою

<https://tinyurl.com/ydgg4g2t>
<https://tinyurl.com/y9sclmem>
<https://tinyurl.com/yc4a9ehu>

Додатки для вивчення французької мови
<https://www.lingozing.com/fr/>
<https://babadum.com/>

Французька мова для вчителів і учнів
<https://savoirs.rfi.fr/en/apprendre-enseigner>

Безкоштовний навчальний кібержурнал для вивчення французької мови в режимі онлайн

<https://tinyurl.com/ybxslzms>
<https://tinyurl.com/ybgt3ow>
<https://tinyurl.com/y7xftrog>
<https://espacevirtuel.emdl.fr/>

IFprofsUkraine – соціальна мережа професійного типу, яка об'єднує французькомовних освітян України

<https://ua.ifprofs.org/>
<https://tinyurl.com/y9lzo6hy>
<https://enseigner.tv5monde.com/>

Навчальні матеріали для вчителів французької мови, з використанням актуальних подій у Франції та світі

<https://tinyurl.com/ybxslzms>
<https://tinyurl.com/ybgt3ow>
<https://espacevirtuel.emdl.fr/>

Допоміжний сайт з вивчення французької мови
<https://www.zerodeconduite.net/>

PROFLE+ – навчальна онлайн платформа для вчителів французької мови

<https://www.ciep.fr/formation/profle-plus>
<http://www.cned.fr/inscription/8PFLEDIX>

Відкриті курси (MOOC) для викладання французької мови

<https://mooc.cavilam.com/>

IFOS навчальна платформа для викладання професійної французької мови

<https://ifos.institutfrancais.com/>

Німецька мова

Для учнів

Дитячий Університет для дітей віком від 8 до 12 років, де вони мають можливість навчатися за трьома напрямками: людина, природа, техніка, а також вивчати німецьку мову <https://tinyurl.com/y7p7w6sn>

Онлайн-університет JuniorUni для учнів від 12 до 14 років
<https://tinyurl.com/yamzdemt>

Безкоштовна комп'ютерна гра для учнів віком від 8 до 12 років, яка мотивує їх до вивчення іноземних мов, водночас, допомагає оцінити навчальні досягнення учнів <https://tinyurl.com/ycfap3vw>

Місто слів. Навчальний додаток для опанування лексики рівня A1/A2
<https://tinyurl.com/h2tcz7w>

10 навчальних розділів для опрацювання лексики та граматичних структур на повсякденні теми <https://tinyurl.com/y9ne2nkk>

Казки з усього світу <https://tinyurl.com/y78hfalz>

Для вчителів

Безкоштовні вебінари для вчителів німецької мови від Goethe-Institut
<https://tinyurl.com/y8bjfq6>
<https://tinyurl.com/ychn9gns>

Матеріали для навчання, цікаві ідеї для занять, актуальні теми з методики та дидактики німецької мови <https://tinyurl.com/yba2l3c5>

Онлайн платформа Goethe-Institut «Німецька в початковій школі»: добірка матеріалів, які можна використовувати, щоб зробити уроки веселими та різноманітними <https://tinyurl.com/y9srcdx7>

Проект «Lautstark»: різноманітні дидактичні матеріали до теми «Популярна музика із Німеччини» <https://tinyurl.com/ycmrcrfd>

Художні фільми або відеоролики для мотивації учнів у процесі навчання
<https://tinyurl.com/y7laq7l4>

Дидактичні матеріали з літератури <https://tinyurl.com/yc4993cf>

**Т. МОРОЗ,
Л. ЛУЦЕНКО,
методисти іноземних мов
Хмельницького ОІППО.**

до 2020/2021 навчального року

Про викладання математики у 2020-2021 н.р.

Вивчення математики у 2020-2021 н.р. має забезпечувати реалізацію Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392. Виконання вимог державного стандарту є обов'язковим для всіх закладів загальної середньої освіти незалежно від підпорядкування, типів і форми власності.

Заклади загальної середньої освіти II ступеня реалізують освітні програми на основі Типової освітньої програми (Наказ МОН України №405 від 20.04.2018 р. «Про затвердження типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти II ступеня»), а заклади загальної середньої освіти III ступеня - на основі «Типова освітня програма закладів загальної середньої освіти III ступеня», затвердженої наказом МОН України від 20.04.2018 №408 (у редакції наказу МОН України від 28.11.2019 №1493). Дані документи окреслюють рекомендовані підходи до планування й організації у школах єдиного комплексу освітніх компонентів.

Навчання математики у загальноосвітніх навчальних закладах буде реалізовуватись за програмами:

5-9 класи – «Математика. Навчальна програма для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів»

(<https://bitly.su/gkba6>);

8-9 клас (з поглибленим вивченням математики) – «Навчальна програма для поглибленого вивчення математики у 8-9 класах загальноосвітніх навчальних закладів» (<https://bitly.su/D8QmK>);

10-11 класи – Навчальні програми для 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Математика.

(<https://bitly.su/YiZtp>).

Ознайомитись із програмами можна на сайті Міністерства освіти і науки України. Програми позбавлені жорсткого поурочного поділу, вчителі можуть обрати послідовність розкриття навчального матеріалу в межах окремої теми, але так, щоб не порушувалась логіка його викладу. Обласні, районні та міські методичні кабінети (об'єднання) не можуть втручатися в такі питання, оскільки це винятково компетенція вчителя. Навчальні програми укладено на компетентнісній основі. Акцент зроблено на формування практичних навичок для подальшого їх застосування у реальному житті. Навчання математики в основній та старшій школі передбачає формування предметної математичної компетентності, сутнісний опис якої подано у розділі «Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності» програми. Крім того, навчання математики має зробити певний внесок у формування ключових компетентностей.

Також значна увага приділяється вивченню наскрізних ліній, а саме: «Екологічна безпека та сталый розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість та фінансова грамотність».

Наскрізними лініями є соціально значимими надпредметними темами, які допомагають формуванню в учнів уявлень про суспільство, розвивають здатність застосовувати отримані знання в різних ситуаціях.

Безперечно, основним засобом імплементації наскрізних ліній у математику є вибір задач. Також це можливо за рахунок виконання власних напрацювань на загал. Учні повинні працювати групами, розділяти ролі, вчитись взаємодіяти в колективі, шукати та аналізувати інформацію, презентувати власні напрацювання на загал.

З особливостями вивчення математики у 5-11 класах за діючими навчальними програмами можна ознайомитись у методичних рекомендаціях МОН України та Хмельницького ОІППО щодо організації освітнього процесу з математики у 2017-2018, 2018-2019, 2019-2020 н.р. Методичні рекомендації ХОІППО (<https://bitly.su/DplEDCF>), щодо викладання 5-11 класах подані у спецвипуску газети Майбуття: Травень-червень, 2018, № 10-12 (587-589), Травень-червень, 2017, №№ 10-12 (563-565), Червень, 2016, № 12 (541), Червень, 2015, № 12 (517), Червень, 2014 № 12 (493), Червень, 2013 р. №12 (469).

Оцінювання навчальних досягнень учнів

Здійснення контролю забезпечує своєчасне корегування навчального процесу з метою приведення його до рівня, заданого програмою й стандартом, що окреслюють очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів.

Учні з самого початку навчання повинні знати, яких результатів їм потрібно досягти, і що від них очікують. У цьому полягає й певний стимул до підвищення якості власних знань і умінь.

Основними видами оцінювання з математики є поточне, тематичне, семестрове, річне оцінювання та підсумкова державна атестація.

Основною ланкою в системі контролю у закладах загальної середньої освіти є поточний контроль, що проводиться систематично з метою встановлення правильності розуміння навчального матеріалу й рівнів його опанування та здійснення корегування щодо застосування технологій навчання.

Основна функція поточного контролю – навчальна. Запитання, завдання, тести спрямовані на закріплення вивченого матеріалу й повторення пройденого, тому індивідуальні форми доцільно поєднувати із фронтальною роботою класу.

Тематичне оцінювання проводиться на основі поточного оцінювання. Під час виставлення тематичного балу результати перевірки робочих зошитів не враховуються.

Семестрове оцінювання здійснюється на підставі тематичних оцінок.

У 10-11 класах, що вивчають математику на рівні стандарт, семестрове оцінювання здійснюється на підставі тематичного окремо з алгебри і початків аналізу і окремо з геометрії. Типовою

освітньою програмою закладів загальної середньої освіти III ступеню передбачене оцінювання учнів 10-11-х класів з математики. Семестрова оцінка з математики виводиться як середне арифметичне семестрових оцінок з двох математичних курсів (алгебри і початків аналізу та геометрії) та здійснюється округлення до цілого числа. (Наприклад, учень/учениця має семестрові оцінки 8 з алгебри і початків аналізу і 9 з геометрії. Тоді середнє значення становитиме $(8+9):2=8,5=9$. Отже, семестрова оцінка з математики – 9). Семестрова оцінка з математики виставляється без дати до класного журналу на сторінку з алгебри і початків аналізу в колонку з надписом «I семестр. Математика», «II семестр. Математика» та на сторінку зведеного обліку.

Семестрова оцінка може підлягати коригуванню відповідно до «Інструкції з ведення класного журналу учнів 5-11(12)-х класів загальноосвітніх навчальних закладів», затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 03 червня 2008 року № 496. Коригована семестрова оцінка з математики виводиться як середнє арифметичне скоригованих семестрових оцінок з двох математичних курсів (алгебри і початків аналізу та геометрії) та здійснюється округлення до цілого числа за наведеним прикладом. Виставляється коригована семестрова оцінка з математики на сторінку з алгебри і початків аналізу.

Річне оцінювання здійснюється на основі семестрових або скоригованих семестрових оцінок з математики. Річна оцінка з математики виставляється на сторінку з алгебри і початків аналізу в стовпчик з надписом «Річна. Математика». На сторінку зведеного обліку навчальних досягнень учнів річна оцінка з математики виставляється у стовпчик «Математика».

Звертаємо увагу вчителів математики на об'єктивність оцінювання навчальних досягнень учнів, зміни у підходах до оцінювання у системі загальної середньої освіти та вимоги до виконання письмових робіт та перевірки зошитів, які запропоновані у додатку до листа Міністерства освіти і науки України від 03.07.2018 р. № 1/9-415, у якому вміщені «Методичні рекомендації щодо викладання математики у 2018-2019 н.р.».

Календарно-тематичне та поурочне планування здійснюється у довільній формі, у тому числі з використанням друкованих чи електронних джерел тощо. Формат, обсяг, структура, зміст та оформлення календарно-тематичних планів та поурочних планів-конспектів є індивідуальною справою вчителя. Встановлення універсальних у межах закладу загальної середньої освіти міста, району чи області стандартів таких документів є неприпустимим.

Під час розроблення календарно-тематичного та системи поурочного планування вчителю/вчительці необхідно самостійно вибудовувати послідовність формування очікуваних результатів навчання, врахову-

до 2020/2021 навчального року

ючи при цьому послідовність розгортання змісту в обраному ними підручнику. Учитель може самостійно переносити теми уроків, відповідно до засвоєння учнями навчального матеріалу, визначати кількість годин на вивчення окремих тем.

У зв'язку епідеміологічною ситуацією у світі та необхідністю введення карантинних заходів задля запобігання поширення вірусних хвороб під час календарно-тематичного планування важливо врахувати можливість організації освітнього процесу в межах навчального року в умовах карантину. Для організації дистанційного навчання в цей період пропонуємо скористатися методичними рекомендаціями, поданими у листах МОН від 23.03.2020 №1/9-173; від 16.04.2020 №1/9-213; методичними рекомендаціями «Організація дистанційного навчання в школі» (упорядник І. Коберник), розробленими за підтримки МОН України (<https://cutt.ly/MynTayc>).

Під час календарно-тематичного планування з математики у 2020-2021 н.р. пропонуємо збільшити тривалість проведення повторення, узагальнення і систематизації вивченого за попередній рік у зв'язку з завершенням навчального року в умовах дистанційного навчання. Протягом першого-другого тижнів очного навчання провести діагностувальні (без бального оцінювання) роботи з метою виявлення рівня засвоєння знань учнями та їх готовності до подальшого навчання.

Задля забезпечення якісного виконання освітніх програм в умовах очного та дистанційного навчання пропонуємо у календарно-тематичних планах виділити ключові теми, на яких ґрунтується подальше опрацювання програмового матеріалу. Це дозволить без порушення системи програмових вимог уцільнювати, оптимізувати вивчення математики, концентрувати увагу на відпрацьованих позиціях, що мають забезпечити якісну самостійну роботу учнів в умовах дистанційного навчання. Під час вибору НМК передбачити можливості використання засобів та інструментарію дистанційного навчання в умовах очного навчання.

Нагадуємо, що освітньому процесі заклади загальної середньої освіти можуть використовувати лише навчальну літературу, що має гриф Міністерства освіти і науки України або висновок «Схвалено для використання в загальноосвітніх навчальних закладах» відповідною комісією Науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України. З переліком навчальної літератури, який постійно оновлюється, можна ознайомитися на офіційному вебсайті Міністерства (<https://mon.gov.ua/>) та на вебсайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://bitly.su/GUXQUIDLZ>).

Також на вебсайті ІМЗО будуть у вільному доступі електронні версії підручників (<https://bitly.su/cGLHDjv>).

Програмне забезпечення варіативної складової. З метою створення необхідних умов для більш повної реалізації освітньої, розвивальної та виховної складових навчання математики, врахування інтересів, здібностей, потреб та можливостей учнів рекомендуємо використовувати потенціал варіативної складової навчального плану, яка передбачає проведення курсів за вибором та факультативів. Навчальні програми, орієнтовані календарно-тематичне планування та методичні рекомендації

щодо викладання курсів за вибором та факультативів надруковані у збірниках (<https://imzo.gov.ua/pidruchniki/pereliki/>).

1. Збірник програм для допрофільної підготовки та профільного навчання (у двох частинах) / Упор. Н.С. Прокопенко, О.П. Вашуленко, О.В. Єрґіна.

2. Логіка. Програма факультативного курсу для 5 – 9 класів. Автори: Буковська О. І., Васильєва Д. В. (2020р.)

Рекомендовані форми організації освітнього процесу. Основними формами організації освітнього процесу є різні типи уроку: формування компетентностей; розвитку компетентностей; перевірки та/або оцінювання досягнення компетентностей; корекції основних компетентностей; комбінований урок. Також формами організації освітнього процесу можуть бути екскурсії, уроки-семінари, конференції, форуми, квести, інтерактивні уроки, інтегровані уроки, проблемний урок, відео-уроки, прес-конференції тощо.

Під час підготовки вчителів до уроків радимо використовувати періодичні фахові видання: «Математика в рідній школі», «Математика», «Математика в школах України». Окрім того, рекомендуємо використовувати в роботі матеріали вебсайта PISA (<http://pisa.testportal.gov.ua/>),

зокрема, «10 запитань від учителів математики ... і як PISA може допомогти відповісти на них».

Організація освітнього середовища має відповідати наступним документам: Наказ МОН України №574 від 29.04.2020 «Про затвердження Типового переліку засобів навчання та обладнання для навчальних кабінетів і stem-лабораторій».

Особливу увагу вчителів математики у 2020-2021 навчальному році доцільно звернути на підготовку до ЗНО-2021, оскільки усі випускники будуть здавати ДПА з математики обов'язково.

Зміст сертифікаційної роботи з математики визначатиметься Програмою зовнішнього незалежного оцінювання результатів навчання з математики, здобутих на основі повної загальної середньої освіти, що затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 04.12.2019 № 1513.

Для проведення ДПА з математики у 2021 році буде розроблено два варіанти сертифікаційних робіт:

- рівня стандарту. Тестовий зошит складатиме 28 завдань різних форм, на виконання яких відведено 150 хвилин;
- рівня стандарту та профільного рівня. Тестовий зошит із 34 завданнями, на виконання яких відведено 210 хвилин.

Випускники, які вивчали математику на рівні стандарту і не планують використовувати результати з математики для вступу до закладів вищої освіти, отримають тільки оцінку за шкалою 1–12 балів за виконання завдань сертифікаційної роботи рівня стандарту. Випускники, які вивчали математику на рівні стандарту і планують використовувати результати ЗНО з математики під час вступу до закладів вищої освіти, виконуватимуть усі завдання сертифікаційної роботи з математики рівня стандарту та профільного рівня, а як оцінка ДПА буде зараховано результат за виконання завдань 1-26, 30, 31. Такі учасники отримають результати за шкалою 1–12 балів (ДПА рівня стандарту) і 100-200 балів за рейтинговою шкалою зовнішнього незалежного оцінювання.

Випускники, які вивчали математику на профільному рівні, за виконання усіх завдань сертифікаційної роботи з математики рівня стандарту та профільного рівня отримають оцінку за шкалою 1–12 балів і 100-200 балів за рейтинговою шкалою зовнішнього незалежного оцінювання.

Демонстраційні варіанти сертифікаційної роботи з математики на сайті Українського центру оцінювання якості освіти у розділі «ЗНО-2021» розміщено за покликанням

<http://testportal.gov.ua/zno-2021/>.

Рекомендуємо залучати учнів до інтелектуальних змагань Всеукраїнського та Міжнародного рівнів, серед яких Всеукраїнська учнівська олімпіада з математики, Інтернет-олімпіади з математики, Всеукраїнський турнір юних математиків, Міжнародний математичний конкурс «Кенгуру», змагання з усного рахунку Прангліміне («Мікске в Україні»)

Указом Президента України від 30 січня 2020 року № 31/2020 оголошено 2020/2021 н. р. Роком математичної освіти в Україні.

Упродовж нього МОН України планує «впровадити найбільш нагальні і потрібні дітям та освітянам новації, а також закріпити думку про те, що математика потрібна кожному з нас у повсякденному житті».

Серед запланованих МОН заходів плану Року математичної освіти можна виокремити такі:

- складання обов'язкової державної підсумкової атестації у формі ЗНО з математики здобувачами повної загальної середньої освіти;

- збільшення навчальних годин на вивчення математики в Державному стандарті базової середньої освіти;

- впровадження курсів «Логіка», «Математична логіка» у варіативну складову навчальних планів 1-11 класів;

- оснащення закладів освіти, що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти, обладнанням для навчальних кабінетів і STEM-лабораторій;

- створення безкоштовного математичного онлайн-ресурсу та розробка відповідного контенту для учнів та вчителів математики;

- створення каталогу освітніх ресурсів з вивчення математики;

- розширення мережі математичних гуртків у закладах загальної середньої та позашкільної освіти;

- організація літніх «математичних шкіл» для вчителів та учнів.

Окрім зазначених вище заходів у 2020/2021 навчальному році наказом МОН України від 9 червня 2020 року № 777 передбачено проведення конкурсу «Учитель року - 2021» в номінації «Математика».

Конкурс проводиться з метою підвищення престижності професії вчителя, виявлення й підтримки талановитих педагогічних працівників.

Участь у конкурсі «Учитель року» є добровільною. Але ми впевнені, що серед учителів математики Хмельниччини є творчі, амбітні та талановиті спеціалісти високого класу, які люблять свою справу.

**Людмила ГРИЧУК,
методист математики
Хмельницького ОІППО.**

до 2020/2021 навчального року

Про вивчення природознавства, біології, біології та екології, природничих наук у 2020/2021 н.р.

У 2020/2021 н.р. природознавство, біологія, біологія і екологія, природничі науки в закладах загальної середньої освіти вивчатимуться за такими навчальними програмами:

Природознавство:

5 клас – Програма з природознавства для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів, затверджена наказом МОН України від 07.06.2017 № 804 (оновлена). Програму розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки України.

Режим доступу:

<https://bitly.su/UZOarR>

Розподіл годин у програмі є орієнтовним. Виходячи з наявних умов навчально-методичного і матеріального забезпечення, вчитель має право самостійно змінювати обсяг годин, відведених програмою на вивчення окремого розділу, у тому числі змінювати порядок вивчення розділів, тем.

Для засвоєння навчального змісту предмета «Природознавство» важливе значення мають такі методи і прийоми навчальної діяльності школярів, як спостереження, проведення дослідів, вимірювань, робота з різними інформаційними джерелами тощо. Тому в кожному розділі програми виділено рубрики «Практичні роботи», «Практичні заняття» та «Навчальні проекти».

«Практичні роботи» і «Практичні заняття» проводяться і реалізуються на уроці. Виконання практичних робіт оцінюється обов'язково у всіх учнів. Робота учнів під час практичних занять, які спрямовані на формування компетентностей, може не оцінюватись або оцінюватись вибірково. Програмою передбачено виконання упродовж навчального року чотирьох обов'язкових проектів, спрямованих на формування певних провідних умінь і навичок. Слід зауважити, що кількість проектів та їхня тематика може бути змінена залежно від навчальних цілей, які ставить перед учнями вчитель, особливостей класу, досвіду вчителя і учнів у виконанні проектів, особливостей природи свого краю тощо.

Орієнтовний опис проектів, запропонованих програмою, розміщено на електронному ресурсі «Навчальні проекти до курсу «Природознавство (5 клас)» за посиланням:

<http://prirodaprojects.blogspot.com/>

Біологія:

6-9 класи – Навчальна програма з біології для 6-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів (оновлена), затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804. Програму розміщено на офіційному веб-сайті МОН України.

Режим доступу: <https://bitly.su/UZOarR>

8-9 класи з поглибленим вивченням біології – Навчальна програма з біології для 8-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням біології, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 17.07.2013 № 983.

Режим доступу: <https://goo.gl/GDh9gC>

Біологія і екологія:

10-11 класи - Програма з біології і екології для 10-11 класів закладів загальної середньої середньої освіти: рівень стандарту, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407.

Режим доступу:

<https://bitly.su/YiZtp>

10-11 класи - Навчальна програма з біології і екології для 10-11 класів закладів загальної середньої середньої освіти: профільний рівень, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407. Програму розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки України.

Режим доступу: <https://bitly.su/YiZtp>

Природничі науки:

10-11 класи - Програми затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407:

– Проект 1 «Природничі науки» для 10-11 класів гуманітарного профілю загальноосвітніх навчальних закладів. Інтегрований курс (авт. Дьоміна І. О., Задоянний В. А., Костик С. І.);

– Проект 2 «Природничі науки» 10-11 клас. Інтегрований курс (авт. Засєкіна Т. М., Буняк М. М., Бухтіяров В. К., Григорович О. В., Капіруліна С. Л., Козленко О. Г., Ньюкало Т. Г., Семененко І. Б., Сокол Т. К., Шабанов Д. А., Шагієва Р. Р.);

– Проект 3 «Природничі науки. Минуле, сучасне та майбутнє людства і біосфери» для 10-11 класів (авт. Шабанов Д. А., Козленко О. Г.);

– Проект 4 «Природознавство» 10-11 класи (авт. Ільченко В. Р., Булава Л. М., Гринюк О. С., Гуз К. Ж., Ільченко О. Г., Коваленко В. С., Ляшенко А. Х.).

Режим доступу:

<https://bitly.su/YiZtp>

На вивчення цього курсу навчальним планом Типової освітньої програми, передбачено 4 години на тиждень. Викладати курс можуть вчителі фізики, біології, хімії, географії. Передбачається, що весь курс викладає один учитель.

Заклад освіти обирає на свій розсуд будь-який варіант програми, враховуючи, що запропоновані програми реалізують мінімальні вимоги Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, і рекомендовані учням, для яких природничі предмети не є профільними. Проте ця умова не обмежує бажання і можливості учнів скласти ЗНО з біології, фізики, хімії чи географії за умови їхньої самостійної підготовки. У такому разі, результати ЗНО з предметів фізика, хімія, біологія, географія, зараховуються учням як державна підсумкова атестація.

На офіційному веб-сайті Інституту модернізації змісту освіти створено сторінку «Природничі науки», на якій у рубриці навчально-методичне забезпечення є посилання на відповідні ресурси (режим доступу: <https://imzo.gov.ua/osvitni-proekti/intehrovanyj-kurs-prirodnychi-nauky/navchalno-metodychne-zabezpechennya/>). Розробки уроків, дидактичні матеріали, посібники, створені учителями, що працюють з проектами програм, розміщено за посиланням: <https://ele.zp.ua/sites/nature/>

Розподіл годин у програмах з біології, біології та екології є орієнтовним. Це дає право вчителю творчо підходити до реалізації їх змісту, самостійно обирати послідовність розкриття навчального матеріалу в межах одного навчального року, але так, щоб не порушувалась логіка його викладу, змінювати орієнтовну кількість годин, передбачених програмами для вивчення тем або розділів, та визначати час проведення шкільних екскурсій, використовуючи для цього резервні години або години навчальної практики, добирати об'єкти для вивчення та включати в зміст освіти приклади зі свого регіону. Резервні години можуть бути використані для повторення, систематизації, узагальнення навчального матеріалу, контролю та оцінювання результатів навчання учнів.

Нагадаємо, що у змісті програм з біології 6-9 класів, в межах кожної теми, виділено до 40 % програмового матеріалу в опційне навчання. Учитель може включати ці питання у навчальний процес у повному обсязі, або частково, обираючи з опцій ті питання, які вважає найбільш

до 2020/2021 навчального року

корисними і доцільними, зважаючи на рівень підготовленості класу, матеріально-технічне забезпечення школи тощо. Зміст навчального матеріалу в темах програми сформульований стисло, що дає змогу вчителю, враховуючи рівень розвитку учнів, творчо планувати вивчення матеріалу, виділяти час для осмислення учнями навчального матеріалу, виконання лабораторних і практичних робіт, лабораторних досліджень, проєктів, систематизації й узагальнення знань, самостійної й творчої пізнавальної діяльності, самоконтролю знань і умінь. Учитель має можливість конструювати вступні й узагальнюючі уроки, здійснювати тематичне і підсумкове оцінювання навчальних досягнень учнів.

Практична спрямованість програм з біології, біології і екології забезпечується проведенням лабораторних і практичних робіт, лабораторних досліджень, дослідницького практикуму, проєктів, демонстрацій, екскурсій.

Лабораторні дослідження забезпечують процесуальну складову навчання біології. Учні виконують їх на етапі вивчення нового матеріалу за завданнями, які пропонує учитель, з використанням натуральних об'єктів, колекцій, моделей, муляжів, зображень, відеоматеріалів. Мета такої діяльності – розвиток в учнів умінь спостерігати, описувати біологічні об'єкти та власні спостереження, виділяти їхні істотні ознаки, виконувати рисунки біологічних об'єктів; формувати навички користування мікроскопом, розв'язувати пізнавальні завдання тощо. Прийоми виконання лабораторних досліджень та оформлення їх результатів визначаються учителем з урахуванням вимог програми, вікових особливостей та рівня сформованості навчальних умінь в учнів. Виконання лабораторних досліджень фіксується в класному журналі на сторінці «Зміст уроку». Приклад запису: «Різноманітність клітин організму людини. Тканини. Лабораторне дослідження: Ознайомлення з препаратами тканин людини».

Практичні та лабораторні роботи виконуються з метою закріплення або перевірки засвоєння навчального матеріалу, формування практичних умінь і навичок. Виконуючи практичні та лабораторні роботи, учні демонструють: навички роботи з натуральними об'єктами, мікроскопом та лабораторним обладнанням; умінь розрізнити біологічні об'єкти, розв'язувати пізнавальні завдання за інструктивною карточкою; умінь порівнювати, робити висновки тощо. На виконання практичної роботи виділяється окремий урок, який передбачає такі орієнтовні етапи: визначення мети і завдань уроку, пояснення вчителя (теоретичні аспекти теми практичної роботи), демонстрування учителем операції у цілому і окремих дій, пробне виконання операцій окремими учнями, спостереження іншими, виконання роботи всіма учнями, допомога учителя тим, хто має проблеми, аналіз помилок, проговорювання вголос прийомів виконання операцій і їх послідовності, тренувальні вправи по закріпленню навичок і вмінь.

Виконавши практичну роботу, учні в зошитах оформляють звіт про роботу або підсумки. **Виконання практичних робіт оцінюється у всіх учнів**, при цьому оцінюванню підлягають перш за все практичні уміння, визначені метою роботи: уміння налаштувати мікроскоп, вивчати мікропрепарат, порівнювати, тобто знаходити спільні і відмінні ознаки біологічних об'єктів, уміння розрізнити отруйні гриби, визначити які кімнатні рослини можна вирощувати в приміщенні з певними характеристиками середовища. **Лабораторні роботи теж оформляються учнями в зошиті та обов'язково оцінюються.**

Дослідницький практикум передбачає самостійну (або з допомогою дорослих) роботу учнів у позаурочний час. Його мета – вироблення особистого досвіду дослідницької діяльності у процесі розв'язування пізнавальних завдань.

З метою стимулювання пізнавальної діяльності учнів програма передбачає виконання та захист проєктів дослідницького спрямування з представленням результатів роботи. Проєкти інших типів (творчі, інформаційні тощо) вчитель може впроваджувати додатково за бажанням. Кожен учень упродовж навчального року має взяти участь хоча б в одному навчальному проєкті. Проєктна діяльність на уроках біології є засобом підвищення продуктивності навчальної праці та її актуалізації; розвивальним середовищем, що формує соціальні вміння, навички та сприяє набуттю навчального і життєвого досвіду; розвитком творчих обдарувань особистості та її самореалізації. Використання проєктної технології є «містком» між теорією і практикою в процесі навчання, виховання і розвитку особистості учня, прикладом вдалого поєднання урочної та позаурочної діяльності. Тематику проєктів у 6-7 класах вибирає вчитель. Для захисту проєкту може бути виділено окремий урок або частину відповідного за змістом уроку.

Програми факультативів та курсів за вибором з біології та екології, рекомендовані МОН України для використання в закладах загальної середньої освіти:

7-11 класи – Збірник навчальних програм курсів за вибором та факультативів з біології для допрофільної підготовки та профільного навчання. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2019. – 246 с. Звертаємо увагу, що у 2019 році дію грифа на зазначений збірник програм було продовжено без внесення змін у перелік і зміст програм. Тому у навчальному процесі може використовуватись збірник програм 2009, 2014, 2019 років видання.

Зміст програм курсів за вибором і факультативів як і кількість годин та клас, в якому пропонується їх вивчення, є орієнтовним. Учитель може творчо підходити до реалізації змісту цих програм, ураховуючи кількість годин виділених на вивчення курсу за вибором (факультативу), інтереси та здібності учнів, потреби регіону, можливості навчально-матеріальної бази навчального закладу. Окремі розділи запропонованих у збірнику програм можуть

вивчатися як самостійні курси за вибором. Слід зазначити, що навчальні програми курсів за вибором можна використовувати також для проведення факультативних занять і навпаки, програми факультативів можна використовувати для викладання курсів за вибором.

Оцінювання навчальних досягнень учнів здійснюється відповідно до орієнтовних вимог до оцінювання, затверджених наказом МОН України від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти».

Тематична оцінка виставляється з урахуванням поточних оцінок за різні види навчальних робіт, у тому числі лабораторні (практичні) роботи. З огляду на це, у кожного учня має бути оцінка за виконання, як мінімум, однієї з лабораторних (практичних) робіт, передбачених програмою у змісті певної теми. З метою об'єктивного семестрового оцінювання, яке здійснюється на підставі тематичного оцінювання, доцільно використовувати різні форми для проведення перевірки навчальних досягнень з різних тем: усне опитування, виконання самостійних робіт, тестування (письмове, усне, комп'ютерне), тематична контрольна робота. Для запобігання переважанню учнів не рекомендується проведення тематичної контрольної роботи з біології в кінці семестру. З біології проводиться дві тематичні контрольні роботи: у першому і другому семестрах. Проведення семестрової контрольної роботи програмами з біології не передбачено. Зміст завдань для перевірки навчальних досягнень з теми має відповідати очікуваним результатам навчання учнів, визначеним програмою, та критеріям оцінювання. Завдання для перевірки навчальних досягнень мають спиратися не тільки на базові знання учнів, а й на вміння їх застосовувати. У практику біологічної освіти, на противагу тестовим вправам закритого типу мають увійти завдання відкритого типу, які вимагають не лише короткої відповіді, але й пояснення, обґрунтування та висловлення власних суджень і спрямовані скоріше на роздуми й використання знань, ніж на просто виклад фактичного матеріалу. Тобто, обов'язковим елементом тематичної контрольної роботи мають бути завдання з короткою та розгорнутою відповіддю. Контрольні роботи оформляються в зошиті для контролю знань або на окремих проштампованих аркушах паперу. Зберігаються роботи в кабінеті біології протягом навчального року. Відпрацювання пропущених учнем лабораторних, практичних, контрольних робіт є недоцільним. Оцінка за ведення зошитів з біології не виставляється.

Звертаємо увагу педагогічних працівників на лист МОНмолодьспорту України від 01.02.12 № 1/9-72 про інструктивно-методичні матеріали «Безпечне проведення занять у кабінетах природничо-математичного напрямку загальноосвітніх навчальних закладів» (Режим доступу: <https://bitly.su/tsx7vkgt>), у яких зазначено, що

до 2020/2021 навчального року

відповідно до Положення про порядок проведення навчання з питань охорони праці, інструктажі з безпеки життєдіяльності з учнями проводять завідувачі кабінету (лабораторії), учителі (викладачі). На початку навчального року перед початком занять у кожному кабінеті, лабораторії проводиться первинний інструктаж з безпеки життєдіяльності. Мета проведення первинного інструктажу – формування відповідального ставлення учнів до особистої безпеки та безпеки тих, хто оточує, свідоме розуміння необхідності захисту та збереження свого власного здоров'я, дотримання правил безпечної поведінки в умовах виникнення екстремальних ситуацій, у тому числі аварій, і уміння надати першу допомогу і самопомогу у разі нещасних випадків. Реєстрація такого інструктажу проводиться в журналі реєстрації інструктажів з безпеки життєдіяльності, який зберігається в кожному кабінеті (лабораторії).

Перед початком вивчення навчальної теми, виконання завдань, пов'язаних з використанням різних матеріалів, інструментів, приладів, на початку уроку, заняття, лабораторної, практичної роботи тощо також проводиться первинний інструктаж з безпеки життєдіяльності. Про проведення такого первинного інструктажу в журналі обліку навчальних занять на сторінці предмета в розділі змісту уроку, заняття робиться запис: «**Інструктаж з БЖД**». Учні, які інструктуються, не розписуються про такий інструктаж. Позаплановий інструктаж з учнями проводиться у разі порушення ними вимог норм і правил, що може призвести чи призвело до травм, аварій, пожеж тощо, при зміні умов виконання навчальних завдань (лабораторних, практичних робіт тощо), у разі нещасних випадків за межами навчального закладу (екскурсії, подорожі тощо). Реєстрація позапланового інструктажу проводиться в журналі реєстрації інструктажів. Під час проведення позанавчальних заходів у кабінетах (лабораторіях) природничо-математичного напрямку (конкурси, олімпіади, турніри з предметів, екскурсії, подорожі) або заходів навчального призначення (прибирання приміщення, дослідна робота на навчально-дослідній ділянці, в куточку живої природи тощо) з учнями проводиться цільовий інструктаж. Реєстрація проведення цільового інструктажу здійснюється в журналі реєстрації інструктажів.

Одним із напрямків роботи учителя є робота з обдарованими школярами. Загальнонаціональний карантин вніс кардинальні зміни у проведення всеукраїнських олімпіад, конкурсів і змагань. Разом з тим, восени 2019 року збірна команда області «Ерпента-2» виборола І місце у Всеукраїнському біологічному турнірі юних біологів. Вітаємо з перемогою:

- Шевчука Назара, учня 11 кл. Хмельницького обласного ліцею II-III ст.;
- Малащук Оксану, ученицю 11 кл. Хмельницького обласного ліцею II-III ст.;
- Графову Єлизавету, ученицю 10 кл. Хмельницького обласного ліцею II-III ст.;
- Семенишена Максима, учня 11

кл. Кам'янець-Подільського НВК № 3 у складі ЗОШ I-III ст. та ліцею;

- Шниру Дмитра, учня 10 кл. Технологічного багатoproфільного ліцею з загальноосвітніми класами м.Хмельницького імені Артема Мазура.

Висловлюємо щиру подяку вчителям біології Христофор І.М., Литкіній О.В. та керівнику збірної команди області Гусаку С.Г. за надзусилля щодо підготовки учнів до турніру. Також висловлюємо подяку за науковий супровід у підготовці команди Іваненко О.В., магістру біології.

Понад 20 тис. школярів області взяли участь в 2019-2020 н. р у Міжнародному інтерактивному природничому конкурсі «Колосок». 880 школярів стали учасниками конкурсу «Колосок- онлайн», який проходив під час карантину, що свідчить про цікавість учнів до такого формату проведення інтелектуальних змагань.

Освітній процес рекомендується базувати на компетентісно орієнтованих завданнях з використанням сучасних освітніх технологій. Учителям біології необхідно запроваджувати в практику педагогічні технології, які дозволяють ефективно реалізовувати вимоги Державного стандарту і Концепції Нової української школи: технології критичного мислення, проблемно-діалогічного навчання, проектні технології тощо. Безперечною вимогою часу є освоєння комп'ютерних технологій, можливостей цифрових лабораторій (цифрових вимірювальних комплексів), що не тільки дозволяє інтенсифікувати діяльність вчителя та учня, а й виділити суттєві ознаки біологічних об'єктів, явищ, урізноманітнити контроль навчальних досягнень.

Учитель нового покоління – це професіонал, лідер і менеджер, успішна людина. В контексті реалізації Концепції Нової української школи у нього нові ролі і завдання: <https://bitly су/TMJ14B>

Для підвищення професійного рівня вчителів, опанування нових методик викладання біології, ефективної роботи з обдарованими школярами, реалізації інформаційно-комунікаційних технологій на уроках біології та екології і позаурочний час пропонуємо до використання Інтернет-ресурси біологічного та екологічного спрямування:

- <https://bitly су/hf8jRTx>
- Курс для вчителів «Гени змін: Новий підхід до викладання еволюційної біології»;
- <http://biology.univ.kiev.ua/>
- Навчально-науковий центр Інституту біології та медицини Київського НУ ім.Т.Шевченка;
- <http://www.biology.org.ua>
- Український біологічний сайт;
- <https://redbook-ua.org/>
- Червона книга України;
- <https://osvitoria.media/>
- Онлайн-медія про освіту та виховання дітей в Україні;
- <https://www.edcamp.org.ua/>
- Спільнота відповідального вчительства;
- <https://bitly су/ToGhs>
- НУШ.Смарт-освіта.

Розвитку професійної компетентності педагогічних працівників сприяє участь у різноманітних заходах обласного, всеукраїнського, міжнародного рівнів: науково-практичні конференції, семінари, вебінари, STEM-фестивалі, конкурси, дистанційне та очне навчання у STEM-школі тощо. З метою підвищення фахової ерудованості педагога мають можливість взяти участь у Всеукраїнських конкурсах/змаганнях: Інтернет – конкурси «Учитель року» за версією науково-популярного природничого журналу «Колосок», «Наука на сцені», у конкурсі «GlobalTeacherPrizeUkraine»; долучитися до участі у магістральних та афілійованих (не)конференції EdCamp, педагогічних стартапів та стендапів, вебінарів, інтерактивної школи сучасного вчителя та інших. Так, на обласну педагогічну виставку-конкурс «Освіта Хмельниччини на шляхах реформування» подано вчителями біології у 2019 році більше 50 робіт, 33 з яких отримали дипломи II і III ступенів. Слід відзначити роботу динамічної групи вчителів біології Чернорезької селищної ОТГ (керівник Дудко Л.В.) за посібники серії «На шляху до успіху», творчої групи вчителів Старокостянтинівського району за посібник «Розробки уроків з біології і екології. 11 клас», динамічну групу вчителів Дунаєвської міської ОТГ (керівник Буняк М.М.) за посібник «Збірник інтерактивних завдань з біології. 9 клас», які нагороджені дипломами II ступеня.

Дипломами II ступеня нагороджені вчителі біології: Кошелюк Г.І. (Зінківський НВК), Яворська І.А. (Деражнянська ЗОШ I-III ст. №1), Синюк І.О. (Білогородська ЗОШ I-III ст.), Матусець Є.М. (Іванківський НВК), Никифорова Г.А. (Жучковецька ЗОШ I-II ст.), Харь С.В. (ЗОШ I-III ст., №7 м.Славуті), Кондратюк А.М. (Шепетівський НВК №3).

Важливою складовою біологічної освіти є формування екологічного мислення і відповідальної поведінки в довіллі. Наголошуємо, що заклади освіти області долучені до реалізації Національного плану управління відходами до 2030 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20.02.2019 року №117 та реалізації Програми поводження з відходами у Хмельницькій області на 2018-2022 роки, затвердженої рішенням сесії обласної ради від 27.03.2018 року №39-18/2018. Упродовж 2020-2021 н.р. рекомендуємо проводити інформаційно-просвітницькі заходи, акції, учнівські конференції, членджі, бесіди щодо важливості сортування сміття, збору вторинної сировини, енергозбереження, охорони природи рідного краю. Важливо залучати школярів до проектної діяльності, наукових досліджень, написання дослідницьких робіт Малої академії наук. За минулий навчальний рік, на III (обласному) етапі олімпіади з екології було представлено 40 науково-дослідницьких проектів для поштового захисту. Дипломами I ступеня нагороджені Мазурець Олександр, учень 10 класу Шепетівського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа

до 2020/2021 навчального року

I–III ст.–гімназія» за екологічний проект «Portulaca oleracea як перспективна рослина для фітореMediaції бісфенола А» (керівник проекту вчитель біології Гудкова Н.П., Заслужений вчитель України) та Червона Олександра, учениця 11 класу навчально-виховного комплексу №10 м. Хмельницького за проект «Вплив електромагнітного опромінення хвилями дециметрового діапазону на життєздатність насіння борщівника Сосновського» (керівник проекту вчитель біології Бітюк М.Ю., Заслужений вчитель України). На обласний конкурс-виставку «Хмельниччина на шляхах реформування» вчителями області у 2019 році було подано 11 авторських розробок з екології. Дипломом III ступеня нагороджено вчителя біології і екології Шепетівського навчально-виховного комплексу №3 Семенюк В.В. за розробку посібника «Формування екологічної свідомості підлітків у складі шкільного лісництва» та вчителя біології Кошелівського ліцею Красилівського району Мельник Н.М. за розробки уроків курсу за вибором (факультативного курсу) для учнів 5-6-х класів загальноосвітніх навчальних закладів «Знайомство з екологією».

У рамках Меморандуму про співпрацю між Міністерством освіти і науки України та Благодійною організацією «Фонд Кличко» і освітнього проекту «ZeroWasteSchool» створено онлайн-курс «Екоакадемія»

(<http://kf-ecoacademy.org/>),

покликаний навчити молодь вести екологічний спосіб життя. Через екогероїв учасники курсу дізнаються про наслідки несвідомого споживання, чим шкідливі відходи і як правильно їх сортувати. Участь в екокурсі є безкоштовною.

Організація освітнього процесу у 2020/2021 н.р. має реалізуватися також з урахуванням результатів міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018, у якому Україна брала участь вперше. Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018 містить рекомендації щодо подальшого розвитку освіти в Україні (режим доступу:

<https://testportal.gov.ua/zvity-dani-4/>).

На сьогодні результати міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018 засвідчують, що поки що кожен п'ятий учень у країнах ОЕСР і кожний четвертий в Україні має низький рівень сформованості природничо-наукової грамотності.

Базового рівня сформованості природничо-наукової грамотності не досягли 26,4 % учасників дослідження. Ці показники є гіршими за середні значення по країнах ОЕСР, де базового рівня сформованості природничонаукової грамотності досягають 21 % здобувачів освіти. У загальному рейтингу всіх 78-и країн, які взяли участь у PISA-2018, Україна займає з природничо-наукової компетентності – 35-42 позиції.

Результати дослідження PISA-2018 наочно продемонстрували наявні прогалини у природничо-науковій освіті,

зокрема й у вивченні біології. По-перше, у здобувачів освіти є проблеми із аналізом, дизайном та розумінням принципів проведення наукових досліджень. Здебільшого на уроках знання подаються як готові. Принципи, закономірності й теорії вже чітко сформульовані, а опис спостережень, експериментів чи моделей, що дозволили їх сформулювати, опускається. Тому доцільним виглядає збільшення акценту в освітньому процесі на тих способах, у який знання були отримані, а біологічні принципи — з'ясовані. Такий акцент також має демонструвати важливість здобуття наукових знань, вплив відкриттів на життя людства й технічний розвиток цивілізації. Водночас, потужним способом навчання принципам наукового пізнання є моделювання експериментів, тобто мисленнєва розробка дизайну дослідження. Найкраще цю діяльність реалізовувати спочатку назагал, а згодом у малих групах, створюючи між ними конкуренцію за найкращий дизайн. Таке продумування експериментів прекрасно реалізується у темах, пов'язаних із фізіологією і поведінкою тварин, екологією і сталим розвитком, окремими темами клітинної біології та генетики.

На підставі результатів участі українських п'ятнадцятирічних підлітків у міжнародному дослідженні PISA-2018 Національною академією педагогічних наук України підготовлено методичні рекомендації щодо поліпшення читацької, математичної і природничо-наукової грамотності учнів. З електронним варіантом методичних рекомендацій можна ознайомитися на сайті Інституту педагогіки НАПН України за посиланням: http://undip.org.ua/news/labrary/metod_rekom_detail.php&ID=9825 та в Електронній бібліотеці НАПН України (<http://lib.iitta.gov.ua/>).

В умовах поширення на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 необхідно надавати школярам та батькам достовірну інформацію та науково-обґрунтовані факти про коронавірус для того, щоб зменшити страхи та занепокоєність через хворобу, а також підтримувати здатність учнів долати вторинні ефекти розповсюдження вірусу на їхні життя. Практичні поради «Як вчителі можуть говорити з учнями про коронавірус (COVID-19)» наведено на сайті ЮНІСЕФ і сайті НУШ. Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) в Україні та ГО «Смарт освіта» за підтримки Міністерства освіти і науки України розробили дистанційні уроки з біології про коронавірусну інфекцію COVID-19. Методичні рекомендації для вчителів та навчальні матеріали для учнів опубліковано за посиланням:

<https://bitly.su/OvaCgZc>

Рекомендації щодо можливості організації дистанційного навчання, використання освітніх платформ, особливостей оцінювання в умовах дистанційного навчання очікуємо від МОН України.

Пропонуємо у 2020-2021 н.р. відповідальним за методичну роботу в об'єднаних територіальних громадах, методистам біології і екології районних(міських) методичних кабінетів, керівникам методичних об'єднань:

- спрямувати роботу методичних угруповань на розвиток професійних компетентностей педагогів, підготовку учителів до роботи в умовах карантинних обмежень;

- провести практичні заняття, тренінги, майстер-класи з питань організації і проведення уроків з використанням технологій для дистанційного навчання;
- опрацювати результати дослідження якості освіти PISA-2018 та методичні рекомендації щодо поліпшення природничо-наукової грамотності учнів;

- опрацювати методичні рекомендації щодо організації дистанційного навчання в школі: <https://bitly.su/ToChs>

- під методичний супровід взяти виконання практичної частини програм з природничих предметів, використання у навчально-виховному процесі посібників, зошитів з друкованою основою, практикумів лише з відповідним грифом МОН України, перелік яких за посиланням: <https://imzo.gov.ua/pidruchniki/pereliki/>

- забезпечити системно-діяльнісний підхід у роботі з обдарованими учнями;

- сприяти популяризації природничих учнівських конкурсів і проектів, Освітньої програми «Лелека», роботи Всеукраїнської дитячої спілки «Екологічна варта»;

- пропагувати необхідність створення учителями власної освітньої продукції та друку у фахових виданнях; сприяти осучасненню матеріально-технічної бази кабінетів біології (Наказ МОН України від 29.04.2020 р.№574), забезпеченню безпеки життєдіяльності учнів (МОНмолодьспорт від 01.02.2012 № 1/9-72).

- брати участь у фахових конкурсах і освітянських проєктах;

- пропагувати і поширювати досвід учителів у ЗМІ, в онлайн-спільнотах;

- долучатися до Всеукраїнських та регіональних педагогічних стартапів, хакатонів, стендапів, інтернет-марафонів, вебінарів, (не) конференцій EdCamp тощо.

Програми, методичні рекомендації, новини шкільної біологічної освіти розміщуються і оновлюються на блозі для вчителів біології, екології, природознавства за посиланням:

<https://prirodahm.blogspot.com/>

Чинними залишаються інструктивно-методичні листи Міністерства освіти і науки України, рекомендації ХОІППО щодо викладання біології, біології і екології, природознавства за 2014/2015, 2015/2016, 2016/2017, 2017/2018, 2018/2019, 2019/2020 н.р.

Лілія МИРНА,
методист біології і екології
Хмельницького ОІППО.

до 2020/2021 навчального року

Про викладання фізики й астрономії у 2020/2021 н.р.

Навчання фізики у 2020/2021 н.р. у 7-9 класах здійснюватиметься за навчальною програмою, затвердженою наказом МОН України від 07.06.2017 № 804. Програму розміщено на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України (<https://goo.gl/GDh9gC>).

У 10 - 11 класах, відповідно до Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня, затвердженої наказом МОН України 20.04.2018 р. № 408 (в редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 28.11.2019 р. № 1493) вивчається базовий предмет «Фізика і астрономія». Вивчення цього предмета може здійснюватися у двох варіантах:

1) як два окремі предмети - «Фізика» (за програмою авторського колективу під керівництвом Локтева В. М.), «Астрономія» (за програмою авторського колективу під керівництвом Яцківа Я. Я.); у такому разі у навчальному плані (класному журналі) зазначаються два предмети (окремо фізика і окремо астрономія); у додаток до свідоцтва про здобуття повної загальної середньої освіти виставляються оцінки з двох предметів;

2) як один предмет «Фізика і астрономія» (за програмою авторського колективу під керівництвом Ляшенка О. І.); у такому разі можливе послідовне або паралельне вивчення фізичного і астрономічного складників, а розподіл годин між ними здійснюється відповідно до навчальної програми;

у навчальному плані зазначається один предмет (фізика і астрономія); у додаток до свідоцтва про здобуття повної загальної середньої освіти виставляється одна оцінка; у класному журналі облік здійснюється окремо для фізичного і астрономічного складників, семестрова/річна оцінка виставляється на сторінці фізики з урахуванням тематичних оцінок з астрономії.

Програми для 10-11 класів розміщено на офіційному сайті

Міністерства освіти і науки України (<https://bitly.su/YiZtp>).

У програмах наведена тижнева і загальна кількість годин на вивчення предмета. Розподіл кількості годин, що відводиться на вивчення окремих розділів, тем, визначається учителем. Також учитель самостійно визначає порядок вивчення тем та місце проведення лабораторних робіт, лабораторних практикумів, тощо.

Навчальними програмами з фізики визначено перелік демонстраційних експериментів та лабораторних робіт, необхідних для забезпечення реалізації Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. Водночас учитель, зважаючи на матеріальну базу фізичного кабінету закладу освіти, може замінювати окремі роботи рівноцінними, використовувати різні варіанти проведення їх (у тому числі віртуальну демонстрацію фізичного досліду), доповнювати цей перелік іншими дослідженнями або короткочасними експериментальними завданнями, об'єднувати кілька робіт в одну залежно від обраного плану вивчення певної теми. Окремі лабораторні роботи можуть виконуватись учнями або як домашні завдання або як учнівські навчальні проекти, а також виконуватись з використанням цифрових лабораторій (цифрових вимірвальних комплексів), комп'ютерних моделей, віртуальних симуляцій і віртуальної фізичної лабораторії. Разом з тим, модельний віртуальний експеримент не може в повній мірі замінити лабораторні роботи, які виконуються з використанням реального обладнання.

Навчальний фізичний експеримент є важливим засобом формування предметної та ключових компетентностей під час вивчення фізики. Завдяки навчальному експерименту учні оволодівають досвідом практичної діяльності людства в галузі здобуття фактів та їхнього попереднього узагальнення на рівні емпіричних уявлень,

понять і законів. Експеримент виконує функцію методу навчального пізнання, завдяки якому у свідомості учнів утворюються нові зв'язки та відношення, формуються суб'єктивно нові особистісні знання, а також дидактично забезпечує процесуальну складову навчання фізики й формує в учнів експериментальні вміння й дослідницькі навички.

Організуючи освітній процес, учителю варто пам'ятати, що компетентнісно зорієнтоване навчання передбачає зміщення акцентів з накопичення нормативно визначених знань, на формування умінь і навичок, на вироблення й розвиток умінь діяти, застосовувати досвід у проблемних умовах. Саме тоді створюються умови для включення механізмів формування компетентності, здатності діяти в конкретних умовах і досягти результату.

Оцінювання рівня оволодіння учнем узагальненими експериментальними уміньми та навичками здійснюється за різні види експериментальної діяльності: лабораторні роботи, роботи фізичного практикуму, експериментальні завдання, домашні досліди й спостереження, навчальні проекти, конструювання, моделювання тощо. Отже, якщо учень/учениця був/ла відсутній/я на уроці, на якому виконувалась фронтальна лабораторна робота, відпрацювати її в позаурочний час не обов'язково. Головне, щоб упродовж вивчення розділу учень/учениця показали свої експериментальні вміння й навички в інших видах роботи.

Інститутом розроблені посібники Гудзь В., Міль М. «Зошит для лабораторних робіт і домашніх експериментальних досліджень 7-11 класи» із підтримкою дистанційної форми роботи, які допоможуть опанувати навчальний матеріал, якщо учень/учениця, або і весь клас (період карантину) навчається дистанційно. Домашні експериментальні дослідження, подані в зошиті, можуть бути заміною, у деяких випадках, або доповненням

до 2020/2021 навчального року

лабораторних робіт.

У процесі навчання фізики ефективним засобом формування компетентностей є також і навчальні проекти. Під час виконання яких вирішується ціла низка різнорівневих дидактичних, виховних і розвивальних завдань: розвиваються пізнавальні навички учнів, формується вміння самостійно орієнтуватися в інформаційному просторі, висловлювати власні судження, виявляти компетентність. У проєктній діяльності важливо зацікавити учнів здобуттям знань і навичок, які знадобляться в житті. Для цього необхідно зважати на проблеми реального життя, для розв'язання яких учням потрібно застосовувати здобуті знання.

Упродовж року учень/учениця обов'язково виконує один навчальний проєкт (індивідуальний або груповий). За бажанням учні/учениці можуть брати участь і виконувати кілька проєктів. Захист навчальних проєктів, обговорення, узагальнення та оцінювання отриманих результатів відбувається на спеціально відведених заняттях. Оцінки за навчальні проєкти виконують стимулюючу функцію, можуть фіксуватися в портфоліо і враховуються в тематичному оцінюванні.

Важливою ділянкою роботи в системі навчання фізики в школі є розв'язування задач. Задачі різних типів можна ефективно використовувати для розвитку інтересу, творчих здібностей і мотивації учнів до навчання фізики, під час постановки проблеми, що потребує розв'язання, у процесі формування нових знань, вироблення практичних умінь учнів, з метою повторення, закріплення, систематизації та узагальнення засвоєного матеріалу, для контролю якості засвоєння навчального матеріалу чи діагностування навчальних досягнень учнів тощо.

Необхідними складниками освітнього процесу з фізики є навчальні екскурсії. Кількість екскурсій та час проведення їх визначаються вчителем за погодженням з адміністрацією закладу освіти. Оцінювання навчальних досягнень учнів за результатами таких екскурсій здійснюється на розсуд учителя.

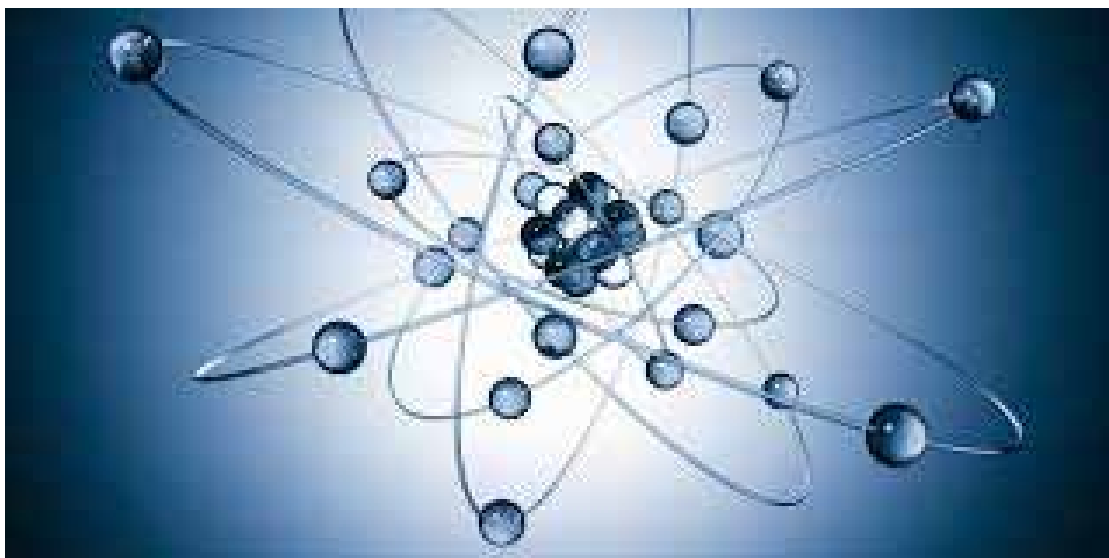
У зв'язку із дистанційною формою освітнього процесу у березні – червні 2019/2020 н.р. пропонуємо у 2020/2021 навчальному році навчання фізики у 8-11 класах розпочати із ґрунтового повторення матеріалу попереднього класу навчання. Для цього доціль-

но використати резервні години і запланувати навчальні години на вивчення теми «Повторення». Під час повторення доцільно виділити навчальний час для проведення лабораторних робіт, які не могли бути проведені під час карантину, з метою формування відповідних практичних навичок.

У випадку дистанційного, або змішаного навчання доцільно використовувати модель перевернутого навчання, при якій учні/учениці вдома переглядають відео лекції, а на уроці обговорюють почуте, дискутують, виконують практичні роботи, які неможливо виконати вдома.

Навчальна та методична література для вивчення предметів «Фізика», «Астрономія», «Фізика і астрономія» наведена у Переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих МОН України на 2020/2021 н.р., що розміщені на вебсайтах МОН України, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти».

Віктор ГУДЗЬ,
методист фізики
Хмельницького ОІППО.

до 2020/2021 навчального року

Методичні рекомендації щодо викладання хімії

Організація навчання хімії в закладах загальної середньої освіти

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 20.04.2018 № 405 «Про затвердження типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти II ступеня», розподіл тижневого навантаження на вивчення предмета «хімія» становить:

Тижневе навантаження на вивчення хімії в основній школі

7 клас	8 клас	8 клас (поглиблене вивчення хімії)	9 клас	9 клас (поглиблене вивчення хімії)
1,5	2	4	2	4

Звертаємо увагу, що вивчення спеціальних і факультативних курсів має відбуватися за рахунок додаткових годин із варіативного компоненту.

Спеціальні курси (курси за вибором) разом із профільними предметами відображають специфіку конкретного профілю навчання та визначають його сутність. Вони призначені для доповнення й поглиблення змісту окремих розділів профільних предметів, можуть містити додаткові споріднені розділи, що не включені до навчальних програм, знайомити учнів із галузями знань, не представленими в змісті окремих предметів, але орієнтованими на комплекс можливих професій у руслі обраного профілю навчання.

Програмне забезпечення інваріативної та варіативної складових курсу хімії

Відповідно до Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти у поточному році вступає в дію оновлена навчальна програма для 11 класу. Тому в 2020-2021 навчальному році інваріативна складова навчання хімії здійснюватиметься за такими програмами:

7-9 класи – Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Хімія. 7-9 класи (наказ МОН України від 07.06.2017 № 804).

8-9 класи з поглибленим вивченням хімії – Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням хімії (наказ МОН України від 17.07.2015 № 983).

За умови виділення додаткових годин з варіативної складової навчальних планів на підсилення предметів інваріативної складової вчитель самостійно розподіляє години на вивчення тієї чи іншої теми навчальної програми. Розподіл годин фіксується у календарному плані, який погоджується директором закладу освіти чи його заступником. Учитель зазначає проведені уроки на

сторінках класного журналу, відведеного для предмета.

Розподіл тижневого навантаження у старшій школі в 2020-2021 навчальному році буде відбуватися відповідно наказу Міністерства освіти і науки України від 20.04.2018 № 408 «Про затвердження типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня».

Тижневе навантаження на вивчення хімії в старшій школі

10 клас			11 клас		
Природничі науки (експериментальний інтегрований курс)	Рівень стандарту	Профільний рівень	Природничі науки (експериментальний інтегрований курс)	Рівень стандарту	Профільний рівень
4	1,5	4	4	2	6

10-11 класи (наказ МОН України від 23.10.2017 № 1407):

– програма з хімії для 10-11 класів закладів загальної середньої освіти (рівень стандарту);

– програма з хімії для 10-11 класів закладів загальної середньої освіти (профільний рівень).

Програми Всеукраїнського експерименту щодо впровадження в закладах загальної середньої освіти інтегрованого курсу «Природничі науки»

– «Природничі науки» (інтегрований курс). Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти 10-11 класів гуманітарного профілю (проект 1 авторського колективу: Інна Дьоміна, Віктор Задоянний, Сергій Костик);

– «Природничі науки» (інтегрований курс). Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти 10-11 класів (проект 2 авторського колективу під керівництвом Засекоїної Т. М.);

– «Природничі науки» (інтегрований курс). Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти 10-11 класів (проект 3 авторського колективу: Дмитро Шабанов, Олександр Козленко);

– «Природничі науки» (інтегрований курс). Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти 10-11 класів (проект 4 авторського колективу під керівництвом Ляченко В.Р.).

Усі зазначені вище програми розміщені на сайті Міністерства освіти і науки України. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi>; <https://goo.gl/fwh2BR>

Програми 2017 року позбавлені розподілу годин за темами, а тому, учителі, складаючи календарно-тематичні плани з хімії, на власний розсуд можуть обирати послідовність розкриття навчального матеріалу в межах окремої теми, але так, щоб не порушувалась логіка його викладу.

Тематика і зміст спеціальних та факультативних курсів можуть розроблятися вчителем і використовуватися в освітньому процесі після погодження в установленому порядку. Залишаються чинними вимоги щодо використання рекомендованих/схвалених програм варіативної складової, які входять до Типового переліку навчальної літератури і щорічно на початку навчального року розміщуються на офіційних веб-сайтах Міністерства освіти і науки України та ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://bitly.su/FAihUbWz>)

Учителі можуть творчо підходити до реалізації змісту цих програм, ураховуючи кількість годин виділених на вивчення спеціального курсу (факультативу). Окремі розділи програм можуть вивчатися як самостійні курси за вибором або факультативи.

Нагадуємо, що в організації навчально-виховного процесу, закладам загальної середньої освіти дозволено використовувати лише програми (інваріативної й варіативної складової) та навчальну літературу з грифом Міністерства освіти і науки України або схвалену відповідною комісією Науково-методичної ради з питань освіти. Перелік їх щорічно оновлюється і розміщується на сайті Міністерства освіти і науки України (www.mon.gov.ua) та Інституту модернізації змісту освіти (<http://www.imzo.gov.ua>).

до 2020/2021 навчального року

Вивчення інваріативної складової хімії в 7-9 класах

У 2020-2021 навчальному році навчальні програми з хімії для 7-9 класів залишаються без змін. Рекомендації щодо особливостей їх вивчення розміщено на сайті Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Звертаємо увагу, що сторінки класного журналу заповнюються відповідно вимог інструкції з ведення класного журналу учнів 5-11(12)-х класів загальноосвітніх навчальних закладів (наказ Міністерства освіти і науки України від 03.06.2008 № 496).

Вивчення інваріативної складової хімії в 10-11 класах

Вивчення хімії в 10 класі у 2020-2021 році залишається без змін. Тому для реалізації програми рівню стандарт чинними залишаються методичні рекомендації 2018-2019 навчального року. Вони розміщені на сайті Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Вивчення хімії в 11 класі у 2020-2021 році залишається без змін. Тому для реалізації програми рівню стандарт чинними залишаються методичні рекомендації 2019-2020 навчального року. Вони розміщені на сайті ХОІППО.

Рекомендації, щодо вивчення хімії в 11 класах з профільним рівнем викладання детально представлені у методичних рекомендаціях Міністерства освіти і науки України, затверджених наказом від 01.07.2019 № 1/11-5966.

Відповідно до компетентнісного підходу в освіті, протягом вивчення навчального матеріалу шкільного курсу хімії, а також на уроках узагальнення та систематизації знань, необхідно створювати умови для розвитку ключових компетентностей на основі предметних (використовувати ситуаційні та компетентнісні завдання, проектні дослідження тощо).

Для організації освітнього процесу на сайті міністерства освіти представлені електронні версії підручників

(<https://bitly.su/CIVVGd>).

Вчитель повинен розуміти, що способи опанування нових знань та набуття навичок у всіх дітей досить різноманітні. Тому урок він має будувати враховуючи особливості роботи людського мозку: використовувати сильні сторони й розвивати завдяки ефективному навчанню слабкі.

В основі організації освітнього процесу мають бути компетентнісний, діяльнісний і особистісно зорієнтований підходи, задекларовані у Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти. Лише тоді можна говорити про розвиток особистості, яка не тільки володіє знаннями, а й здатна нестандартно й самостійно діяти у різноманітних життєвих ситуаціях, застосовуючи власні знання й досвід. Саме тому сучасний вчитель має володіти проблемно-пошуковими, евристичними, інтерактивними методами навчання, активно використовувати навчальне проектування і моделювання, які дозволяють активізувати процес пізнання й осмислення нового, набувати учнями комунікативних навичок та здатності співпрацювати у групах, виконуючи різні соціальні ролі; розширювати коло спілкування дітей, формувати уміння толерантного сприйняття різних точок зору на одну проблему та способи її вирішення; користуватися дослідницькими прийомами, самостійно добувати нові знання, критично оцінюючи інформацію, отриману з різних джерел, зокрема й хімічну.

Формування предметної і ключових компетентностей неможливе без створення банку компетентнісноорієнтованих навчальних завдань – це завдання інтегрованого змісту, які моделюють певну практичну чи життєву ситуацію і спонукатимуть учнів до порівняння різних речовин і явищ, визначення ознак, характерних для речовин і хімічних процесів, установлення причинно-наслідкових зв'язків; формування висновків і узагальнень; пошуку альтернативних способів розв'язування проблеми; прогнозування властивостей сполук.

Організуючи процес навчання, пам'ятаймо, що хімія – наука теоретично-експериментальна, тому вивчення теоретичної і практичної частин

навчальної програми є обов'язковим. Формування в учнів практичних та дослідницьких компетенцій у процесі учнівського експерименту є важливою складовою навчання хімії. Чинною програмами передбачено два види такого експерименту: лабораторні досліди і практичні роботи та визначені їхні тематика та кількість. Учитель має право на свій розсуд доповнювати хімічний експеримент, проводити його за обґрунтованою власною методикою й технологічними картками, враховуючи можливість кабінету хімії та беручи до уваги токсичність речовин і правила безпеки. Практична робота – це вид самостійної роботи, яка виконується після вивчення певної підтеми чи/або теми. Вона сприяє закріпленню отриманих теоретичних знань у практичних ситуаціях, розвитку інтелектуальних вмінь (аналізувати, порівнювати, узагальнювати, робити висновки), а також формуванню й удосконаленню умінь щодо планування, організації та виконання хімічного експерименту. Певну частину демонстрацій можна здійснювати, використовуючи 3D-моделювання або віртуальне експериментування. Якщо у хімічному кабінеті є доступ до інтернету, то найпростіше виконати віртуальний хімічний експеримент, використовуючи YouTube – безкоштовну онлайн-службу для роботи з поточним відео. Завдяки простоті та зручності використання YouTube є одним із найпопулярніших сервісів для розміщення відеофайлів. Практично всі демонстраційні та лабораторні досліди, передбачені навчальною програмою з хімії, розміщені на цьому ресурсі у вигляді коротких відеофрагментів із голосовим супроводом. Значимо, що хід такого експерименту, спостереження, відповідні рівняння реакцій повинні бути занотовані в робочому зошиті.

Окремі години відводять для тематичного оцінювання та аналізу його результатів і коригування знань, а також для проведення навчальних екскурсій.

Г.ДУБКОВЕЦЬКА,
методист хімії
Хмельницького ОІППО.

до 2020/2021 навчального року

Про викладання інформатики

У 2020/2021 н.р. для викладання інформатики у 5-8 класах, а також у 10-11 класах пропонуємо скористатись методичними рекомендаціями та матеріалами, підготовленими у минулому році, які розміщені за посиланням

<https://bitly.su/UutmlcXZ>.

У 2020/2021 році учні 9 класів вперше навчатимуться за програмою для 5-9 класів, затвердженою в 2017 році

<https://bitly.su/RpK3Qhcu>.

У 9 класі завершується вивчення курсу інформатики в основній школі, тому значну увагу слід приділяти узагальненню й повторенню матеріалу, повноцінному й цілісному формуванню ІТ-компетентностей. У програмі виділено 70 годин на вивчення наступних розділів програми:

- програмне забезпечення та інформаційна безпека;
- 3D-графіка;
- опрацювання табличних даних;
- бази даних, системи керування базами даних;
- алгоритми та програми.

Для підготовки до викладання тем тривимірної графіки рекомендуємо використати матеріали пролонгованого дистанційного тренінгу з питань викладання вибіркового модулю, список відтворення відеозаписів тренінгу на Youtube каналі - за посиланням

<https://bitly.su/c5eidG>.

Під час вивчення теми «Опрацювання табличних даних», зокрема, розв'язування задач із фізики, хімії, математики та інших дисциплін засобами табличного процесора рекомендуємо проаналізувати теми, вивчені на даний час учнями з предметів природничо-математичного циклу, та обрати задачі, які можна реалізувати засобами табличного процесора. Подібними задачами буде поповнюватись "Збірник завдань з інформатики для учнів 5-9 класів з використанням табличного процесора" (автори - вчителі інформатики, слухачі курсів підвищення кваліфікації при Хмельницькому обласному інституті

післядипломної педагогічної освіти), розміщений за посиланням

<https://bitly.su/zUWaHO8E>.

Для підготовки до викладання теми «Алгоритми та програми» пропонуємо скористатись матеріалами ментальної карти (вітка «Самоосвіта педагога»), а саме – списками відтворення пролонгованих дистанційних тренінгів, де розглядаються питання роботи з масивами.

Звертаємо увагу на те, що згідно з програмою, час, необхідний для досягнення результатів навчання, визначається вчителем залежно від рівня попередньої підготовки учнів, обраної методики навчання, наявного обладнання тощо, однак на опанування тем змістової лінії «Моделювання, алгоритмізація та програмування» має приділятися у 9 класі не менше 30% часу, що становить 21 годину.

Для викладання інформатики у 7 класі пропонуємо матеріали за результатами вебінару, який проведено 28 травня 2020 р. науково-методичним центром викладання інформатики, інформаційно-комунікаційних технологій та дистанційного навчання за участю авторських колективів підручників з інформатики, яким надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України». Матеріали авторських колективів та запис вебінару – на ментальній карті.

Для усунення прогалин у знаннях учнів на початку 2020-2021 навчального року рекомендуємо провести вхідне оцінювання учнів (без виставлення оцінки) з метою діагностування рівня навчальних досягнень учнів за попередній рік та планування подальшої роботи із систематизації, узагальнення та закріплення навчального матеріалу, що вивчався учнями дистанційно. Також у календарно-тематичному плануванні на 2020-2021 навчальний рік рекомендуємо суттєво збільшити навчальний час на узагальнення та закріплення навчального матеріалу за попередній рік.

Перелік навчальної літератури, що має гриф Міністерства освіти і на-

уки України або висновок «Схвалено для використання в загальноосвітніх навчальних закладах» відповідною комісією Науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України, постійно оновлюватиметься на вебсайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» за посиланням

<https://bitly.su/GUXQUDLZ>.

Повідомляємо, що науково-методичний центр викладання інформатики, ІКТ і ДН Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти й надалі продовжуватиме роботу щодо підвищення кваліфікації педагогічних працівників засобами пролонгованих дистанційних тренінгів, інформація про які розміщуватиметься на сайті інституту <https://hoippo.km.ua/>, а також у групі соцмережі Facebook "Інформатики Хмельниччини".

Рекомендуємо до використання в роботі:

- відеоматеріали ментальної карти, розроблені для учнів 5-11 класів, зокрема, для виконання практичних робіт, а також вітку «Самоосвіта педагога» для підготовки до уроків, де розміщені списки відтворення пролонгованих дистанційних тренінгів на різну тематику, значна частина яких присвячена питанням викладання тем з алгоритмізації та програмування, а також викладання вибіркового модулю у 10-11 класах;

- "Інформатика дистанційно, 8 клас"

<https://bitly.su/o91ccj>

(сайт курсу Кравчук Галини Тимофіївни);

- матеріали вчителів інформатики Хмельниччини, подані на виставку "Освіта Хмельниччини на шляхах реформування", які публікуються на сайті для вчителів інформатики за посиланням

<http://info.hoippo.km.ua/infokonspekt>.

О.СОЛОГУБ,
методист НМЦ викладання
інформатики, ІКТ і ДН
Хмельницького ОІППО.

Практичні роботи та компетентнісні задачі з інформатики для учнів 9 класів на розв'язування задач з математики та фізики з використанням табличного процесора (автори – вчителі інформатики, слухачі курсів підвищення кваліфікації при ХОІППО)

Практична робота №1 (Ольга КИСЛЮК)

Розв'язати задачу. Побудувати графік функції: $y=(8x+2x^2-x^3)/x$ (задача з алгебри, 9 клас, Мерзляк А.Г., Полонський В.Б., Якір М.С., ст.107 №11.46(1), <https://pidruchnyk.com.ua/982-algebra-merzlyak-9-klas-2017.html>)

Створимо математичну модель

Для побудови даної функції, спочатку необхідно визначити ОДЗ. Матимемо $x \neq 0$. Оскільки дріб є скоротним, то винісши у чисельнику x за дужки, скоротимо чисельник та знаменник на x . Отримаємо звичайне квадратне рівняння $y=-x^2+2x+8$.

Графіком функції є парабола, вітки якої направлені вниз, оскільки перший коефіцієнт рівняння є від'ємним числом. Точки перетину з віссю абсцис - 2 і 4. Вершиною параболи є точка (1; 9).

Створіть комп'ютерну модель, використовуючи табличний процесор. Для цього:

1. Запустіть табличний процесор.
2. Уведіть у клітинки стовпця А значення змінної x . Для більшої наочності нашої параболи слід взяти проміжок -4 до 6 з точність 0,2.
3. У комірці А2 впишіть значення -4 у наступній А3 -3,8. Продовжувати поки отримаємо значення рівне 6. Це можна зробити автозаповненням.
4. До наступного стовпця запишіть формулу $=-x^2+2 \cdot x+8$. Де замість x посилання на комірку із стовпця А зі значенням x . Формула набуде вигляду:
 $=-(A2^2)+2 \cdot A2+8$.
5. За допомогою автозаповнення потрібно скопіюйте формулу для всіх значень x . Отримаємо таблицю.
6. Виділіть діапазон А1:В52.
7. Перейдіть на вкладку "Вставка".
8. Оберіть пункт "Рекомендована діаграма".
9. Оберіть точкову діаграму.
10. Оскільки точка (0:8) виключається за ОДЗ, то виділивши, і змініть її вигляд на виколоту.
11. Отриманий документ збережіть у власну папку.

Розв'язок:

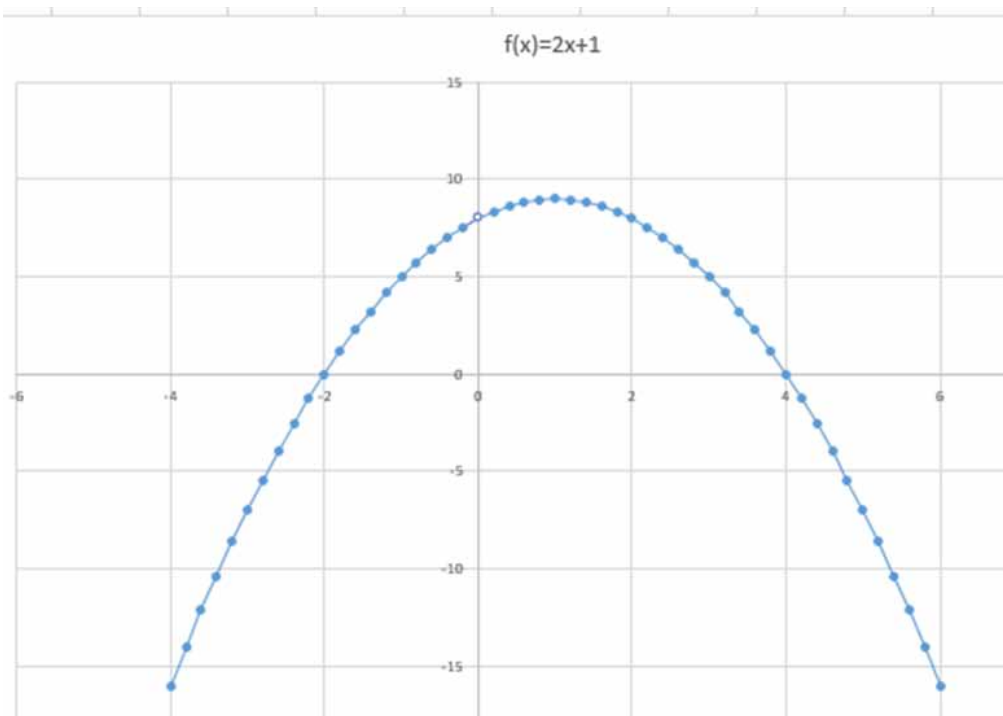
<https://bitly.su/WnZWdh>

	A	B	C
1	x	f(x)	
2	-4	-16	
3	-3,8	-14,04	
4	-3,6	-12,16	
5	-3,4	-10,36	
6	-3,2	-8,64	
7	-3	-7	
8	-2,8	-5,44	
9	-2,6	-3,96	
10	-2,4	-2,56	
11	-2,2	-1,24	
12	-2	0	
13	-1,8	1,16	
14	-1,6	2,24	
15	-1,4	3,24	
16	-1,2	4,16	
17	-1	5	
18	-0,8	5,76	
19	-0,6	6,44	
20	-0,4	7,04	

до 2020/2021 навчального року

The screenshot shows the Microsoft Excel interface. The 'Вставка' (Insert) ribbon is active, and the 'Рекомендуемые диаграммы' (Recommended Charts) task pane is open. The 'Точечная' (Scatter) chart type is selected. The background spreadsheet contains the following data:

x	f(x)
-4	-16
-3,8	-14,04
-3,6	-12,16
-3,4	-10,36
-3,2	-8,64
-3	-7
-2,8	-5,44
-2,6	-3,96
-2,4	-2,56
-2,2	-1,24
-2	0
-1,8	1,16
-1,6	2,24
-1,4	3,24
-1,2	4,16
-1	5
-0,8	5,76
-0,6	6,44
-0,4	7,04
-0,2	7,56
0	8
0,2	8,36
0,4	8,64
0,6	8,84
0,8	8,96
1	9
1,2	8,96
1,4	8,84
1,6	8,64

Практична робота №2 (Тетяна ШАЙНОГА)

Розв'язати задачу. Периметр земельної ділянки прямокутної форми дорівнює 100 м, а її площа 600м². Знайдіть сторони ділянки. (задача з алгебри 9 клас Істер О.С., ст. 134 №559, <https://bitly.su/VJNW1Jb>)

Створимо математичну модель.

Для розв'язання задачі потрібно скласти систему рівнянь. Формули для обчислення периметру прямокутника $P=2(a+b)$, тому перше рівняння має вид $2(a+b)=100$, а формула площі $S=ab$, тому друге рівняння має вид $ab=600$

Створіть комп'ютерну модель, використовуючи табличний процесор. Для цього:

1. Запустіть табличний процесор

2. Занесіть в електронну таблицю вихідні дані і розрахункові формули:

	A	B
1	a	
2	b	
3	рівняння 1	=2*(B1+B2)
4	рівняння 2	=B1*B2

3. Комірки B1 і B2, в яких потрібно отримати результат, залишіть порожніми. В комітках B3 і B4 запишіть ліві частини рівнянь, указуючи замість a - комірку B1, замість b - комірку B2.

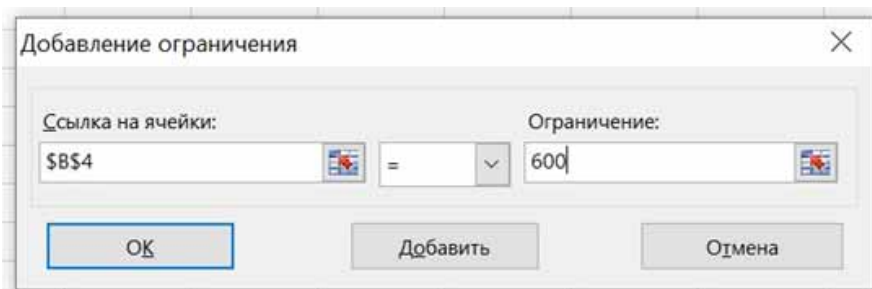
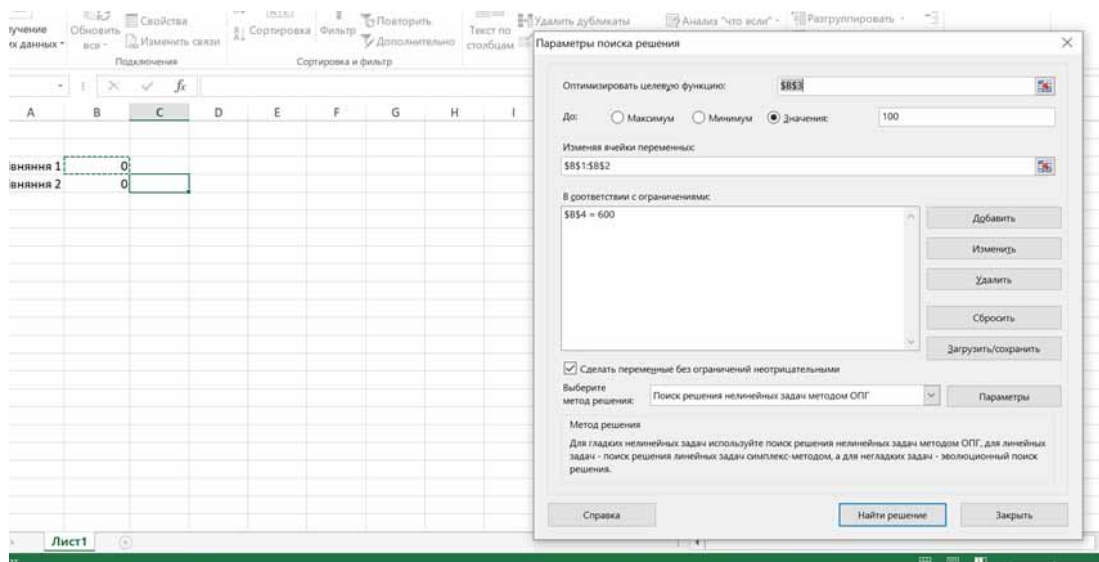
4. Виконайте команду Дані - Розв'язувач і заповніть діалогове вікно таким чином:

- у поле "Оптимізувати цільову функцію" запишіть адресу цільової комірки \$B\$3;
- у поле "Значення" запишіть значення

чення правої частини першого рівняння;

- у поле "Змінюючи комірки" змінних вкажемо комірки, в яких ми хочемо побачити відповіді: \$B\$1:\$B\$2;
- введіть обмеження. Для цього слід клацнути на кнопці "Додати" і у вікні встановити реквізити таким чином:

в поле "Посилання на комірку" вказати комірку, в якій записана ліва частина другого рівняння, в другому полі вибрати знак "=", в третьому ввести число, рівне значенню правої частини. Закрити вікно "Додавання обмеження", клацнути кнопкою ОК.

5. Натисніть кнопку Розв'язати. Отримайте результати.

	A	B	C
1	a	30	
2	b	20	
3	рівняння 1	100	
4	рівняння 2	600	
5			

до 2020/2021 навчального року

Практична робота №3 (Андрій ГУМЕНЮК)

Розв'язати задачу. Який опір можна одержати за допомогою трьох резисторів опором по 2 Ом кожен? (задача з фізики, 8 клас, автори підручника Т. М. Засекіна, Д. О. Засекін, стор.208. Вправа №16, задача 2,

<https://bitly.su/rmqSOSI>

Аналіз фізичної проблеми

Резистори можна з'єднувати послідовно та паралельно, оскільки в задачі є три резистори, то для цього випадку потрібно застосувати також змішане з'єднання цих опорів. Отже, таких з'єднань резисторів буде чотири: всі послідовно, всі паралельно, два послідовно і третій до них паралельно, два паралельно і третій до них послідовно.

Для розрахунку загального опору різного з'єднання резисторів, потрібно використовувати відповідні формули для розрахунку опору при послідовному та паралельному з'єднанні.

Так як всі резистори мають однаковий опір, можна розрахувати за формулами: **R послідовне** $=R_0 \cdot 3$, **R паралельне** $=R_0 / 3$, де R_0 — опір кожного провідника.

У комірку E5 запишіть формулу $=B2/3$ для обчислення $R_{зар.2}$

5. У комірку E6 запишіть формулу $=B2*2/3$ для обчислення $R_{зар.3}$

6. У комірку E7 запишіть формулу $=B2/2+B2$ для обчислення $R_{зар.4}$

7. У комірку B2 впишіть значення опору резистора з умови задачі (4 Ом)

8. Отримайте результати.

9. Збережіть електронну книгу у вашу папку.

	A	B	C	D	E	F
1	Дано:					
2	R1=R2=R3=R0=	4	Ом			
3						
4	Знайти:			Rзар.1=		Ом
5	Rзар.1			Rзар.2=		Ом
6	Rзар.2			Rзар.3=		Ом
7	Rзар.3			Rзар.4=		Ом
8	Rзар.4					

Створимо математичну модель.

Перший опір, коли всі і три резистори з'єднані послідовно, загальний опір буде $R_{зар.1} = R_0 \cdot 3$.

Другий опір, коли всі три резистори з'єднані паралельно, загальний опір буде $R_{зар.2} = R_0 / 3$.

Третій опір - це мішане з'єднання резисторів, коли два з'єднані послідовно і третій до них - паралельно. Загальний опір буде $R_{зар.3} = 2/3 \cdot R_0$

Четвертий опір - це мішане

з'єднання резисторів, коли два з'єднані паралельно і третій до них - послідовно. Загальний опір буде $R_{зар.4} = R_0 / 2 + R_0$

Створіть комп'ютерну модель, використовуючи табличний процесор. Для цього:

1. Запустіть табличний процесор.
2. Для кращої наочності створіть шаблон скороченого запису фізичної задачі.
3. У комірку E4 запишіть формулу $=B2*3$ для обчислення $R_{зар.1}$

	A	B	C	D	E	F
1	Дано:					Розв'язання
2	R1=R2=R3=R0=		Ом			
3						
4	Знайти:			Rзар.1=		Ом
5	Rзар.1			Rзар.2=		Ом
6	Rзар.2			Rзар.3=		Ом
7	Rзар.3			Rзар.4=		Ом
8	Rзар.4					

	A	B	C	D	E	F
1	Дано:					Розв'язання
2	R1=R2=R3=R0=	4	Ом			
3						
4	Знайти:			Rзар.1=	=B2*3	Ом
5	Rзар.1			Rзар.2=	=B2/3	Ом
6	Rзар.2			Rзар.3=	=B2*2/3	Ом
7	Rзар.3			Rзар.4=	=B2/2+B2	Ом
8	Rзар.4					

Практична робота №4 (Віта ПАНЧОХА)

Розв'язати задачу. Сума двох сусідніх сторін прямокутника дорівнює 18 см. Знайдіть ці сторони, якщо площа прямокутника дорівнює 80 см². (задача з алгебри 9 клас, Істер О. С., ст.134 №560, <https://bitly.su/VJNW1Jb>)

Створимо математичну модель.

Для того, щоб розв'язати задачу, складаємо систему рівнянь. Оскільки формула для обчислення площі прямокутника $S=a \cdot b$, то наше рівняння матиме такий вигляд: $a \cdot b=80$. Виходячи з умови задачі, наступне рівняння $a+b=18$.

Створіть комп'ютерну модель, використовуючи табличний процесор. Для цього:

1. Запустіть табличний процесор
2. Занесіть в електронну таблицю вихідні дані і розрахункові формули:

	A	B
1	a	
2	b	
3	рівняння 1	=B\$1*B\$2
4	рівняння 2	0

3. Комірки B1 і B2, в яких потрібно отримати результат, залишіть порожніми. В комірках B3 і B4 запишіть ліві частини рівнянь, указуючи замість a - комірку B1, замість b - комірку B2.

4. Виконайте команду Дані Пошук рішень і заповніть діалогове вікно таким чином:

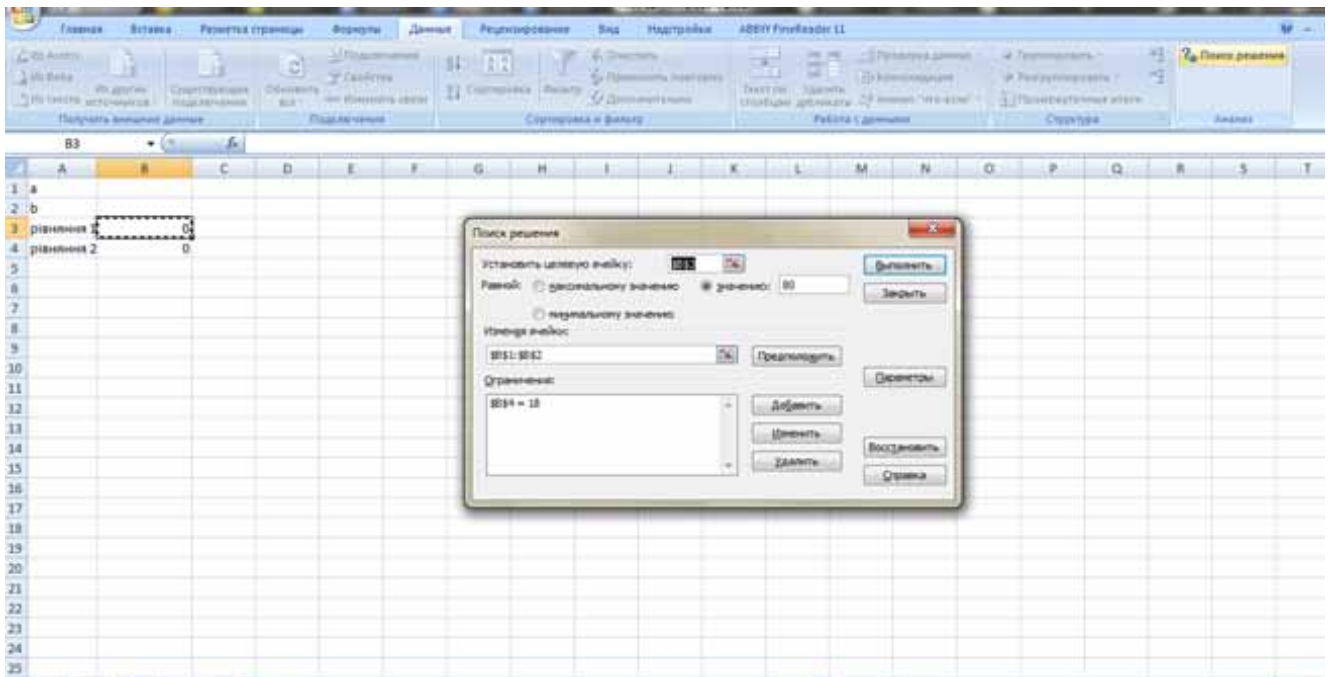
- у поле "Встановити цільову комірку" запишіть адресу цільової комірки \$B\$3;

- у поле "Значення" запишіть значення правої частини першого рівняння;

- у поле "Змінюючи комірки" змінних вкажемо комірки,

в яких ми хочемо побачити відповіді: \$B\$1:\$B\$2;

- введіть обмеження. Для цього слід клацнути на кнопці "Додати" і у вікні встановити реквізити таким чином: у поле "Посилання на комірку" вказати комірку, в якій записана ліва частина другого рівняння, в другому полі вибрати знак "=", у третьому ввести число, рівне значенню правої частини. Закрити вікно "Додавання обмеження", клацнути кнопкою ОК.

5. Натисніть кнопку «Виконати» та отримайте розв'язок

1	a	8
2	b	10
3	рівняння 1	80
4	рівняння 2	18
5		

Практична робота №5 (Катерина ДЕВДА) (інтегрований урок з фізики та інформатики)

Завдання: Визначення фокусної відстані та оптичної сили тонкої лінзи. (Завдання з фізики, 9 клас, автор підручника «Фізика, 9 клас» В.Д.Сиротюк; стор.81-82; (Лабораторна робота 5) <https://bitly.su/dQi5>

Аналіз фізичної проблеми
Пригадаємо:

Що ми знаємо про збиральну лінзу? Яке зображення предмета можна отримати за допомогою такої лінзи і від чого це залежить? Що таке фокусна відстань і оптична сила лінзи, який зв'язок цих величин?

Будемо визначати фокусну відстань та оптичну силу лінзи використовуючи формулу тонкої лінзи: $D=1/F=1/f+1/d$ де f – відстань від лінзи до зображення d – відстань від предмета до лінзи.

Для виконання роботи потрібно: Збиральна лінза, Екран, Джерело світла, Мірна стрічка,

або

Створимо математичну модель: При виконанні обчислень будемо використовувати дві формули:

$$F = \frac{fd}{f+d} \quad \text{і} \quad D = \frac{1}{F}$$

Створіть комп'ютерну модель, використовуючи табличний процесор. Для цього:

Використайте табличний процесор для створення комп'ютерної моделі при виконанні потрібних розрахунків. Для цього:

1. Запустіть табличний процесор.
2. Для кращої наочності створіть шаблон скороченого запису фізичної задачі.

	A	B	C	D	E	F
		Відстань від предмета до лінзи d, м	Відстань від лінзи до екрана f, м	Фокусна відстань лінзи F, м	Оптична сила лінзи D, дптр	
1	№ досліду					
2	1					
3	2					
4	3					
5						
6						
7						

до 2020/2021 навчального року

3. Виконайте перший дослід. Розташуйте лінзу між джерелом світла та екраном, дістаньте на екрані чітке зменшене зображення джерела світла. Виміряйте відстані d та f . (Виміри мають бути в метрах).

4. Одержані значення занесіть до таблиці, а саме: в комірку B2 запишіть значення d , а в комірку C2 - значення f .

5. Виконайте другий дослід. Пересуваючи лінзу дістаньте на екрані чітке збільшене зображення джерела світла. Виміряйте відстані d та f .

6. Одержані значення занесіть до таблиці, а саме: в клітинку B3 запишіть значення d , а в комірку C3 - значення f . (Виміри мають бути в метрах).

7. Виконайте третій дослід. Пересуваючи лінзу, дістаньте на екрані чітке зображення джерела світла такого самого розміру як саме джерело. Виміряйте відстані d та f .

8. Одержані значення занесіть до таблиці, а саме: в комірку B4 запишіть значення d , а в комірку C4 - значення f . (Виміри мають бути в метрах).

9. Для кожного дослідів визначте:

фокусну відстань лінзи і оптичну силу лінзи, а саме

в комірку D2 запишіть формулу $=(C2*B2)/(C2+B2)$;

в комірку D3 запишіть формулу $=(C3*B3)/(C3+B3)$;

в комірку D4 запишіть формулу $=(C4*B4)/(C4+B4)$;

в комірку E2 запишіть формулу $=1/D2$

в комірку E3 запишіть формулу $=1/D3$

в комірку E4 запишіть формулу $=1/D4$

	A	B	C	D	E	F	G
	№ досліду	Відстань від предмета до лінзи d , м	Відстань від лінзи до екрана f , м	Фокусна відстань лінзи F , м	Оптична сила лінзи D , дптр		
1	1	значення	значення	$-(C2*B2)/(C2+B2)$	$1/D2$		
2	2	значення	значення	$-(C3*B3)/(C3+B3)$	$1/D3$		
3	3	значення	значення	$-(C4*B4)/(C4+B4)$	$1/D4$		
4							
5							
6							
7							
8							

Аналіз експерименту та його результатів: (Висновок)

1) Порівняйте значення фокусної відстані, одержані вами в різних дослідів.

2) Дізнайтесь у вчителя значення оптичної сили лінзи, наведене в паспорті, та порівняйте його зі значеннями оптичної сили, отриманими в ході експерименту.

3) Визначте причини можливої розбіжності результатів.

Додаткове завдання:

Оцініть відносну похибку одного з експериментів

$$\epsilon = \left| \frac{1 - D_{\text{вим}}}{D_{\text{пасп}}} \right| * 100\%$$

$D_{\text{вим}}$ – отримане під час експерименту значення оптичної сили лінзи

$D_{\text{пасп}}$ – значення оптичної сили лінзи за паспортом пристрою.

Творче завдання:

Визначте фокусну відстань лінзи отримавши на екрані зображення віддаленого предмета (наприклад, дерева за вікном).

Вкажіть, які виміри і розрахунки ви виконували у цьому завданні.

Практична робота №6 (Тетяна ГОРЧИЦЯ)

Задача. Дізнайтесь прізвище та ім'я видатного українського авіаконструктора. Для цього знайдіть значення виразу з першої таблиці та перенесіть літери, що відповідають цим значенням, у пусті таблиці. Користуючись пошуковою системою Google, ознайомтесь з біографією та розробками цього професора. (алгебра, 8 клас, О. С. Істер, стор. 8 <https://bitly.su/7Dd0>)

Створимо математичну модель

Для того, щоб розв'язати задачу, потрібно знайти значення x . Тобто замість x потрібно підставити відповідні значення з першої таблиці.

Хід роботи

Обрахунки потрібно проводити за допомогою табличного процесора Excel:

1. Запустіть табличний процесор.

2. Знайдіть значення виразу, використовуючи посилання на вхідні значення x .

x	-3	-1	0	1,5	2	3	5	9
$\frac{1+x}{1-x}$								
літери	Т	В	А	Г	О	Н	Л	Е

Примітка: формулу у комірку слід записувати не звичайним дробом, а у вигляді рядка.

до 2020/2021 навчального року

компетентна задача Горчиця Т.М. - Excel

Файл Главная Вставка Разметка страницы Формулы Данные Рецензирование Вид Справка Что вы хотите сделать?

Вставить Буфер обмена Шрифт Выравнивание Число Условное форматирование Форматировать как таблицу - Стили

СУММ X ✓ fx = (1+T4)/(1-T4)

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q
10		А	Н	Т	О	Н	О	В		О	Л	Е	Г				
11																	
12																	
13																	
14																	
15																	
16																	
17																	
18																	
19																	
20																	
21																	
22																	
23																	
24																	
25																	
26																	
27																	
28																	
29																	
30																	
31																	
32																	
33																	
34																	
35																	
36																	
37																	
38																	
39																	
40																	

Компетентнісна задача №1 “Подорож Закарпаттям”

(Оксана ГОЛУБЧУК)

Алгебра, 9 клас (Н.С. Прокопенко, Ю.О. Захарійченко, Н.Л. Кінашук), ст. 22 <https://bitly.su/7UhG3b>

Родина з 4 осіб вирішила здійснити туристичну подорож Закарпаттям. Їх бюджет становить 10 000 грн. Оксані батьки дали завдання порахувати вартість даної подорожі, яка буде найбільш економічно вигідною. Використовуючи дані Інтернету

<https://ekotur.com.ua/>,
<https://partner-tour.com/>,
<http://perls.km.ua/>

або інших туристичних фірм), створити в MS Excel таблицю, в яку ввести дані: вартість триденного туру (на одну особу) та вартість проїзду в обидва кінці (для 4 осіб).

Підзадача:

1. Порахуйте, скільки коштуватиме подорож для всієї родини, якщо скорис-

татись послугами кожної з 3 турфірм.

2. На всю подорож родина планує витратити не більше 10 000 грн. Визначте, чи вистачить їм цієї суми, якщо скористатись послугами турфірм.

3. З'ясуйте, скільки коштуватиме найдорожчий тур (з урахуванням вартості проїзду) для всієї родини.

Підказка:

- Вартість подорожі для всієї родини

обрахувати за формулою: Вартість туру на 1 особу*Кількість осіб.

• Для визначення, чи вистачить родинного бюджету на подорож, скористайтесь логічною функцією.

• Для визначення найдорожчого туру скористайтесь статистичною функцією.

Оцініть власний проект (максимальна кількість балів - 24)

Завдання	Кількість балів (від 1 до 6)
Підбір туристичного маршруту	
Аналіз цін	
Економічна вартість	
Кількість запропонованих турфірмою визначних місць	
Загальна кількість балів	

Приклад оформлення:

	A	B	C	D
1	Турфірма	Вартість туру на 1 особу, грн	Вартість подорожі для всієї родини	Чи вистачить 10 000 грн на всю подорож?
2	1			
3	2			
4	3			
5				
6				
7		Найдорожчий тур		

	A	B	C	D
1	Турфірма	Вартість туру на 1 особу, грн	Вартість подорожі для всієї родини	Чи вистачить 10 000 грн на всю подорож?
2	1	1950	7800	ВИСТАЧИТЬ
3	2	2100	8400	ВИСТАЧИТЬ
4	3	2550	10200	НЕ ВИСТАЧИТЬ
5				
6				
7		Найдорожчий тур	10200	

Задача «Морська прогулянка на «Острів Піратів»

(Наталія ТИМЧУК)

Алгебра,орієнтовано на 8-9 класи
Сім'я Оленки, відпочиваючи на морі, вирішила здійснити морську прогулянку на «Острів Піратів». До острова дістатися можна на катері, швидкість якого V км/год., відстань від берега до острова S км, швидкість течії становить V_t км/год. Потрапивши на острів, туристи беруть участь у квесті з пошуку скарбів піратів. Час проходження квесту становить t_1 . Після квесту, туристам проводиться екскурсія у «Музеї піратів», яка триває t_2 .
Завдання:

- 1) Розрахуйте, скільки часу займе вся прогулянка;
- 2) О котрій годині сім'я Оленки має відправитися на морську прогулянку, щоб встигнути до вечері на 18 год.
- 3) У графічному редакторі зобразить карту «Острова Піратів»;
- 4) У табличному процесорі Microsoft Excel створить таблицю з обрахунками та імпортує в документ карту «Острова Піратів»;

5) Створений документ розмістіть у хмарі та надайте спільний доступ для своїх однокласників.

Вказівка до розв'язання:

$$T_3 = t_1 + t_2 + t - \text{загальний час}$$

$$t = t_{з.т.} + t_{п.т.} - \text{час затрачений на шлях до острова і з острова}$$

$t_{з.т.} = S/(V+V_t)$ – час затрачений на шлях до острова(вважається, що катер плив за течією)

$t_{п.т.} = S/(V-V_t)$ – час затрачений на шлях з острова(вважається, що катер плив проти течії)

Приклад оформлення документа:

Морська прогулянка			
Дані, що вводяться:			
1	шлях	S	
2	швидкість катера	V	
3	швидкість течії	V_t	
4	тривалість квесту	t_1	
5	тривалість екскурсії	t_2	
Проведення обрахунків			
6	час за течією	$t_{з.т.}$	$=C3/(C4+C5)$
7	час проти течії	$t_{п.т.}$	$=C3/(C4-C5)$
8	час затрачений на шлях	t	$=C9+C10$
9	загальний час	T	$=C11+C6+C7$

Фінальний вигляд документа

Для створення карти скористайтеся зразком в мережі Інтернет

Таблиця самооцінки виконаного завдання, максимальний бал – 12

Завдання, що виконали	К-ість балів
Розрахунок загального часу в табличному процесорі (5 балів)	
Визначення часу початку прогулянки (1 бал)	
Створення карти «Острова піратів» та імпорт у табличний процесор (4 бали)	
Розміщення в хмарі та надання спільного доступу (2 бали)	

до 2020/2021 навчального року

Задача «Сумлінний господар»

(Валентина ЗЕЛЕНЧУК)

Фізика, 8 клас (В.Г. Бар'яхтар, Ф.Я. Божинова, С.О. Довгий, О.О. Кірюхіна) стор.185, <https://bitly.su/GJ7QA>.

Протягом тижня спостерігайте за споживанням електроенергії у вашій оселі. Для цього щодня, в той самий час, слід записувати показ лічильника електроенергії та обчислювати, скільки електроенергії спожила ваша родина за добу. За результатами вимірювань та обчислень побудуйте графік споживання електроенергії протягом тижня. Дайте відповіді на такі запитання. 1) У який день тижня витрати електроенергії були найбільшими? Чому? 2) Чи були ввімкнені споживачі електроенергії без потреби? 3) Як можна заощадити витрати електроенергії вашою родиною?

Підзадача 2. Заповнювати таблицю протягом тижня.

Підзадача 3. За результатами спостережень побудувати графіки витрат електроенергії та вартості електроенергії протягом тижня.

Підзадача 4. Визначити, в який день тижня витрати електроенергії були найбільшими? Чому?

Підзадача 1. Підготувати таблицю в MS Excell для внесення даних
Зразок таблиці

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K
1											
2		Параметри спостереження		Дні тижня							
3				Понеділок	Вівторок	Середа	Четвер	П'ятниця	Субота	Неділя	
4		Покази лічильника	Ранок								
5			Вечір								
6		Витрати електроенергії за день									
7		Тариф на електроенергію									
8		Вартість електроенергії за день									
9		Прилади, які вмикали протягом дня									
10											
11											

Підзадача 5. Визначити, як можна заощадити витрати електроенергії вашою родиною?

Підзадача 6. Скласти план дій для заощадження електроенергії.

Підзадача 7. Оцінити власний проект (максимальна кількість балів - 25)

Завдання	К-ість балів (від 1 до 5)
Підготовка до роботи	
Своєчасність вимірювань	
Можливість спостерігати за увімкненими пристроями	
Побудова графіків	
План дій, щодо заощадження електроенергії	
Загальна кількість балів	

Компетентнісна задача «Тариф»

(Мар'яна КУХАР)

Задача складена на основі задачі з фізики, 8 клас, автори підручника Бар'яхтар В. Г., Божинова Ф. Я. та інші, стор. 184, <https://bitly.su/GJ7QA>.

В епоху тотального подорожчання комунальних послуг, зокрема електроенергії, актуальним стає питання економії. Обчисліть вартість електроенергії, яку споживатиме кожний пристрій, яким ви користуєтесь протягом місяця (у % відношенні до вартості спожитої електроенергії сім'єю) та продумайте, яким чином ви можете економити.

Підзадача 1. Визначтеся зі списком електроприладів, якими ви користуєтесь вдома.

Підзадача 2. З'ясуйте потужність (у кВт) даних споживачів електроенергії у вашій оселі (дані у технічному паспорті приладу або на самому електроприладі).

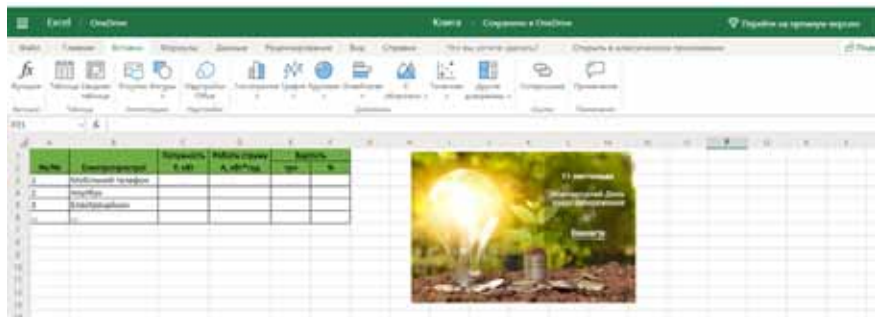
Підзадача 3. Визначте час використання (в год) споживачів електроенергії за місяць.

Підзадача 4. Обчисліть роботу електричного струму (кВт*год) кожного приладу та вартість спожитої вами електроенергії (грн) за місяць (тариф дізнайтесь у батьків чи на офіційному сайті постачальника електроенергії).

Підзадача 5. Дізнайтесь у батьків скільки коштів було сплачено за елек-

троенергію в даному місяці (минулому) та обчисліть у % відношенні до вартості спожитої електроенергії сім'єю.

Підзадача 6. Запропонуйте свої способи економії електроенергії чи аргументуйте перевірені способи економії. Своїми ідеями поділіться з рідними, друзями.

Оцінка власного завдання (максимум — 100 балів)

Завдання	К-ість балів
Складання списку приладів	5
З'ясування потужності електроприладів (у кВт)	10
Визначення часу використання (в год)	15
Обчислення роботи електричного струму (кВт*год)	15
Обчислення вартості спожитої електроенергії (грн) за місяць	10
Реалізація ідей економії електроенергії	45

Компетентнісна задача «Огорожа ділянки приватного будинку»

(Юрій ЯЩУК)

Сім'я Васильчуків придбала новий житловий будинок за містом. На сімейній раді було ухвалено рішення про огороження території новим забором. Перш за все виріши-

ли порахувати вартість будівельних матеріалів.

Допоможи порахувати витрати коштів на будівництво з урахуванням декількох видів огорож.

Підзадача 1. Порахувати довжину огорожі ділянки розміром 18 на 34м.

Підзадача 2. Вибрати вид огорожі: дерев'яна, металопрофіль, єврозабор.

Підзадача 3. Проаналізувати вартість будівельного матеріалу в інтернет-магазинах.

Підзадача 4. Вибрати економічно вигідний варіант закупівлі.

Підзадача 5. Порахувати 1м.пог. кожного з видів огорожі.

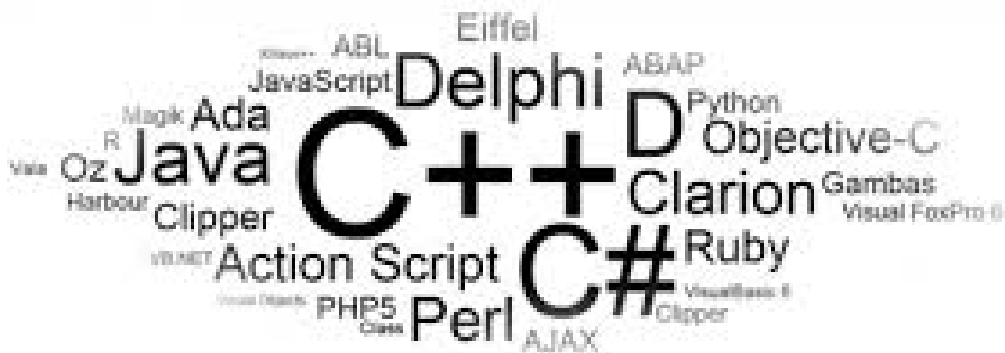
Підзадача 6. Порахувати 1м.пог. фундаменту під огорожу.

Підзадача 7. Порівняти довговічність кожного з видів огорожі, зробити висновки.

	Дерев'яна огорожа	Огорожа з металопрофілю	Огорожа бетонна секційна (єврозабор)
Вартість 1 м.пог. огорожі в магазині			
Вартість 1 м.пог. фундаменту			
Вартість лакофарбових матеріалів для оздоблення огорожі			
Вартість оплати праці за 1 м.пог. огорожі			
Вартість всіх затрат на будівництво огорожі			
Примітки			

Підзадача 8. Написати висновок. Оціни власний проект (максимальна кількість балів – 20)

Завдання	К-сть балів (від 1 до 5)
Підбір огорожі з економічними обґрунтуваннями	
Підбір огорожі за естетично-дизайнерськими вподобаннями	
Аналіз цін	
Варіанти закупівлі	
Загальна кількість балів	

до 2020/2021 навчального року

Трудове навчання. Технології. Креслення

Трудове навчання (5-9 класи)

У 2020/2021 н.р. відповідно до типових освітніх програм для закладів загальної середньої освіти на вивчення предмета у 5-6 класах відводиться 2 год. на тиждень, у 7-9 класах – 1 год. на тиждень. Кількість годин трудового навчання в усіх класах може збільшуватися за рахунок годин варіативної складової навчальних планів, передбачених на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації. За рахунок таких годин також можливе впровадження курсів за вибором технологічного спрямування.

Вивчення трудового навчання здійснюватиметься за навчальною програмою, затвердженою наказом МОН України від 07.06.2017 № 804. Програму розміщено на офіційному вебсайті міністерства за покликанням <https://bitly.su/Es4zG>.

Навчальна програма зорієнтована на формування в учнів ключових і предметних компетентностей, які покликані наблизити процес трудового навчання до життєвих потреб учня, його інтересів та природних здібностей.

Провідним завданням учителя є реалізація очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів, які виписані таким чином, щоб вони були спільними для учнів, які навчаються в класах із поділом на групи і без такого поділу. При цьому, шлях досягнення результатів визначає учитель відповідно до матеріально-технічних можливостей шкільної майстерні, інтересів і здібностей учнів, фахової підготовки самого учителя.

Очікувані результати мають бути досягнуті на кінець навчального року. Вчитель може планувати їх досягнення чи при опрацюванні одного проекту (наприклад: розрізняє деталі за способом отримання. 6 кл), чи етапне їх досягнення при виконанні окремих проєктів. (Очікування «Розраховує та планує орієнтовну вартість витрачених матеріалів» 8 кл. можна розділити на: обраховує вартість затрачених матеріалів – розраховує потребу матеріалів на проєкт - розраховує та планує орієнтовну вартість витрачених матеріалів) чи досягнення при використанні різних технологій обробки (Знає будову та принцип дії інструментів, пристосувань та обладнання для обробки конструкційних матеріалів. 7 кл.).

Орієнтовний перелік об'єктів проєктно-технологічної діяльності учнів – це навчальні та творчі проєкти учнів, які можна виконувати за допомогою будь-якої технології з представлених у змісті програми, з відповідним добром конструкційних матеріалів, плануванням робіт, необхідних для створення виробу від творчого задуму до його практичної реалізації.

Формування змісту технологічної діяльності учнів на уроках трудового навчання здійснюється саме на основі об'єктів проєктної діяльності, а не технологій. Це дає змогу одночасно проєктувати та виготовляти один і той самий виріб за допомогою різних основних та додаткових технологій, що є особливо зручним у класах, які не поділяються на групи.

Перелік об'єктів проєктно-технологічної діяльності учнів є орієнтовним та може бути доповнений виробами (проєктами) відповідно до матеріально-технічної бази та вподобань учнів.

Результатом проєктно-технологічної діяльності учнів має бути проєкт (спроєктований і виготовлений виріб чи послуга). Так, у 5-6 класах учні опановують 6 – 10 проєктів, у 7-8 класах від 4 до 6 проєктів, у 9-му класі – 2 проєкти (плюс 2 проєкти з технології побутової діяльності та самообслуговування в 5-8 класах та 1 проєкт у 9 класі). Поступове зменшення кількості проєктів зумовлене кількістю годин, відведених на вивчення предмета в різних класах, і потребою в ускладненні виробів та технологій. Враховуючи вікові особливості, учням 5-6 класів пропонується виконувати прості проєкти (за конструкцією, поєднанням технологій виготовлення, тощо), що дасть змогу їм за короткий період часу побачити результати власної діяльності. Для учнів 7 та 8 класів проєкти можуть бути складнішими. Необхідно зазначити, що об'єкти проєктно-технологічної діяльності учнів повинні ускладнюватися як продовж навчального року, так і всього процесу вивчення предмета.

Кількість годин на опанування проєкту вчитель визначає самостійно залежно від складності виробу та технологій обробки, що застосовуються під час його виготовлення.

Важливою складовою виконання учнівських проєктів є їх публічний

захист, на якому учні доносять інформацію про свою роботу (формування ідеї, процес виготовлення, апробація, удосконалення, важливість роботи, подальше застосування тощо) доступними для них засобами (презентація, графічні зображення, усне пояснення тощо). При захисті проєктів важливо, щоб інші учні та вчитель задавали запитання, які спонукатимуть до аргументації прийняття тих чи інших рішень при виконанні роботи. Це важливо для формування таких важливих навичок як висловлювати свою думку, відстоювати свою позицію, вміння вести дискусію, критичне мислення.

У 9 класі проєкти виконуються з урахуванням уже засвоєних технологій і відповідних знань, умінь і навичок, набутих учнями у попередніх класах. Навчальна цінність поєднання відомих технологій полягає в тому, що необхідно враховувати наслідки таких «поєднань»: особливості організації роботи, пов'язаної з комплексним використанням технологій, послідовності виконання окремих операцій, застосування раніше вивчених технологій на більш високому рівні майстерності тощо.

У процесі проєктування учні 9 класу мають виконати необхідні кресленики або інші зображення деталей (ескізи, схеми, викрійки, технічні рисунки тощо), які необхідні для виготовлення виробу, що проєктується. За потреби в готові кресленики або інші зображень учні вносять необхідні зміни. З цією метою вчитель повинен актуалізувати раніше засвоєні знання та вміння з основ графічної грамоти та передбачити необхідну кількість годин на опанування відповідного матеріалу.

Важливим критерієм вибору проєкту є його значущість для учня (можливість використання виробу в побуті, для хобі або реалізації виробів на шкільних ярмарках, аукціонах тощо). Неприпустимим є проєктування та виготовлення виробу тільки для опанування технології.

Технології викладено у вигляді переліку процесів обробки різних матеріалів, з якого учитель з учнями спільно обирають найбільш доцільні для виготовлення проєктованого виробу.

Перераховані для кожного класу технології використовують як осно-

до 2020/2021 навчального року

вні. Однак при виготовленні виробів застосовуються й додаткові технології чи техніки обробки матеріалів. Додаткові технології та техніки можуть виходити за межі зазначеного переліку. Основну технологію можна застосовувати як додаткову в інших виробках. При цьому одна й та ж сама технологія може використовуватися як основна не більше двох раз в одному класі продовж навчального року. Для того, щоб учні мали рівні можливості у виборі технологій із технічних і обслуговуючих видів праці у класах, що не поділяються на групи, під час вибору об'єкта проектно-технологічної діяльності доцільно планувати не менше двох основних технологій (крім об'єктів, виготовлення яких передбачає застосування однієї технології: писанка, гарячі напої тощо).

У програмі передбачено розділ «Технологія побутової діяльності та самообслуговування». Цей розділ реалізують як окремі міні-проекти, що не входять до загального обсягу проектів програми. Їх виконують в будь-який час не порушуючи при цьому календарний план. Наприклад, за цим розділом можна працювати після завершення основного проекту; перед закінченням чи на початку чверті, семестру, навчального року; у ті дні, коли учні не можуть виконати заплановану роботу з певних причин (багато відсутніх, релігійні чи шкільні свята тощо). На виконання кожного проекту відводиться 1-2 год.

На основі навчальної програми предмета вчитель складає кален-

дарно-тематичне планування з урахуванням навчальних можливостей учнів класу.

Календарно-тематичне та поурочне планування здійснюється вчителем у довільній формі, у тому числі з використанням друкованих чи електронних джерел тощо. Формат, обсяг, структура, зміст та оформлення календарно-тематичних планів та поурочних планів-конспектів є індивідуальною справою вчителя.

При плануванні навчального процесу учитель самостійно формує теми, які учням необхідно засвоїти, зважаючи на обрані для виготовлення об'єкти проектування, визначає і планує необхідну кількість навчальних годин, необхідних учням для вивчення відповідних процесів з обробки матеріалу тощо. Така академічна автономія учителя «обмежена» лише запланованими очікуваними результатами навчально-пізнавальної діяльності учнів, які визначають логіку його підготовки до навчального року, семестру, розділу чи окремого уроку.

Для складання календарно-тематичного планування, визначення змісту навчального матеріалу рекомендуємо слідувати такому алгоритму:

1. Обрати об'єкти проектно-технологічної діяльності учнів (проекти) та визначити їх кількість;
2. Обрати основні та (за потреби) додаткові технології для проектування й виготовлення кожного обраного виробу;
3. Спланувати очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів;

4. Визначити орієнтовну кількість годин, необхідних для виконання кожного проекту;

5. Сформулювати теми та зміст уроків із проектування та виготовлення кожного об'єкта проектно-технологічної діяльності учнів;

6. Спланувати теми та зміст уроків із технології побутової діяльності та самообслуговування.

Поділ класів на групи технічних і обслуговуючих видів праці відбувається за бажанням учнів та здійснюється відповідно до нормативів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 20.02.02р. № 128, а саме: за наявності в класі більше 27 учнів для міських шкіл та більше 25 для сільських. Якщо кількість учнів у класі не дає змоги здійснити поділ на групи, можна скористатись іншими варіантами формування груп: з паралельних чи наступних класів; поділ на групи за рахунок варіативної складової навчального плану. Також, згідно з рішеннями місцевих органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування, класи можуть ділитися на групи і при меншій наповненості від нормативної за рахунок зекономлених бюджетних асигнувань та залучення додаткових коштів.

Під час роботи в навчальній майстерні на кожному уроці треба звертати увагу на дотримання учнями правил безпечної роботи, виробничої санітарії й особистої гігієни, навчати їх тільки безпечних прийомів роботи, ознайомлювати із заходами попередження травматизму.

Технології (10-11 класи) рівень стандарту

У 10-11 класах Типовими освітніми програмами навчальний предмет технології віднесено до вибірково-обов'язкових. Якщо учні обрали предмет технології, то на освоєння предмета відводиться 105 годин в 10 чи 11 класах. Можливі також варіанти, за якими ці 105 годин освоюються в 10 і в 11 класах (70+35 чи 35+70).

Навчання здійснюється за програмою, затвердженою наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407, яка розміщена на офіційному вебсайті міністерства за покликом <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html>.

Навчальна програма «Технології» (рівень стандарту) має модульну структуру і складається з десяти обов'язково-вибіркового навчальних модулів, з яких учні спільно з вчителем обирають лише три, для вивчення упродовж навчального року (двох): «Дизайн предметів інтер'єру», «Техніки декоративно-ужиткового мистецтва», «Дизайн сучасного одягу», «Краса та здоров'я», «Кулінарія», «Ландшафтний дизайн», «Основи підприємницької діяльності», «Основи автоматичної і робототехніки», «Комп'ютерне проектування», «Креслення».

Навчальний модуль, за своїм змістовим наповненням, є логічно завершеним навчальним (творчим) проектом, який учні виконують колективно або за іншою формою визначеною вчителем. Кількість годин, що відводиться на вивчення кожного з трьох обраних модулів, учитель визначає самостійно з урахуванням особливостей проектно-технологічної діяльності учнів, матеріальних можливостей школи тощо.

Технології (10-11 класи) профільний рівень

Типовими освітніми програмами для вивчення предмета технології у профільних класах передбачається по 6 годин у 10 та 11 класах. Навчання здійснюється за однією з профільних програм, що розміщені на офіційному сайті міністерства за покликом <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html> чи за програмами професійного навчання, затвердженими Міністерством освіти і науки від 23.09.2010 р. № 904 з використанням, за потреби, часу навчальної практики у 10 класі.

Здійснення професійно-технічного навчання в закладах загальної середньої освіти та міжшкільних навчально-виробничих комбінатах (міжшкільних ресурсних центрах) можливе і за іншими професіями, за умови дотримання вимог Державних стандартів професійно-технічної освіти.

У випадку, коли кількість годин на опанування професії менша передбаченої навчальними планами, рекомендуємо запроваджувати профільні курси та курси за вибором професійного спрямування, які мають відповідний гриф Міністерства.

Змістове наповнення технологічного профілю також може складатися з декількох курсів за вибором «Професійні проби». Такі курси освоюються учнями послідовно. Програми таких курсів повинні мати відповідний гриф МОН України.

Курси за вибором «Професійні проби» можуть освоюватися за рахунок варіативної складової навчальних планів учнями, які навчаються за будь-яким профілем.

до 2020/2021 навчального року

Креслення

Важливою складовою технологічної підготовки школярів є знання ними основ графічної грамоти. Вивчення курсу креслення можливе в 11 класах технологічного профілю в обсязі 2 год. на тиждень за навчальною програмою «Креслення. 11 клас» для закладів загальної середньої освіти (лист ІМЗО від 25.09.2018р. № 22.1/12-Г-906).

У 8-11 класах креслення може вивчатися як курс за вибором за навчальною програмою «Креслення» для закладів загальної середньої освіти (лист ІМЗО від 08.11. 2019 р. № 22.1/12-Г-10550), або, за наявності технічної можливості, за програмою курсу за вибором «Професійні проби» для учнів 8-11 класів «Технічне креслення на базі комп'ютерних програм» (лист ІМЗО від 09.06.2020р. № 22.1/12-Г-346).

Креслення вивчається в 7-8 класах спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням предметів технічного (інженерного) циклу. Вивчення предмета здійснюється за навчальною програмою «Креслення. 7-8 класи» (лист ІМЗО від 25.09.2018 № 22.1/12-Г-904).

Звертаємо увагу, що основою для календарно-тематичного планування уроків технологій та креслення є чинні навчальні програми. Учитель самостійно розподіляє години на вивчення тем, опанування технологій для виготовлення виробів, виконання проєктів, тощо. Він має змогу вільно і творчо підійти до організації навчальної діяльності на уроках технологій та креслення з урахуванням конкретних умов викладання, інтересів учнів. Під час розроблення календарно-тематичного та системи поурочного планування вчителю необхідно самостійно вибудувати послідовність формування очікуваних результатів навчання.

Для викладання трудового навчання, технологій та креслення вчитель за власним бажанням обирає форми, методи і засоби навчання, що відповідають освітній програмі, розробленням та впровадженням авторських навчальних програм, проєктів, освітніх методик і технологій, методів і засобів, насамперед методик компетентнісного навчання.

У разі виникнення потреби в організації дистанційного навчання, звертаємо увагу, що у межах академічної автономії питання організації освітнього процесу, виконання освіт-

ньої програми, навчального плану є внутрішніми питаннями кожного закладу загальної середньої освіти, його педагогічної ради та завданням педагогічних працівників. Отже, під час дистанційного навчання вчителі мають вжити заходів щодо виконання календарно-тематичних планів із додержанням вимог державних стандартів освіти шляхом використання технологій дистанційного навчання та, за потреби, ущільнення відповідного матеріалу (на розсуд учителя) з організацією повторення окремих тем на початку очного навчання та завершення розпочатих проєктів.

Для зручності в організації дистанційного навчання, пропонуємо перелік платформ – Skype, Zoom (безкоштовна платформа для уроків один на один та для групових занять (до 40 хвилин)), Adobe Connect та WizIQ (вони потребують підписки та оплати, але й мають безкоштовні пробні версії).

Обираючи будь-яку платформу, необхідно ознайомитися з інструкціями, приєднатися до групи користувачів, уважно передивитися навчальні відео. Потім можна самостійно випробувати функції у ролі вчителя та учня, щоб засвоїти необхідні дії.

Для якісної організації дистанційного навчання учителю необхідно постійно підтримувати зв'язок з окремими учнями, або з невеликими групами. Це можна робити за допомогою електронної пошти, Viber, WhatsApp або Slack. Але для надсилання документів або домашніх завдань, демонстрацій презентацій краще вибрати навчальну платформу. Такими можуть бути Google Classroom, Human Школа, Edmodo та інші.

Також варто користуватися відомими інструментами комунікації та зворотного зв'язку, які сприяють незалежному учінню. Для такої роботи підійдуть безкоштовні програми:

- Padlet – інтерактивна дошка, на яку можна додавати фото, тексти, документи, аудіо/відео записи;

- Flipgrid – відео-зона, де можна розміщувати відео з завданнями для учнів, які в свою чергу можуть створити свої відео-матеріали;

- Quizlet – створення електронних карток і вікторин.

Плануючи онлайн уроки, варто пам'ятати: «менше означає більше». Кожна активність онлайн, ймовірно, потребуватиме більше часу, ніж у звичайному класі. На початку і протя-

гом кожного заняття можуть виникати невеликі проблеми з підключенням, звуком, камерою, онлайн інструментами. На початку уроку варто запланувати 2-3 хвилини для того, щоб переконатися, що всі підключилися, чують і бачать та передбачити певну кількість часу на непередбачувані ситуації, як-от: нестійкий інтернет зв'язок, «зависання» програми тощо.

Розпочинаючи онлайн навчання, не варто залучати учнів одразу до виконання складних проєктів. Спочатку необхідно переконаватися, що учні вміють користуватися онлайн інструментами.

Якщо з самого початку не переконалися в тому, що учні опанували онлайн інструменти, це може зашкодити подальшому навчання, відволікаючи учнів на технічні питання.

Необхідність надання чітких інструкцій при подачі навчального матеріалу може здаватися очевидною, але оскільки здійснювати моніторинг роботи учнів під час онлайн уроків набагато складніше, чіткі інструкції стають ще важливішими. Інструктувати учнів необхідно не поспішаючи; переконавшись, що всі зрозуміли завдання. Доцільно обговорити з учнями намір активності; за можливості продемонструвати, що треба зробити/навести приклад; надати інструкції покроково, за можливості з візуальною підтримкою; обов'язково перевірити, як учні зрозуміли інструкції. Все це дозволить уникнути втрати мотивації, яка може виникати від того, що учні відчувають, що вони витратили час, роблячи щось не так.

На допомогу вчителям розроблено методичні рекомендації «Організація дистанційного навчання в школі», розміщені за посиланням

<https://cutt.ly/4yFwc8l>.

В освітньому процесі заклади загальної середньої освіти можуть використовувати лише навчальну літературу, що має гриф МОН України або висновок «Схвалено для використання в загальноосвітніх навчальних закладах» відповідною комісією Науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України. Перелік навчальної літератури з трудового навчання, технологій та креслення доступний на вебсайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://imzo.gov.ua/pidruchniki/pereliki>).

Ніна ПАВИЧ,
методист Хмельницького ОІППО.

Про викладання предмета «Захист України»

Конституція України визначає захист Вітчизни обов'язком громадян України, найважливішою функцією держави. Безпека людини, її життя і здоров'я визначаються найвищою соціальною цінністю. У статтях 17 та 65 Конституції України визначено, що захист суверенітету і територіальної цілісності України є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу.

Одним із обов'язкових елементів державності країни, атрибутом її самостійності, суверенітету, а також суб'єктом міжнародного життя, є Збройні Сили. Вони виконують одну з найголовніших функцій держави – захисту.

Проблема національної безпеки є однією з ключових у розвитку будь-якого суспільства. Суспільна система, що не здатна забезпечити власну національну безпеку, завжди перебуває на межі ризику свого припинення.

Готовність Збройних сил України до виконання своїх функцій значною мірою залежить від її особового складу, зокрема підготовленості молоді до проходження військової служби.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 26 лютого 2020 року №143 з 1 вересня 2020 року назву навчального предмета «Захист Вітчизни» змінено на «Захист України».

Він вивчається на підставі діючого законодавства та входить до інваріантної складової Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затверджених наказом МОН України.

«Захист України» є обов'язковим навчальним предметом, який вивчається в навчальних закладах системи загальної середньої освіти впродовж 10 і 11 класів та під час навчально-польових занять (зборів) і навчально-тренувальних занять (дівчата). Оцінка за навчально-польові заняття (збори) НПЗ і навчально-тренувальні заняття (дівчата) НТЗ виставляється окремо від семестрових (після другого семестру) та визначає підсумкову (річну) на рівні з семестровими.

Типовою освітньою програмою закладів загальної середньої освіти у 2020/2021 н.р. на вивчення предмета «Захист України» в інваріантній складовій передбачено:

10-11 класи (рівень стандарту) - 1,5 та 2 години за умови виділення 0,5 годин з варіативної складової навчального плану;
10-11 класи (профільний рівень) - 5 годин на тиждень.

Суттєвою загальною рисою програм, що відповідає сучасним тенденціям в освіті, є надання вчителю значно більшої свободи в питаннях планування освітнього процесу. Залежно від матеріаль-

но-технічної бази навчального закладу, професійної компетентності, вибір форм, методів та засобів навчання, зокрема і підручників, розподіл кількості годин, що відводяться на вивчення розділів та окремих тем (це стосується як порядку вивчення тем, так і розподілу часу на їх вивчення), учитель визначає самостійно.

Патріотизм – це любов до своєї Вітчизни; до рідних місць («землі батьків»), до рідної мови, до культури і традицій, до продуктів праці свого народу, до прогресивного суспільного і державного устрою. Патріотизм - це відданість своїй Батьківщині, готовність захищати її незалежність.

Метою навчального предмета «Захист України» є формування в учнівській молоді життєво необхідних знань, умінь і навичок щодо захисту Вітчизни та дій в умовах надзвичайних ситуацій, а також системного уявлення про військово-патріотичне виховання. Військово-патріотичне виховання визначено складовою національно-патріотичного виховання, що в часи воєнної загрози стає пріоритетом національно-патріотичного виховання. Військово-патріотичне виховання орієнтоване на формування у зростаючої особистості готовності до захисту Вітчизни, розвиток бажання здобувати військові професії, проходити службу у Збройних Силах України як особливому виді державної служби. Його зміст визначається національними інтересами України і покликаний забезпечити активну участь громадян у збереженні її безпеки від зовнішньої загрози.

Відповідно до поставленої мети окреслено такі комплексні навчальні та виховні завдання:

- ознайомлення учнівської молоді з основами нормативно-правового забезпечення захисту України, цивільного захисту та охорони життя і здоров'я;
- усвідомлення учнівською молоддю свого обов'язку щодо захисту України у разі виникнення загрози суверенітету та територіальній цілісності держави;
- набуття знань про функції Збройних Сил України та інших військових формувань, їх характерні особливості;
- засвоєння основ захисту України, цивільного захисту, домедичної допомоги, здійснення психологічної підготовки учнівської молоді до захисту Вітчизни;
- підготовка учнів до захисту України, професійної орієнтації молоді до служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, визначених чинним законодавством, до захисту життя і здоров'я, забезпечення власної безпеки і безпеки інших людей у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного часу.

Під час викладання навчального

предмета «Захист України», окрім загальних підходів та принципів (науковості, доступності, достовірності, наочності та ін.), потрібно враховувати те, що молода людина 16-17 років (допризовного віку) складає перше системне враження про Збройні сили України і в цілому про сучасну проблематику Національної безпеки та оборони нашої держави. Тому, варто акцентувати увагу саме на такій привабливості предмету, а не на заучуванні нормативно-правових актів, військових понять та визначень.

Для стимулювання пізнавальної активності учнів, їх дієву самостійну діяльність під час уроків тематичного плану №1, бажано використовувати роботу в групах, схожих до військових формувань, підрозділів (двійки, трійки, відділення тощо), а під час уроків тематичного плану №2 – розширювати діапазон організаційних форм, методів навчання, способів навчальної взаємодії, які максимально наближають навчальний процес до реального життя та забезпечують практичну спрямованість навчання для чого застосовують:

- вправи і завдання до них, що створюють передумови для співпраці, активної участі учнів у процесі навчання;
- завдання, що спонукають до діалогу, висловлюванню власних думок, міркувань, позицій, способів розв'язання проблеми;
- завдання творчого характеру, при розв'язанні яких учні виявляють ініціативу, самостійність, мають право вибору та власної аргументації;
- завдання, що спонукають до обміну думками, враженнями, включають спеціально сконструйовані ситуації вибору та моделюванню життєвих ситуацій.

Сучасні виклики сприяли трансформації освітнього процесу та формуванню нових освітніх концепцій, серед яких ключовою стає концепція навчання протягом усього життя. Важливе значення надається самостійній роботі, рівноправним стосункам між педагогом і учнем. Особливої актуальності ці зміни набули у зв'язку з необхідністю застосування дистанційного навчання, досвід якого варто використовувати в перспективі.

Відповідно до навчального плану, уроки проводяться: 10 клас – по 1,5 години на тиждень протягом навчального року; 11 клас – по 1,5 години на тиждень протягом навчального року, та 18 годин відводиться на проведення навчально-польових занять (зборів) і занять у лікувально-оздоровчому закладі, які рекомендовано провести три дні поспіль, або, якщо немає такої можливості – під час занять за розкладом закладу освіти до кінця другого

до 2020/2021 навчального року

семестру. При тижневому навантаженні по дві години на тиждень: 10 клас та перший семестр 11 класу – по 2 години, другий семестр 11 класу – по 1 годині на тиждень та 18 годин – на проведення навчально-польових занять (зборів) (програма для юнаків, тематичний план № 1) і навчально-тренувальні заняття (дівчата, тематичний план № 2). У кожному періоді предмет вивчається юнаками та дівчатами окремо. Дівчата за їх власним бажанням (особистим вмотивованим рішенням) (у разі згоди батьків, опікунів або піклувальників) навчаються за програмою для групи юнаків. Юнаки, які за станом здоров'я, релігійними поглядами (за подання відповідних документів) не можуть вивчати основи військової справи, навчаються за програмою для групи дівчат. Навчальний предмет при цьому в обох випадках називається «Захист України» з уточненням «Основи медичних знань».

Поділ класів на групи юнаків та дівчат здійснюється незалежно від кількості учнів у класі. Проте, якщо у групі є менше 5 осіб, то учні цієї групи навчаються за індивідуальними навчальними планами. Навчально-польові заняття (збори) і навчально-тренувальні заняття проводяться з метою практичного закріплення рівня знань, умінь та навичок учнів у 11 класі наприкінці навчального року. 3-х денні (18 годин) навчально-польові заняття (збори) та навчально-тренувальні заняття проводяться на базах військової частини, військових комісаріатів, лікувально-оздоровчих установ, базових навчальних закладів та навчальних закладів. До їх організації та проведення залучаються обласні, міські/районні ТЦК та СП, органи місцевого самоврядування.

Основною організаційною формою вивчення предмета «Захист України» в закладах загальної середньої освіти усіх типів є урок, що проводиться вчителем згідно з календарно-тематичним плануванням та навчальним планом, складеними відповідно до навчальної програми. Важливими умовами успішності занять з предмета є висока дисципліна, організованість, відповідальність учнів.

Заняття предмета «Захист України» в усіх закладах загальної середньої освіти слід починати з виконання гімну України. Обов'язковою умовою для тематичного плану №1 є: шиккування, перевірка готовності класу до уроку і тренування (розминки, стройового тренажу) за тематикою уроку протягом 3-5 хв., стосунки між учнями та вчителем, а також учнів між собою підтримуються на зразок статутних взаємовідносин між військовослужбовцями Збройних сил України та правоохоронних органів. Для тематичного плану № 2 заняття організуються згідно статуту закладу освіти.

Обов'язковою формою одягу для вчителя під час проведення занять з предмета «Захист України» (програма для юнаків) – військова (форма Збройних формувань України) з патчем «Захист України» (додаток).

Рекомендована форма одягу для

учнів під час проведення занять з предмету «Захист України» (програма для юнаків) – військова (форма Збройних формувань України) з патчем «Захист України».

Рекомендуємо у вересні 2020 року з учнями 11 класів спланувати та провести комплексні уроки за тематикою, що вивчалась під час дистанційного навчання.

Актуальною є проблема своєчасності надання невідкладної домедичної допомоги постраждалим під час надзвичайних ситуацій мирного та військового характеру. За оцінкою медичних фахівців, в Україні із 100 осіб, які померли на догоспітальному етапі, 20% летальних випадків пов'язані з отриманням травм, несумісних з життям, а інші 80% випадків – з недостатньою системою організації надання медичної допомоги постраждалим безпосередньо в зоні НС та неефективністю здійснення заходів з медичної евакуації постраждалих до лікувальних закладів. Першочерговим завданням для вирішення зазначеної проблеми є забезпечення якомога раннього початку надання домедичної допомоги постраждалим. Для цього під час вивчення предмета «Захист України», в частині розділу «Основи медичних знань» центральне місце відводиться навчанню навичкам надання домедичної допомоги.

Навчання з домедичної допомоги регламентується Законом України від 05.07.2012 р. № 5081-VI «Про екстрену медичну допомогу» [1] та наказом Міністерства охорони здоров'я від 16.06.2014 № 398 «Про затвердження порядків надання домедичної допомоги особам при невідкладних станах».

У статті 1 наводиться визначення домедичної допомоги, це: невідкладні дії та організаційні заходи, які направлені на врятування та збереження життя та здоров'я людини у невідкладному стані та зменшення наслідків дії на їх здоров'я, що надають пересічні громадяни або рятувальники які не мають медичної освіти.

Метою вивчення розділу «Основи медичних знань» є засвоєння базових теоретичних положень першої долікарської

допомоги, оволодіння практичними навичками надання невідкладної домедичної допомоги потерпілим на місці події та при транспортуванні до лікувального закладу. Основними завданнями є оволодіння знаннями, вміннями та навичками домедичної допомоги постраждалим із метою збереження їм життя; надання першої медичної допомоги при різних видах ушкоджень мирного та військового часу, невідкладних станах та нещасних випадках; способи перенесення і транспортування потерпілих; надання домедичної допомоги при: порушенні дихання, зупинці серцевої діяльності, опіках та відмороженнях, утопленні та інших видах механічної асфіксії, непритомності, шоку, загальному переохолодженні організму, тепловому та сонячному ударах, отруєннях чадним газом та іншими отрутами, ураженні електричним струмом.

Надзвичайна важливість вивчення даного питання висуває нові вимоги до організації навчання в умовах сьогодення, а саме включення до навчальної програми елементів тактичної медицини та постійне удосконалення матеріальної бази для відповідного забезпечення навчального процесу (манекени, засоби для зупинки кровотечі тощо).

Слід акцентувати на відмінностях в наданні домедичної допомоги на полі бою від аналогічної в цивільних умовах.

Істотного значення набуває рівень відповідної підготовки вчителів, які б могли якісно викладати предмет з урахуванням певних особливостей. Відповідно до сучасних вимог щодо розвитку професійних компетенцій та для оволодіння базовими маніпуляціями і обов'язковими вміннями навчання надання домедичної допомоги вчителям бажано пройти відповідні курси.

Безпека під час проведення навчальних занять із предмета «Захист України» забезпечується їх чіткою організацією, суворим дотриманням заходів, що визначаються статутами, курсом стрільб, відповідними керівництвами та настановами.

Керівники закладів загальної середньої освіти зобов'язані вживати заходів щодо попередження загибелі та травмування учнів, встановлювати необхідні вимоги безпеки під час роботи з озброєнням та військовою технікою, під час здійснення маршу в район занять, проведення занять, стрільб, спеціальних занять і робіт, своєчасно доводити ці вимоги до учнів та добиватися їх суворого виконання.

Перед початком занять керівник закладу загальної середньої освіти зобов'язаний особисто впевнитись, що для цього створені безпечні умови, учні засвоїли вимоги безпеки та мають достатні практичні навички щодо їх виконання.

Відповідальність за дотримання учнями вимог безпеки на заняттях несуть учителі предмета «Захист України».

Анатолій НАЗАРЕНКО,
методист Хмельницького ОІППО.

Організація виховної роботи в закладах освіти і педагогічна рефлексія в умовах карантину

Потужним стратегічним ресурсом, який впливає на якість і потенціал суспільства, забезпечує умови для інформаційно-інтелектуального та морально-духовного розвитку громадян є освіта і виховання. Але час, який через пандемію змінює системи і способи організації світового співтовариства, і перед освітою ставить значні виклики, вимагає оновлення інтегральних характеристик як навчання, так і виховання.

В цих умовах динамічних трансформацій ми все глибше усвідомлюємо, що першочергове завдання педагогів – це не тільки дати знання, забезпечити виконання державних стандартів освіти, а й вміти створити простір для фізичного, духовного і морального убезпечення дитини, професійно допомогти їй вибрати життєво ціннісні орієнтації, переконати, що від неї самої, від культури людських стосунків залежить перспектива життя.

Педагоги пройшли нелегкий шлях випробувань карантинном і, звісно, що кожен для себе уже визначив індикатори успіху і червоні лінії невдач. Використання інтернет-ресурсу, онлайн-технологій дистанційної освіти, спілкування в соціальних мережах з учнями і батьками – все це засвідчило про досить-таки високий інформаційно-інтелектуальний ступінь педагогічної спільноти. Перехід до суспільства технологічних пріоритетів, справді, захоплює, бо робить нас людьми цивілізованими і прагматичними, які бачать свою перспективу у синергійних моделях мислення, можливість доведення швидкості перебігу всіх буттєвих процесів до швидкості думки, розробці проєктів сюрреалізму, віртуалізму. Але саме в час пандемії ми мали б збагнути ще одну істину: навіть високі технології – не панацея від усіх проблем і кризових станів. Адже сьогоденні реалії означені серйозними викликами. У соціальному сегменті це – хвороби, зубожіння середніх верств населення і надмірне багатство олігархів, у морально-правовому – порушення норм моралі, громадянських, політичних прав і свобод людини. У гуманітарній сфері також є чимало деформацій, відбувається формалізація, підміна понять та пріоритетів, кібербулінг, програмно-ресурсний плагіат, можливість привласнення чужого інтелектуального продукту, ідентифікації себе із технократичним простором у сенсі сполучної ланки або засобу для величезної не контролюваної кількості інформаційних систем, фейків, платформ тощо.

Зауваживши ці ризики сучасних реалій, важливо було б нам, освітянам, уже сьогодні визначитись не тільки із методологічними та концептуальними заса-

дами організації інтелекту, інноваційного протезічного типу мислення, тестового вправлення до розумової діяльності, а зосередитись і на виховних пріоритетах: на вихованні особистості, спрямованої на морально-духовні, суспільнозначимі ідеали, культурно-історичний досвід, самовдосконалення, в якій сформовані життєві компетентності і почуття відповідальності за утвердження принципу людиноцентризму в «інобутті» XXI століття.

Освіта у силовому полі цих завдань потребує педагога не з авторитарним стилем, а класного компетентного коуча, вихователя-тьютора, методиста-модератора, які зуміють створити інноваційну виховну систему, адаптовану до потреб дитини. Щодо інновацій, то маємо визнати, що сьогодні їх є чимало, але усе нове завжди потребує фільтрування на предмет гуманістичного потенціалу та впорядкованості.

Тому для створення інноваційної гуманістичної виховної системи підтримки, яка мобільно реагує на індивідуальний розвиток потреб, інтересів особистості учня, пропонуємо педагогам скористатись певними індикаторами і критеріями. Найперше це:

- убезпеченість, тобто основною складовою виховної системи має бути безпечний для дитини простір;
- допомога учневі у формуванні самосвідомості і в ціннісному виборі;
- формування компетентностей, спрямування на самореалізацію;
- прилучення дітей до національних, загальнолюдських цінностей, формування в них патріотичних почуттів і суспільно-відповідних правил поведінки;
- формування громадянської відповідальності;
- сприяння творчій ініціативи та креативності.

Щоб виховна система підтримки оптимально реалізовувала усі функції, необхідно, аби її рівноправними суб'єктами поряд з педагогом були діти; у цьому й полягатиме її головна відмінність від виховної системи впливу, де дитина переважно є предметом, об'єктом виховання.

Перевагою гуманістичної виховної системи є відкритість. Важливою умовою ефективності виховної системи школи є об'єднання дітей і дорослих у виховний простір партнерів хоча і різнорідний за своїми функціями □ діти, педагоги, батьки, наставники (коучі) з громадських організацій. Спілкування дітей між собою, дітей і дорослих завжди утверджує певні довірливі відносини, що й визначає виховний потенціал системи.

Новизна гуманістичної системи підтримки у тому, що на відміну від виховної системи впливу, яка передбачає тільки індивідуальний підхід, парадигма ви-

ховної гуманістичної системи передбачає індивідуалізацію. Тобто, створення умов для саморозвитку як процесу інтеграції природодоцільності, соціальнодоцільності і свобододоцільності. Ось у цьому, власне, є її системна інноваційність.

Класним керівникам важливо пам'ятати, що у виховній практиці забезпечення свобододоцільності має інтегрувати в собі два процеси: забезпечення «свободи від чогось», що означає внутрішнє вивільнення від того, що заважає розвиватись, і виховання «свободи, волі для чогось», що означає створення максимально сприятливих умов для творчої самореалізації і розвитку. На заняттях, в позакласній роботі класний керівник має надати можливість, свободу учневі самому звільнитись від поганої звички, але, водночас, учень при цьому отримує свободу набуття якоїсь доброї якості характеру, чи життєвої компетентності, чи практичних здатностей.

У контексті концептуальних положень Нової української школи про наскрізне виховання, саме інноваційна виховна система підтримки зможе забезпечити хо-лістичний, компетентнісний підхід на культурологічних принципах людиноцентризму.

І ми, в такий спосіб, допоможемо кожному учневі осмислити фундаментальні для його особистісного становлення речі:

- імператив самоцінності й цінності іншої людини (утверджені своєю унікальністю і неповторністю);
- відповідальність за своє життя, а отже, його успіх, добробут і щастя нікому не може бути переданою. Ми самі несемо відповідальність за себе і за свою гідність;
- мораль і духовні цінності не можуть бути відкладеними на завтра. Вони потрібні нам уже сьогодні;
- справжньою запорукою успіху людини у всьому є лише особисте осмислене зусилля. (Це не зробить хтось інший. Це може зробити лише я через наполегливу працю...);
- безкорислива любов і турбота про іншу людину робить Вас величнішим;

У цьому контексті логічно буде зацентруватись і на технологічній інноваційності, реалізації інноваційних цілей і пріоритетних виховних задач, визначених Законом України «Про повну загальну середню освіту».

«Виховний процес є невід'ємною складовою освітнього процесу в закладах освіти, що має спрямовуватися на формування:

- відповідальних громадян, які здатні до усвідомленої діяльності з вектором добротворчості;
- поваги до гідності, прав, свобод, законних інтересів людини і громадянина; нетерпимості до приниження

до 2020/2021 навчального року

честі та гідності людини, фізичного або психологічного насильства, а також до дискримінації за будь-якими ознаками;

- патріотизму, поваги до державної мови та державних символів України, поваги та дбайливого ставлення до національних, історичних, культурних цінностей, традицій і надбань Українського народу;

- усвідомленої потреби в дотриманні Конституції та законів України, нетерпимості до їх порушення, проявів корупції та хабарництва, усвідомленого обов'язку у разі потреби захищати суверенітет і територіальну цілісність України;

- громадянської культури та культури демократії;

- культури та навичок здорового способу життя, екологічної культури і дбайливого ставлення до довкілля;

- прагнення до взаєморозуміння, миру, злагоди між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами;

- почуттів доброти, милосердя, толерантності, терпимості, шанобливого ставлення до сім'ї, відповідальності за свої дії».

Особлива значимість виховної системи підтримки стала очевидною в умовах карантину. Саме у цей період наші діти найбільше потребують справжньої людської підтримки від своїх педагогів. Задля комунікації з учнями щодо реалізації онлайн-проектів формування у них ціннісних орієнтацій і компетентностей пропонуємо проводити:

- онлайн заняття «Марафон унікальних справ» для лідерів учнівського самоврядування. Он-лайн проекти для учнівського самоврядування «Твоя дорожня карта під час карантину», «Твій психолог», «Створюємо лігу юного правознавця». Челенджі «Скажи вірусу ні», «#ВСЕБУДЕДОБРЕ», «#Дякую лікарям», «#Не будь байдужим, умій підтримати тих, хто поряд з тобою».

- флеш-моб «#НА КАРАНТИНІ З КОРИСТЮ», під час якого учні у соціальних мережах виставляють фото вдома з зазначеним хештегом, а також відмітять своїх знайомих, аби ті приєдналися до флеш-мобу.

Наголошуємо, що для дієвої організації виховного процесу в умовах дистанційної роботи закладам освіти варто використовувати свої офіційні сайти, створивши окремий розділ, наприклад: «Про виховання дистанційно», «Важливі події в родині під час карантину», «Цікаві зустрічі в режимі OnLine» тощо. Орієнтовна структура цього розділу може мати такі елементи: клас, у якому навчаються учні; виховна тема; посилання на електронні ресурси, які рекомендовано для засвоєння; практичні завдання для виконання; терміни їх виконання; посилання та час проведення вебінару (за необхідності); адреса електронної пошти закладу освіти, або класного керівника, на яку потрібно надіслати результати виконання роботи.

Ми знаходимося у складній ситуації. Чи буде вона кращою – залежить від усіх нас.

В умовах карантину (на веб-сайтах закладів освіти, в чатах, в онлайн групах педагогів/батьків/учнів, Viber та інші) пропонуємо тематику для спілкування:

«Праця запобіжних тривоги і депре-

сії», «Як не піддатися загальній паніці», «Вплив засобів масової інформації на психіку дітей», «Поради щодо зберігання спокою», «Перебування в соцмережах під час карантину: фейки та перевірка фактів», «Як не перетворити дім на пастку для батьків та дітей – корисні поради», «Як важливо навчитися опанувати себе та керувати своїми емоціями» та інші.

Консультавання батьків індивідуально, рідше групове (онлайн режимі, Skype режимі, телефонному режимі та інші).

Орієнтовна тематика: «Яким чином поліпшити соціальну ізоляцію?», «Ненав'язливі поради дітям під час карантину?», «Яким чином цікаво організувати спільне дозвілля?», «Як розмовляти з дітьми про коронавірус?», та інші.

На жаль, не завжди власна домівка може бути найбезпечнішим місцем для дитини. Особливо актуальним це стає для тих, хто живе з уязвленими батьками, або страждає від домашнього насильства. Тому радимо педагогам частіше дистанційно комунікувати з учнями з таких сімей та принагідно, нагадуємо, що Національна гаряча лінія з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації «Ла Страда – Україна» працює у звичайному режимі – безкоштовно, анонімно, конфіденційно. Всі можуть звернутися (або перенаправити до фахівців) за номерами: 0 800 500 335 (зі стаціонарних) або 116 123 (з мобільних), коли потребуватиме допомоги.

Що можна запропонувати дитині для організації змістовного дозвілля під час карантину:

1. Читання цікавих книжок та журналів.

Чарівна скарбничка казок.

Казки, легенди та байки, легенди для дітей українською мовою

<http://skarbnuka.com/>

Народні казки.

Літературні казки.

Казки у віршах.

Легенди.

Аудіоказки.

Відеоказки.

Журнал для дітей віком від 4 до 10 років, їхніх батьків і педагогів

<https://jmil.com.ua/2020-1>

3. Огляд дитячої літератури на каналі YouTube

Відеоблог Всі Книги на каналі YouTube

<https://bitly.su/GFWizlr>

Ведення читацького записника.

Важливо використовувати при цьому творчий підхід: ілюструвати події чи зображувати героїв твору; придумувати власну кінцівку чи змінювати сюжет.

Ведення власного щоденника сприятиме розвитку пам'яті, вмінню чітко, змістовно висловлюватись та рефлексувати.

Створення власного лепбука, книжки.

<https://uk.etcetera.media/lepbyuk-yak-zrobiti-svoyimi-rukami-i-de-skachati-shabloni.html>

Творчі заняття (аплікації, вишивки, виготовлення ляльок-мотанок, вироби з паперу, тканини, глини).

Наприклад, квест «Знайди у себе

вдома 10 речей, пов'язаних з українською символікою».

Вікторина у VIBER. Це один із найзручніших додатків для швидкого зв'язку. З його допомогою можна провести вікторину стосовно найближчої історичної дати місяця, дня народження визначних постатей. Під час вікторини учні покращать свої навички з пошуку інформації та швидкості набору тексту, а також розвиватимуть критичне мислення.

Суттєвою допомогою в процесі дистанційної підтримки освітнього процесу під час карантину можуть стати:

фонди віртуальних інтернет бібліотек

www.nbu.gov.ua – Національна бібліотека ім. В. І. Вернадського

www.chl.kiev.ua/ – Національна бібліотека України для дітей

exlibris.org.ua – українська електронна бібліотека: історія, публіцистика, художня література

<http://www.nplu.org> – веб-сайт Національної парламентської бібліотеки України

<https://old.uinp.gov.ua/ebooks> – електронні видання Українського інституту національної пам'яті.

освітні ресурси:

<https://bitly.su/05zB0d> – «Цікава наука»;

<https://naurok.com.ua/> – для учителів та учнів;

<https://prometheus.org.ua/zno/> – проект масових відкритих онлайн-курсів в Україні.

Twitter: @pravniki_osviti Instagram: pravniki_osviti

<https://www.ed-era.com/zno/> – цікава інформація про дистанційну освіту;

<https://learn.org.ua/> – Проект дистанційної освіти від «Освіторії».

Для цієї діяльності можна скористатись такими інструментами:

Платформа для дистанційної роботи classtime (режим доступу

<https://www.classtime.com/uk/>

Одним з важливих чинників продуктивної організації дистанційного спілкування педагогів з учнями та батьками є знання нормативно-правових документів.

Нормативна база щодо роботи педагогів у час карантину:

Конституція України. Конвенція «Про права дитини» (ратифікована Постановою ВР від 27.09.91 № 789-XII);

Закони України:

«Про освіту»;

«Про повну загальну середню освіту»

«Про охорону дитинства» від 26.04.2001 № 2402-III;

«Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18.03.2004 № 1629-IV;

«Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 08.09.2011 № 3715-VI;

«Про протидію торгівлі людьми» від 20.09.2011 № 3739-VI;

«Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 № 2229-VIII;

Концепція «Нова українська школа»

Концепція «Нова українська школа»

Концепція «Нова українська школа»

Концепція «Нова українська школа»

Концепція «Нова українська школа»

Концепція «Нова українська школа»

Концепція «Нова українська школа»

Концепція «Нова українська школа»

Концепція «Нова українська школа»

Валентина ЮВА,

методист з виховної роботи НМЦ виховної роботи та позашкільної освіти Хмельницького ОІППО.

Модель бібліотеки НУШ: реалії функціонування, перспективи розвитку

Відповідно до Закону України «Про освіту» бібліотека є структурним підрозділом закладу освіти, найбільш доступним джерелом забезпечення пізнавальних потреб педагога й учня і саме вона має відповідати вимогам сьогодення для задоволення наукових, освітніх і самоосвітніх інформаційних потреб користувачів з різних галузей знань.

Крім того, вона має вирішувати низку пріоритетних завдань, серед яких:

– підтримка й забезпечення освітніх завдань, визначених державою і суспільством;

– налагодження й ефективне функціонування дієвого інформаційного каналу;

– забезпечення максимального доступу користувачів до різноманітних інформаційних ресурсів та формування вмінь їх раціонального використання;

– виховання інформаційної культури користувачів;

– розширення інформаційного середовища, упровадження у бібліотечний процес сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та використання медіа-ресурсів;

– створення сприятливих умов для позитивної мотивації до читання, виховання культури читання;

– передбачення завдань, що стимулюватимуть активізацію переходу від освіти користувача до його активної самоосвіти;

– активізація пошуково-дослідницької діяльності, спрямованої на розвиток творчого, культурного, інтелектуального потенціалу читачів та реалізацію їх здібностей, нахилів, обдарувань.

Завдання бібліотеки базуються на її основних функціях: просвітницької, інформаційної, освітньої, виховної, культурологічної, суспільної. Сьогодні ж в умовах реформування освіти функції бібліотеки сучасної школи розширюються, вона перетворюється на медіатеку (Закон України «Про загальну середню освіту»), простір для проведення навчальних занять, групової та індивідуальної роботи, надає більше можливостей для

самопідготовки учнів. Це зумовлює перегляду пріоритетів у роботі бібліотеки, зокрема:

– створення їх гнучкої та динамічної структури, комфортного середовища;

– поділ бібліотечного простору на багатофункціональні зони: з «гучними» і «тихими» місцями, з відкритими просторами і відокремленими зонами відпочинку;

– впровадження варіативних моделей бібліотек,

– використання інформаційно-комунікативних технологій, що забезпечить надання широкого спектра традиційних та інноваційних послуг тощо.

Традиційна ж модель шкільної книгозбірні такі завдання реалізувати неспроможна.

Отже, назріла об'єктивна необхідність модернізації бібліотек закладів загальної середньої освіти у бібліотечно-інформаційні центри / медіатеки/ (Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020), що здатні реалізувати державну політику в галузі освіти, суттєво впливати на рівень освітнього процесу, стимулювати самоосвіту користувачів, становлення їх духовності й культури.

Кожен заклад освіти може обрати власну модель сучасної бібліотеки ЗЗСО, і трансформувати їх у сучасні бібліотечно-інформаційні центри/ медіатеки.

Передбачається, що певні моделі можуть поєднуватися, або бути пріоритетними на окремому етапі розвитку закладу освіти. Вибір оптимальної моделі багато у чому залежить від потенціалу конкретної бібліотеки: якості її документно-інформаційних ресурсів; рівня використання інформаційно-комунікаційних технологій; компетентності кадрового потенціалу; відповідності матеріально-технічної бази новим завданням установи.

Пропонуємо наступні моделі розвитку сучасної бібліотеки як мультифункціональної установи:

• Базова модель шкільної бібліотеки

• Інформаційно-бібліотечний

центр (ІБЦ, БІЦ)

• Інформаційно-дослідницький і творчий центр

• Інформаційно-освітній центр закладу освіти

• Бібліотека – ресурсний структурний підрозділ

• Профільний інформаційно-ресурсний центр

• Культурно-просвітницький центр

• Медіатека

Будь-яка модель розвитку передбачає активне використання партнерства, серед основних його видів виокремлюємо: галузеве партнерство (бібліотека – школа, бібліотека); міжсекторальне партнерство (бібліотека та заклади науки, культури, освіти, бізнесу, громадські об'єднання, творчі спілки); міжнародне партнерство (галузеве та міжсекторальне); партнерство із державними органами влади (законодавчою та виконавчою гілками), особливо із міністерствами та відомствами, що мають у своєму підпорядкуванні бібліотеки.

Рекомендуємо алгоритм вироблення плану модернізації бібліотеки

1. Вивчити моделі та оцінити стан речей. Скласти схему всіх стратегічних напрямів розвитку бібліотеки (функції, пріоритетні напрямки роботи з урахуванням умов і вимог школи, фонди, кадри тощо).

2. Створити та опрацювати в робочій групі всі моделі бібліотек, щоб скорегувати представлене на першому етапі бачення моделі.

3. Визначити сильні і слабкі місця в роботі своєї бібліотеки, потреби школи і пріоритети в кожному регіоні, відповідно до обраної моделі розвитку, уникаючи загальних формулювань.

4. Зробити опис можливого розвитку за цією моделлю. Презентувати бажану модель для розвитку бібліотеки, що найповніше відповідає школі.

5. Представити конкретний план розвитку бібліотеки зі стратегічних напрямків керівництву ЗЗСО, на педагогічній раді, зацікавити колектив.

6. Розпочати здійснення перспективного планування, оформлення

до 2020/2021 навчального року

певних документів (проект або програму розвитку, концепцію, положення тощо).

Звертаємо увагу на те, що кожна модель бібліотеки ЗЗСО потребує реформування індивідуального освітнього простору.

Сучасні підходи до трансформації шкільної бібліотеки висвітлено в Інформаційному посібнику «Новий освітній простір: мотивуючий простір», підготовленому за ініціативи Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України з метою надання інформаційної підтримки органам місцевого самоврядування в реалізації Нового Освітнього Простору в закладах освіти (п. 3.2.2. Бібліотека, медіатека – с. 180) режим доступу: https://storage.decentralization.gov.ua/uploads/library/file/407/NOP_Motivuyuchiy-prostir.pdf

Автори рекомендують врахувати, при перетворенні бібліотеки на медіатеку, необхідність створення просторів для навчальної, групової та індивідуальної роботи.

Досвід створення чотирипросторової моделі бібліотеки висвітлено у статті доцента кафедри інформаційних досліджень Копенгагенського університету Хенріка Йохумсена. Графічне зображення моделі (один квадрат і чотири кола) полегшує розуміння функцій сучасної бібліотеки / <https://bitly.su/uYoNn52W/>

Чотирипросторова модель використовується не тільки в Данії, але і є актуальною темою міжнародних бібліотечних дебатів, адже відповідає нагальній потребі встановлення спільного бачення та системи відліку, що стосується розвитку бібліотеки, будівництва та дизайну інтер'єру.

На нашу думку, в сучасних умовах можливі такі підходи до трансформації бібліотек закладів освіти:

- створення просторів задля всебічного розвитку особистості: чотирипросторова модель висвітлює потенціал бібліотек для задоволення нових або змінних потреб користувачів:

1. Простір натхнення – покликаний стимулювати переживання. Джерело натхнення можна знайти у всіх засобах масової інформації (як аналогових, так і цифрових) і в усьому спектрі жанрів.

2. Місце зустрічі – відкритий, публічний простір, де можна зустріти як однодумців, так і опонентів, простір, де людські зустрічі можуть породити спільне розуміння і суспільну згуртованість.

3. Простір навчання – простір для неформального навчання, а також простір, що полегшує навчання у формальних освітніх закладах.

4. Перформативний простір – де здобувачі освіти можуть отримати доступ до інструментів і матеріалів, що підтримують їх творчу діяльність. Та можливість отримати підтримку від бібліотекарів, педагогів, батьків, керівництва, певних фахівців з відповідної галузі.

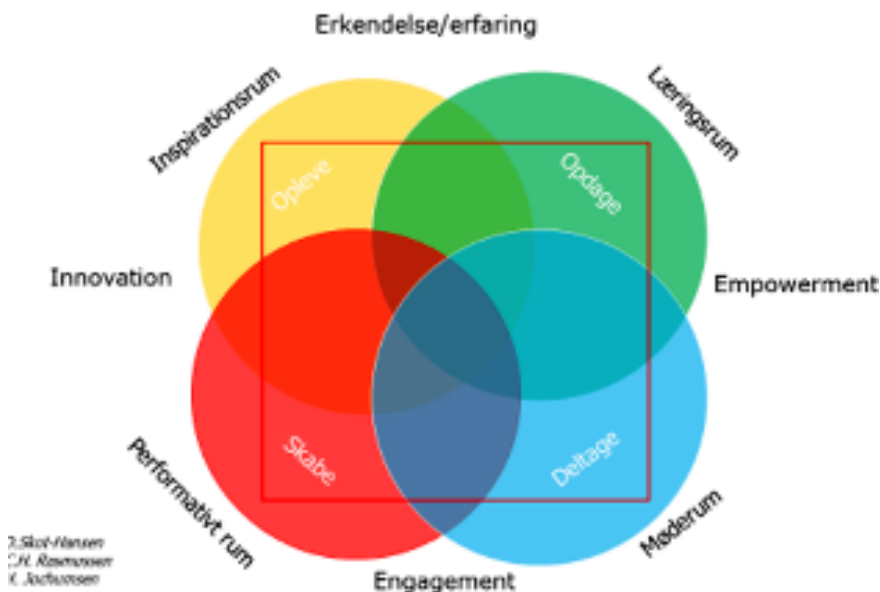
Особливу увагу наразі звертають на молодіжний простір у бібліотеці – це приміщення/вільний простір, створений задля всебічного розвитку особистості, інтелектуального самовдосконалення та гуманізації способу життя молодого покоління. Простір, що забезпечує ефективне впровадження правових, соціально-економічних, інформаційних, освітніх та організаційно-методичних заходів у контексті реалізації молодіжної політики. (Методичні рекомендації. Затверджені Президією Української бібліотечної асоціації 01 листопада 2018, режим доступу: <https://bitly.su/Y4sA8>).

- оформлення та комплектування підрозділів бібліотеки (виокремлений читальний зал, кімната або їх частина), робота яких спрямована на створення належних умов для розвитку учасників освітнього процесу, надання їм широкого спектра послуг на безоплатній основі для забезпечення змістовного та якісного дозвілля;

- створення медіатеки, яка дозволяє працювати як на комп'ютері, так і зі звичайними книжками, використовувати мультимедійне обладнання, великі екрани й інші інноваційні технології. Важлива мультифункціональність медіатек – у таких приміщеннях проводять дискусійні клуби, кінопокази, літературні вечори, засідають мовні клуби. Це місця, де учні можуть працювати як самостійно, так і в колективі (рекомендації НАПН України ДНП Бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, розділ «Бібліотечному фахівцю» режим доступу: <https://dnpb.gov.ua/ua/>

Недостатньо лише трансформувати, відремонтувати бібліотеку, необхідно постійно наповнювати простір життям, активністю, новими програмами, вкладати ресурси в розвиток людського і професійного потенціалу, постійно приділяти увагу тому, щоб програми, які реалізуються на базі бібліотечно-інформаційного центру, давали здобувачам освіти подальшу перспективу зростання і розвитку.

Валентина ФАРВАРЦУК,
методист НМЦ координації роботи
методичних та загальноосвітніх
установ і закладів освіти
Хмельницького ОІППО.

Про пріоритетні завдання діяльності психологічної служби

Хмельницьким обласним навчально-методичним центром психологічної служби (далі – ХОНМЦ ПС) проведено вивчення й аналіз якості роботи психологічних служб у районах (містах), об'єднаних територіальних громадах, закладах освіти обласного підпорядкування у 2019-2020 н.р.

Станом на 01.06.2020 р. в системі освіти області працювало 858 фахівців, що на 42 фахівці більше у порівнянні з минулим роком, з них: 559 – практичних психологів (на 30 фахівців більше, ніж у минулому році), 257 – соціальних педагогів (на 9 фахівців більше, ніж у минулому році). Методичний супровід здійснює 42 – керівники психологічних служб методичних кабінетів (центрів) районів (міст), ОТГ (на 3 фахівці більше, ніж у минулому році).

Забезпеченість закладів освіти фахівцями психологічної служби у 2019/2020 н.р.

Найкращі показники забезпечення закладів освіти посадами практичних психологів, соціальних педагогів у Полонській міській ОТГ, м. Кам'янець-Подільському, м. Нетішині, м. Шепетівка.

У 4 ОТГ (Китайгородській, Колибавській, Баламутівській, Староушицькій сільських ОТГ) взагалі відсутні фахівці психологічної служби.

По одному фахівцю працює у Гуківській ОТГ, Жванецькій ОТГ, Новоствавській ОТГ, Слобідно-Кульчиєвській ОТГ, Шаровечківській ОТГ та Новоушицькому районі.

Забезпеченість закладів освіти практичними психологами

Не забезпечені посадами практичних психологів 37 міських закладів дошкільної освіти, що становить 19% дефіциту по області та 399 закладів дошкільної освіти у сільській місцевості, що складає 71% дефіциту по області, відповідно до нормативної потреби. Така ситуація потребує нагального вирішення, оскільки саме практичні психологи закладів дошкільної освіти зосереджують свою професійну увагу на раннє виявлення відхилень у психофізичному розвитку та своєчасне надання комплексної підтримки дітям, попереджують ускладнення у подальшому розвитку вихованців.

Забезпеченість закладів освіти соціальними педагогами

Особливо гострою в області є проблема забезпечення освітніх закладів соціальними педагогами, до професійних обов'язків яких, в першу чергу, входить робота з проблемними сім'ями, сім'ями, які потрапили у складні життєві обставини, схильними до насильства над дітьми. Не забезпечені посадами соціальних педагогів 92 міських закладів загальної середньої освіти, що складає 56% дефіциту відповідно до нормативної потреби та 375 закладів загальної середньої освіти у сільській місцевості, що становить 80% дефіциту по області.

Не всі учні, особливо в сільській місцевості, при потребі мають можливість отримати допомогу практичних психологів, соціальних педагогів. Забезпечені посадами практичних психологів лише 52% сільських шкіл й посадами соціальних педагогів 20% сільських закладів загальної середньої освіти.

Загальний показник забезпеченості закладів освіти області практичними психологами становить 55% від нормативної потреби ставок, соціальними педагогами – 50% від нормативної потреби ставок.

Зважаючи на це, керівникам структурних підрозділів з питань освіти райдержадміністрацій, органів міс-

цевого самоврядування, керівникам закладів загальної середньої освіти обласної комунальної власності в новому навчальному році необхідно продовжувати роботу, спрямовану на збереження ставок фахівців психологічної служби та вжити заходів щодо забезпечення закладів освіти практичними психологами, соціальними педагогами відповідно до нормативів чисельності.

Стратегічні завдання діяльності психологічної служби системи освіти України полягають у:

- підвищенні ефективності освітнього процесу на основі практичного впровадження новітніх досягнень психологічної науки;

- захисті психічного здоров'я та особистісного суверенітету всіх учасників освітнього процесу;

- сприянні повноцінному особистісному й інтелектуальному зростанню дітей на кожному віковому етапі їх розвитку;

- створенні психологічних і соціально-педагогічних умов для формування в учасників освітнього процесу мотивації до самовиховання і саморозвитку;

- забезпеченні індивідуального, особистісно орієнтованого підходу до кожної дитини на основі її всебічного психолого-педагогічного вивчення, практичного застосування філософії дитиноцентризму в освіті;

- профілактиці та корекції відхилень у соціальному, інтелектуальному і особистісному розвитку учнів, студентів, вихованців;

- формуванні високого рівня психологічної культури всіх учасників освітнього процесу як на рівні знань і настанов, так і на рівні повсякденного спілкування у закладі освіти.

Ефективність роботи фахівців психологічної служби значною мірою залежить від якості й системності методичного супроводу їх діяльності методистами з психологічної служби РМК (ММК), відповідальними за психологічну службу в ОТГ та районними НМЦПС.

У зв'язку з реорганізацією методичних служб Хмельницький обласний навчально-методичний центр психологічної служби просить передбачити й зберегти в штатному розписі посаду практичного психолога, функційні обов'язки якого, відповідно до «Положення про психологічну службу у системі освіти України» №509 від 22.05.2018, передбачають психологічний супровід закладів освіти в місті, районі, ОТГ, а також надання психологічної підтримки педагогічним працівникам.

до 2020/2021 навчального року

Психологічний супровід збереження й зміцнення фізичного і психічного здоров'я учасників освітнього процесу в умовах самоізоляції та карантину

Пріоритетом на сучасному етапі розвитку суспільства визнано безпеку кожної людини, особливу увагу суспільство сьогодні приділяє безпеці дитини. Під безпекою життєдіяльності слід розуміти характеристику існування людини в певному місці її перебування, що відображає збалансованість між впливом чинників, які загрожують життю або здоров'ю людини та таких, що запобігають негативним наслідкам цієї життєдіяльності.

В Законі України «Про освіту», в розділі VI «Учасники освітнього процесу» із всіма змінами та доповненнями зазначається:

- стаття 53 «Права та обов'язки здобувачів освіти» в п.1. Здобувачі освіти мають право на: захист під час освітнього процесу від приниження честі та гідності, будь-яких форм насильства та експлуатації, булінгу (цькування), дискримінації за будь-якою ознакою, пропаганди та агітації, що завдають шкоди здоров'ю здобувача освіти; в п.3. Здобувачі освіти зобов'язані: відповідально та дбайливо ставитися до власного здоров'я, здоров'я оточуючих, довкілля;

- стаття 54 «Права та обов'язки педагогічних, науково-педагогічних і наукових працівників, інших осіб, які залучаються до освітнього процесу» в п.1. Педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники мають право на: захист під час освітнього процесу від будь-яких форм насильства та експлуатації, у тому числі булінгу (цькування), дискримінації за будь-якою ознакою, від пропаганди та агітації, що завдають шкоди здоров'ю, в п.2. Педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники зобов'язані: сприяти розвитку здібностей здобувачів освіти, формуванню навичок здорового способу життя, дбати про їхнє фізичне і психічне здоров'я;

- стаття 55 «Права та обов'язки батьків здобувачів освіти», в п. 3. Батьки здобувачів освіти зобов'язані: дбати про фізичне і психічне здоров'я дитини, сприяти розвитку її здібностей, формувати навички здорового способу життя.

Психологічна служба в структурі освіти є складовою державної системи охорони фізичного й психічного здоров'я молодих громадян України. Вона діє з метою виявлення і забезпечення оптимальних соціально-психологічних умов для розвитку особистості дитини та здобувача освіти.

Тому одним із основних завдань фахівців психологічної служби було і залишається збереження й зміцнення психічного та фізичного здоров'я всіх учасників освітнього процесу, зосередження уваги на формуванні навичок безпечної поведінки у здобувачів освіти. Аджеметою діяльності фахівців психо-

логічної служби є сприяння створенню умов для соціального та інтелектуального розвитку здобувачів освіти, охорони психічного здоров'я, надання психологічної й соціально-педагогічної підтримки всім учасникам освітнього процесу відповідно до цілей та завдань системи освіти.

Найважливішим чинником безпеки життєдіяльності дитини є її здоров'я. Науковці вирізняють 4 нерозривні складники здоров'я людини:

- фізичне здоров'я складає організм людини як біологічну систему: органи і системи життєзабезпечення, їхні функції та здоровий стан, фізична діяльність й біохімічні процеси; гігієна тіла, рухова активність, здорове харчування, генетичне і репродуктивне здоров'я, профілактика хвороб, фізичний розвиток;

- психічне здоров'я – це позитивні емоції, воля, самосвідомість, виховання, мотивації, психологічні можливості дитини, запобігання поганим звичкам, формування навичок і позитивних емоційних звичок; уміння протидіяти стресам, психотравмам;

- духовне здоров'я розглядається в системі загальнолюдських цінностей, ідеал здорової людини, традиції культури здоров'я українського народу, розвиток позитивних духовних рис, духовні цінності й засоби розвитку духовності;

- соціальне здоров'я – соціальні потреби та інтереси, етика родинних зв'язків, наслідки антисоціального ставлення до довкілля, соціальне забезпечення життєво важливих потреб, соціальна адаптація, здоров'я нації, шкідливий вплив наркотичних речовин, запобігання хворобам, що передаються статевим шляхом, формування потреби вести здоровий спосіб життя.

Теорія формування здорового способу життя дитини ґрунтується на кількох основних ідеях, з яких складається певна ідеологія:

- це ідея пріоритету цінності здоров'я в світоглядній системі цінностей людини;

- це розуміння здоров'я не тільки як стану відсутності захворювань або фізичних вад, а ширше – як стану повного благополуччя;

- це ідея цілісного розуміння здоров'я як феномена, що невід'ємно поєднує його чотири складові: фізичну, психічну, соціальну й духовну сфери;

- четверта ідея полягає в тому, що відповідальність за своє здоров'я несе передусім сама людина, хоча й держава, і суспільство теж несуть відповідальність за здоров'я населення, насамперед дітей (це закріплено в законодавчо-нормативних актах України).

В усьому світі спостерігається психічне напруження в суспільстві, пов'язане з пандемією коронавірусу.

Щоб відповідати вимогам сьогодення і бути спроможним до конструктивної самореалізації, людина повинна бути тілесно та психологічно здоровою, мати духовний імунітет для протистояння руйнівним зовнішнім факторам.

Останнім часом сталися помітні зміни у соціокультурній ситуації, в екологічному, економічному житті, що безумовно впливає на психологічний клімат і здоров'я громадян. Психіка сучасної людини відчуває потужні негативні впливи соціального, природного, побутового, політичного характеру, що вимагає спеціальних заходів для охорони й зміцнення психологічного здоров'я. І найбільше від усієї цієї ситуації потерпають діти із ще нестійкою й не сформованою психікою.

Можна вважати, що здоров'я дитини в нормі, якщо:

- у фізичному плані – вона може справлятися з навчальним навантаженням, вмiє долати втому;

- у соціальному плані – комунікабельна, товариська;

- в емоційному плані – врівноважена, здатна дивуватись, захоплюватися;

- в інтелектуальному плані – виявляє хороші розумові здібності, спостережливість, уяву, уміння самостійно вчитися;

- в моральному плані – визнає основні загальнолюдські цінності.

За даними досліджень науковців у сфері освіти і медицини, психоемоційне напруження процесу дистанційного навчання, впровадження комп'ютерних технологій у повсякденний побут, ще й з потрійним навантаженням у карантинний період, несприятливі екологічні, економічні умови та зростання антисоціальних проявів серед молоді, висувають першочергове завдання перед педагогічною громадськістю – збереження та зміцнення психічного й фізичного здоров'я учнівської і студентської молоді, формування в них навичок здорового способу життя.

Щоб бути ресурсним, зуміти надати підтримку і ефективну допомогу дитині, дорослим необхідно, насамперед, потурбуватися про власне здоров'я та емоційне благополуччя.

Як в умовах обмеженого простору об'єднатися, стати командою, щоб з честю подолати складну ситуацію? Під час карантину більшість з нас найперше піклється про фізичне здоров'я, своє і своїх рідних, забуваючи про не менш важливе – психічне. Ми пам'ятаємо, що потрібно мити руки, але забуваємо про ряд інших факторів, дотримання яких допоможе зберегти позитивні думки та емоційну стабільність.

Вплив карантину на психічне здоров'я й самопочуття не варто недо-

до 2020/2021 навчального року

оцінювати. Заради збереження фізичного, випробуванню піддається якраз психічне здоров'я. Життєва ситуація, у якій ми опинилися, є незвичною для усіх нас, вона мобілізує наші сили, щоб справлятися з власним стресом та підтримувати значимих для нас людей. Саме тому важливо спробувати не розпорошувати власний час та енергію на питання, які вирішити неможливо, зміни, які не настануть раніше визначеного для них часу й на конфлікти, яких можна уникнути. Цілі, які ви ставите перед собою або ж приймаєте для себе від оточення, мають бути реалістичними, зрозумілими й чіткими. Це наповнює їх сенсом, а результати подоланих викликів сприймаються як винагорода.

ВООЗ опублікувала звернення до населення усього світу з рекомендаціями щодо збереження психологічного здоров'я. Серед них:

- Підтримуйте ваші соціальні зв'язки. Фізична ізоляція не є перешкодою до емоційного або професійного зв'язку. Телефонуйте, пишіть один одному, проводьте відеоконференції. Максимально намагайтеся дотримуватися особистого графіка, структури дня.

- У стресові моменти звертайте увагу на свої потреби і почуття. Включіть в графік дня здорові активності, які вам до душі й допоможуть розслабитися. Задійте тіло, дотримуйтеся графіка сну, дбайте про якість їжі.

- Постійний потужний потік новин про динаміку захворювання може сприяти появі тривоги. Виберіть певний час дня, в який ви зможете відслідковувати новини та практичні рекомендації ВООЗ. Уникайте чуток і неперевіраних джерел інформації.

Природним чином, ми можемо виявляти у себе й близьких різноманітні реакції на те, що відбувається: заперечення, знецінення, страх зараження, фрустрація, нудьга, злість, і стресові реакції щодо ресурсів життя (їжа, гроші, житло). З емоційними та психологічними складнощами в цей період зіткнулася велика кількість людей, зокрема й ті, хто до кризи був доволі стійким.

Важливо відзначити, що всі ці реакції – нормальні, корисно їх помічати, проявляючи до себе і близьких турботу. Людина за своєю природою – соціальна істота. І природно, що втрата звичного соціального функціонування та ізоляція можуть викликати у нас тривогу, депресію і переживання безпорадності.

Багато проблем психічного здоров'я загострюються під час перебування в умовах карантину чи самоізоляції. Наразі достатньо багато інформації про зростання тривожних та депресивних розладів, проте інша сторона залишається не помітною за межами родин – сімейні стосунки. Тому, фахівцям психологічної служби, велику увагу слід звернути, власне, на психологічний супровід сімей в період вимушеного карантину.

Проблеми у сімейних та соціальних стосунках є одним з найпоширеніших

наслідків перебування людей в умовах ізоляції. Проблеми у родині можуть виникати через страх за їх здоров'я, через обурення, що вони не турбуються про ваше, втому від численних спроб заспокоїти літніх батьків та забезпечити стабільність дітям під час дистанційної роботи, стрес через проживання далеко від сім'ї чи у випадку захворювання – потреба у додатковій ізоляції від родини.

Карантин – це лакмусовий папірець стосунків у сім'ї. У цей час провокуючими факторами стають буденні справи й додаткові зобов'язання, які підіймають увесь «молоток» з сімейних скринь, адже зараз усі конфлікти загострюються. До карантину всі члени сім'ї займалися своїми справами. Діти – в садочку і школі, батьки – на роботі. Тому нерідко з колегами по роботі проводилося навіть більше часу, ніж з партнером. Карантин змусив подружжя знову опинитися віч-на-віч в умовах обмеженого простору і побачити партнера з іншого боку. За таких умов не варто починати з'ясовувати стосунки – відкладіть це на пізніше. Будьте гнучкі та приймайте зважені рішення.

Щоб зменшити напругу й знизити ризик виникнення конфліктів, говоріть з рідними або тим кому довіряєте. Під час кризи нормально відчувати пригнічення, занепокоєння, розгубленість, страх чи гнів. Не намагайтеся приховувати власні емоції від дітей та членів сім'ї. Навіть, якщо ви нічого не говорите й думаєте, що вони не вміють читати вашого обличчя, пам'ятайте, що ми завжди відчуваємо, коли поруч з нами хтось боїться, напружений від очікування чи готовий зірватися у будь який момент у спалаху гніву. Водночас недововки й очікування, що хтось прочитає наші думки, тільки підсилюють невдовіру та руйнують почуття безпеки. Говорити про свої емоції не свідчить, що ви слабкі чи егоїстична людина.

У ситуації, коли ви не можете впливати на зовнішній світ, організуйте свій внутрішній. В умовах невизначеності дуже корисно коли партнери не просто домовляються між собою про розподіл часу і обов'язків, але й фіксують це на аркуші. Особливо це важливо, коли хтось працює з дому, і йому необхідно зосередитися на виконанні завдань. Так само це корисно для дітей – коли вчимося, а коли розважаємося. Життя у замкнутому просторі мимоволі повертає сім'ї у ситуацію, коли уся сімейна робота, приготування їжі і виховання дітей (уроки) лягає на жінку. Спробуйте змінити цю ситуацію, обговорити з родиною певні домовленості, правила, справедливо поділити обов'язки, залучаючи до хатньої роботи усіх членів сім'ї, особливо, там має знайтися місце для дітей. Чим чіткіше вдасться домовитися, створити спільний для всіх режим, тим легше буде в подальшому. Будьте терплячими й приймайте те, що людям навколо вас (та й вам самим) не завжди подобатиметься ці зміни.

Відчуття втрати певної свободи викликає в нас додатковий стрес, саме тому важливо пояснити, з якою метою ви це пропонуєте й можливо наголосити, що це не система покарань чи обмежень, а виправдана у таких обставинах необхідність. Графік чи то режим, сприятиме тому, що буде менше витрачатися час на зайве планування чи метушно на кшталт «за що ж хапатися у першу чергу». Почуття безпеки і контролю, яке ви відчуєте коли почнете дотримуватися встановлених спільно правил, також сприятиме зближенню, уникненню зайвих конфліктів та у разі чогось може слугувати останнім аргументом у непорозуміннях й позитивно вплине на стосунки між усіма членами сім'ї.

Зверніть увагу на інтернет-джерела, що ви переглядаєте. Наскільки вони показують справжню ситуацію? Чи це офіційні джерела? Наскільки їм можна довіряти? Якщо ви легко піддаєтеся паніці, страху, можливо, зменшення вашого перебування в інтернеті стало б хорошим рішенням, яке допоможе зберегти психічні ресурси. Дотримуйтеся психологічної гігієни у спілкуванні. Це додасть вам сил. Обмежте спілкування з людьми, які легко піддаються паніці. Дотримуйтеся всіх санітарно-гігієнічних норм під час карантину і не впадайте у крайнощі: від заперечення до паніки.

Активності, якими плануєте наповнити свій день, можуть бути різні, проте важливо, щоб одні (як то постійне намотування кроків у стрічці соціальних мереж чи новин) не перетягували на себе увесь ваш ресурс. Наповніть свій час у карантині змістовними, ресурсними і ціннісними активностями.

Якщо ви тривалий час знаходитеся під впливом негативних емоцій, звертайтеся за кваліфікованою допомогою до психологів та психотерапевтів. Вчасно надана психологічна допомога служить ефективною профілактикою психічних станів, що потребують тривалої психологічної допомоги. Звертатися за підтримкою у важкі часи – нормально. Розмова з фахівцем допоможе заспокоїтися та подивитися на ситуацію під іншим кутом. Відчувати страх і тривогу в надзвичайних ситуаціях не соромно.

Рано чи пізно карантин і криза, спричинена ним, закінчатиметься. Найважливіше, як ми її переживемо, чи не вийдемо спустошеними й розбитими. У наших силах зробити все, щоб зберегти психологічне здоров'я своє та своїх рідних.

Пам'ятаймо, у нас є право хвилюватися, до того ж хвилюватись щодо здоров'я та життя, свого та рідних, природно, але лише усвідомлюючи це, ми зможемо розв'язати цю проблему.

Крім того, важливими завданнями в роботі працівників психологічної служби із всіма учасниками освітнього процесу – здобувачами освіти, педагогами, батьками в період карантину та самоізоляції є:
- зниження рівня тривоги, страхів, паніки;

до 2020/2021 навчального року

- профілактика домашнього насильства та булінгу;
- формування навичок безпечної поведінки;
- запобігання професійному вигоранню в умовах пандемії;
- професійна орієнтація;
- підвищення рівня стресостійкості й підтримка емоційної рівноваги;
- мотивація дитини до навчання вдома;
- організація змістовного розвивального дозвілля;
- запобігання соціальним ризикам

серед дітей та підлітків, які перебувають вдома без догляду дорослих;

- консультування (в онлайн-режимі, Skype-режимі, Viber, телефонному режимі) тощо.

Ці та інші актуальні завдання діяльності психологічної службою мають реалізуватись, на даний час, через дистанційну форму роботи практичних психологів та соціальних педагогів закладів освіти області.

Враховуючи підвищений попит на послуги працівників психологічної служби з означених вище питань, важливим

є збереження емоційного, психічного та фізичного здоров'я самих фахівців. Адже надати ефективну й своєчасну фахову допомогу іншим можливо тільки за умов знаходження в ресурсному стані за усіма критеріями професійного здоров'я. Необхідно бути впевненими у тому, що ви спроможні допомагати іншим як фізично, так і емоційно. Згідно з міжнародними стандартами, надання першої психологічної допомоги, відповідальне надання допомоги також означає піклування й про власне здоров'я та благополуччя.

Попередження насильства, булінгу в освітньому середовищі

Формування безпечного і здорового освітнього середовища вимагає вирішення низки проблем, зокрема, пов'язаних із фізичним, психологічним насильством та булінгом (цькуванням), безвідповідальним використанням Інтернету, недостатньою готовністю педагогічних працівників запобігати та протидіяти насильству та булінгу (цькуванню) серед учасників освітнього процесу.

Так, за даними опитування, проведеного у 2018 р. Українським інститутом соціальних досліджень ім. О.Яременка, 38% учнів-респондентів ставали жертвами образ протягом останніх двох місяців, а ображали інших у цей період 35% учнів. Поширеним явищем стала і практика цькування в Інтернеті (кібербулінг).

Викликає занепокоєння той факт, що за результатами обласного профілактичного моніторингового дослідження, проведеного у 2019 р. методистом обласного навчально-методичного центру психологічної служби Пастух Л.В. та методистом науково-методичного центру організації наукової роботи та моніторингових досліджень Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти Кучеруком А.В., було виявлено, що не знають що робити у випадку, якщо стануть жертвою чи свідком булінгу 5,4% учнів 9-х класів, 4,4% учнів 10-х класів, 4,6% учнів 11-х класів. Проте, що складно відповісти, що робити у таких випадках зазначили 18,6% учнів 9-х класів, 19,8% учнів 10-х класів, 17,3% учнів 11-х класів.

Серед причин гостроти проблеми дослідники називають відсутність ефективного та системного підходу в закладах освіти щодо попередження та реагування на прояви насильства та булінгу (цькування) та недостатньо ефективний психологічний супровід учасників освітнього процесу.

Це в свою чергу загострює потребу у посиленні уваги практичних психологів та соціальних педагогів закладів освіти щодо пошуку ефективних форм та методів забезпечення системної ефективної протидії насильству та булінгу.

Аналіз тематики звернень до працівників психологічної служби у 2019/2020н.р. засвідчив, що з питань

протидії булінгу до практичних психологів звертались 356 батьків, 393 педагоги, 254 здобувачі освіти; до соціальних педагогів – 233 батьків, 182 педагоги, 145 учнів.

У своїй діяльності щодо попередження насильства, булінгу в освітньому середовищі фахівцям психологічної служби системи освіти області необхідно керуватись такими нормативними документами:

- Лист МОН України від 30.08.2018 № 1/9-516 «Щодо вирішення конфліктів серед дітей в закладах освіти шляхом впровадження медіації»;

- Лист МОН України від 29.12.2018 №1/9-790 «Щодо організації роботи у закладах освіти з питань запобігання і протидії домашньому насильству та булінгу»;

- Лист Міністерства освіти і науки України від 29.01.2019 №1/11-881 «Рекомендації для закладів освіти щодо застосування норм Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)»» від 18 грудня 2018 р. №2657-VIII»;

- Лист МОН України від 18.05.2018 № 1/11-5480 «Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству»;

- Лист МОН України від 27.06.2019 № 1/9-414 «Деякі питання щодо створення у 2019/2020 н. р. безпечного освітнього середовища, формування в дітей та учнівської молоді ціннісних життєвих навичок»;

- Наказ МОН від 28.12.19 № 1646 «Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти»;

- Лист МОН України від 13.04.2020 № 1/9-207 «Роз'яснення щодо застосування Наказу МОН України від 28.12.2019 №1646 «Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти»»;

- Указ Президента України № 195/2020 від 25.05.2020 «Про національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища в Новій українській школі».

Для комплексного підходу щодо попередження насильства та булінгу необхідно забезпечити вивчення причин й умов виникнення проявів насильницької поведінки серед здобувачів освіти, проведення систематичного моніторингу безпечності закладу освіти і освітнього середовища; розробку плану заходів, щодо протидії насильству та булінгу у закладі освіти; розгляд й неупереджене з'ясування обставин випадків різних проявів насильства, булінгу в закладі освіти відповідно до заяв, організацію ефективної діяльності психологічної служби закладу освіти, спрямованої на психологічне забезпечення попередження агресії й насильства та надання психологічної підтримки всім учасникам ситуацій насильства та булінгу. А також забезпечити ефективну просвітницьку діяльність – системну роботу з інформування, роз'яснення з метою формування навичок толерантної та ненасильницької поведінки, спілкування та взаємодії всіх учасників освітнього процесу. Просвітницький напрям реалізується фахівцями психологічної служби за участі педагогічних працівників, здобувачів освіти, батьків та інших учасників освітнього процесу, шляхом організації тематичних заходів, зустрічей, бесід, консультацій та інших форм роботи. При цьому рекомендовано зробити наскрізними темами для таких заходів та інших форматів роботи з попередження булінгу (цькування) питання принципів дотримання прав людини, толерантної поведінки, недискримінації, співробітництва та взаємоповаги. Результатом просвітницької роботи має бути знання всіма учасниками освітнього процесу своїх прав та можливостей, способів дій і реагування на випадки булінгу (цькування) свідками, учасниками або об'єктом якого вони стали або могли стати.

Практичним психологам та/або соціальним педагогам необхідно здійснювати вивчення та аналіз соціально-психологічного клімату в закладі освіти загалом або у окремих класах (групах); брати участь в розгляді звернень щодо випадків булінгу (цькування); забезпечувати профілактику булінгу (цькуванню);

до 2020/2021 навчального року

здійснювати психологічний супровід здобувачів освіти, які постраждали від булінгу (цькування), стали його свідками або вчинили булінг (цькування). Важливо робити це з дотриманням принципу конфіденційності (нерозголошення інформації про фізичну особу). Варто пам'ятати, що конфіденційна інформація може поширюватися лише за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов.

У листі МОН України від 13.04.2020 № 1/9-207, зазначено, що психологічний та соціально-педагогічний супровід застосування заходів виховного впливу у групі (класі), в якій (якому) стався випадок булінгу (цькування), здійснюють у межах своїх посадових обов'язків практичний психолог та соціальний педагог (за наявності) закладу освіти, зокрема:

- діагностику рівня психологічної безпеки та аналіз її динаміки;
- розробку програми реабілітації для потерпілого (жертви) та її реалізацію із залученням батьків або інших законних представників малолітньої або неповнолітньої особи;
- розробку корекційної програми для кривдника (булера) та її реалізацію із залученням батьків або інших законних представників малолітньої або неповнолітньої особи;
- консультативну допомогу всім учасникам освітнього процесу;
- розробку профілактичних заходів.

У разі відсутності практичного психолога та соціального педагога в закладі освіти супровід застосування заходів виховного впливу у групі (класі), в якій (якому) стався випадок булінгу (цькування), здійснюють працівники служби у справах дітей та центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

У листі МОН України № 1/9-207 від 13.04.2020 наголошується, що слід уни-

кати випадків, коли заходи виховного впливу обмежуються заходами, які виконує практичний психолог та(або) соціальний педагог закладу. Для досягнення мети застосування заходів виховного впливу має бути організована системна робота із залученням учасників освітнього процесу групи (класу), де стався випадок, зокрема батьків здобувачів освіти або осіб, які їх замінюють.

Міністерством освіти і науки України разом із партнерами було розроблено тематичні онлайн-курси з питань протидії насильству та булінгу:

- на освітній платформі Prometheus: Протидія та попередження булінгу (цькуванню) в закладах освіти https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:MON+AB101+2019_T2/about
- на освітній платформі Ed-Ega: «Протидія та попередження булінгу (цькуванню) в закладах освіти».

Корисним у роботі щодо попередження агресії насильства в закладах освіти буде електронний курс «Виришую конфлікти та будує мир навколо себе», який можна пройти за посиланням: <https://bit.ly/3dd2lNn>

У профілактичній роботі фахівцям психологічної служби в нагоді стануть такі корисні посилання з проблематики протидії насильства та булінгу в освітньому середовищі:

Протидія булінгу: <https://mon.gov.ua/ua/tag/protidiya-bulingu>

5 мультфільмів, які допоможуть запобігти булінгу серед дітей: <https://www.empatia.pro/5-multifilmiv-yaki-dopomozhutzapobigty-bulingu-sered-ditej/>

Виховна година «Стоп булінг»: <https://vseosvita.ua/library/vihovna-godina-stop-buling-94783.html>

Тренінг на тему: «СТОП Булінг» <https://vseosvita.ua/library/trening-natemu-stop-buling-128291.html>

Виховна година для 5-9 класів

«СТОП. Булінг»: <https://vseosvita.ua/library/vihovna-godina-dla-5-9-klasiv-stop-buling-193122.html>

Як зупинити булінг: поради для батьків: <https://www.youtube.com/watch?reloa=d=9&v=pNCvFAOQco&feature=youtu.be>

Як боротися з булінгом: поради для дітей: <https://www.youtube.com/watch?v=espwzDTLVkE>

Рекомендуємо взяти до уваги і використовувати в роботі практичних психологів та соціальних педагогів такі посібники:

Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти. Навчально-методичний посібник/ Андреевкова В.Л., Байдик В.В., Войцях Т.В., Калашник О.А. та ін. – К. – 2020 – 166 с.

Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід. Методичний посібник./ Андреевкова В.Л., Мельничук В.О., Калашник О.А. – К.: ТОВ «Агентство «Україна», 2019. – 132 с.

Лунченко Н.В., Мельник А.А., Панок В.Г., Ткачук І.І. Діяльність психологічної служби у системі освіти з надання допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (за результатами моніторингу). Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2019. 105 с.

Керівникам психологічних служб районів, міст, відповідальним за психологічну службу в ОТГ нагадуємо, що згідно з планом роботи Обласного навчально-методичного центру психологічної служби на 2020 рік, планується у жовтні підготувати тематичне видання «Педагогічного вісника» з питань попередження насильства в сім'ї та агресії й булінгу в освітньому середовищі. Запрошуємо фахівців психологічної служби області взяти активну участь у написанні статей, методичних матеріалів тощо у даному виданні.

Запобігання та протидія домашньому насильству

На сучасному етапі розвитку суспільства спостерігається посилення сплеску домашнього насильства. Криза COVID-19 та стреси, які з нею пов'язані, сприяють зростанню різних видів насильства вдома. Не всім вдається усвідомлювати, що вони чи хтось з їх оточення, можуть знаходитися в ситуації насильства або не знають про доступні ресурси допомоги, адже в умовах кризи COVID-19 насильство може нормалізуватися, або бути менш помітним на фоні інших проблем.

Тому робота фахівців психологічної служби у вирішенні цього питання є вкрай необхідною і актуальною в умовах кризи COVID-19 та складної соціально-економічної ситуації в країні в цілому. Особливу увагу фахівцям психологічної служби необхідно звернути на попередження будь-яких проявів насильства та поінформовання всіх учасників освітнього процесу про ознаки різних типів

насильства та шляхи допомоги.

За визначенням Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», домашнє насильство – це діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь.

В статті 3 вищезазначеного закону, законодавство значно розширює перелік осіб, що піддаються домашньому насильству:

- 1) подружжя;
- 2) колишене подружжя;
- 3) наречені;
- 4) мати (батько) або діти одного з подружжя (колишнього подружжя) та інший з подружжя (колишнього подружжя);
- 5) особи, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти;
- 6) особи, які мають спільну дитину (дітей);
- 7) батьки (мати, батько) і дитина (діти);
- 8) дід (баба) та онук (онука);
- 9) прадід (прабаба) та правнук (правнучка);
- 10) вітчим (мачуха) та пасинок (падчерка);
- 11) рідні брати і сестри;
- 12) інші родичі: дядько (тітка) та племінник (племінниця), двоюрідні брати і сестри, двоюрідний дід (баба) та двоюрідний онук (онука);

до 2020/2021 навчального року

13) діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або всиновленими;

14) опікуни, піклувальники, їхні діти та особи, які перебувають (перебували) під опікою, піклуванням;

15) прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, їхні діти та прийомні діти, діти-вихованці, діти, які проживають (проживали) в сім'ї патронатного вихователя.

Дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству поширюється також на інших родичів, інших осіб, які пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки, за умови спільного проживання, а також на суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Розглянемо основні причини які призводять до насильства в сім'ї:

- соціальні (напруження, конфлікти, насильство в суспільстві; пропагування в засобах масової інформації насильства як моделі поведінки);

- економічні (матеріальні нестатки; відсутність гідних умов життя та одночасно – відсутність умов для працевлаштування і заробітку грошей; безробіття);

- психологічні (стереотипи поведінки);

- педагогічні (відсутність культури поведінки);

- соціально-педагогічні (відсутність усвідомленого батьківства, сімейних цінностей у суспільстві, позитивної моделі сімейного життя на засадах ґендерної рівності);

- правові (ставлення до насильства як до внутрішньосімейної проблеми, а не як до негативного суспільного явища, до членів сім'ї – як до власності; брак правової свідомості);

- політичні (схильність до ґендерних стереотипів; недостатній пріоритет проблем сім'ї та ґендерної рівності; увага до материнства й дитинства, а не до сім'ї загалом; брак уваги до батьківства чоловіків);

- соціально-медичні (відсутність репродуктивної культури у населення, відповідального батьківства; алкоголізм, наркоманія, агресія тощо);

- фізіологічні та медичні (прийом збуджувальних лікарських препаратів; хвороби нервової системи тощо);

- криза COVID-19 (яка охоплює перелік вищезазначених причин).

Пандемія, безумовно вносить зміни у життя кожної сім'ї та дитини зокрема. В умовах карантину причин які призводять до насильства в сім'ї стало більше. Без роботи і зустрічей з один одним, люди не мають емоційної розрядки. Але сама ізоляція не є причиною домашнього насильства.

Карантин не створює проблему в сім'ї – він її показує. Кривдник – завжди є кривдником, незалежно від того, чи він явний. Проблема завжди легше прихова-

ти. Але домашнє насильство не можна виправдати за жодних умов – ані під час війни, ані під час пандемії.

Розрізняють 4 види домашнього насильства:

1. Фізичне – ляпаси, стусани, штовхання, шмагання, незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру. Фізичне насильство в сім'ї має ґендерно зумовлену спрямованість. Багато чоловіків та жінок сприймають фізичне насильство як «природний» атрибут життя. Фізичне насильство щодо жінки трапляється в сімейних парах, зокрема в тих, які мають дітей, тобто в тому типі сімей, які вважаються благополучними і відповідними нормі. Жінки, які зазнають домашнього фізичного насильства, мають надмірне терпіння і готовність до багаторазового прощення кривдника. Це терпіння пов'язане з почуттям страху економічних ускладнень, небажанням залишати дітей без батька, жалістю до чоловіка, побоюванням втрати поваги суспільства;

2. Економічне – умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними залишення без догляду чи піклування; перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації; заборону працювати примушування до праці; заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру;

3. Психологічне – словесні образи, погрози, приниження, переслідування, залякування, інші діяння; контроль у репродуктивній сфері якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи;

4. Сексуальне – будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, зокрема й стосовно дитини або в її присутності.

При цьому фахівцям психологічної служби варто чітко розрізняти насильство та конфлікти. Насильство завжди є умисним. Завдає шкоду, порушує права та свободи людини, а головне – кривдник має значну перевагу. Слід зауважити – не буває тільки фізичного чи тільки економічного насильства – зазвичай агресія набуває різних форм.

Тому у виявленні фактів домашнього насильства має значення спостережливість педагогічних працівників

закладу освіти, їх уважне ставлення до учасників освітнього процесу і здатність вчасно помітити симптоми неблагополуччя в поведінці та настрої дітей. На допомогу пропонуються методичні рекомендації Міністерства освіти і науки України. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodoviyavlennya-reaguvannya-na-vipadkidomashnogo-nasilstva-i-vzayemodiyipedagogichnih-pracivnikiv-iz-inshimi-organami-ta-sluzhbam>.

Діяльність фахівців психологічної служби закладів системи освіти щодо організації роботи з розв'язання проблем насильства в освітніх закладах можна зробити наступні рекомендації:

У разі виявлення ознак, які можуть свідчити про домашнє насильство чи інші складні життєві обставини, інформацію про дитину необхідно передати уповноваженій особі закладу освіти, а у випадку її відсутності – безпосередньо керівнику закладу освіти. Проводиться розмова з дитиною, стосовно якої є інформація про жорстоке поводження щодо неї, при цьому важливо встановити контакт, довірливі стосунки та надати емоційну підтримку, проявити інтерес, дружельюбність, щирість, теплоту, дитина має відчувати, що її дійсно чують і розуміють.

Якщо дитина підтверджує факт жорстокого поводження чи насильства щодо неї необхідно з'ясувати терміни подій, які відбулися з дитиною, та по можливості отримати їх опис. За потреби складається план корекційної роботи та здійснюється соціально-психологічний супровід з жертвою та її кривдником.

Практичні психологи та соціальні педагоги закладів освіти не здійснюють реабілітацію жертв насильства, вони лише виявляють подібні випадки та переадресовують їх відповідним службам: медичним, соціальним, правоохоронним тощо. Також вони впливають на свідомість дитини, знешкоджуючи згубні впливи, за допомогою яких соціум формує агресивну поведінку та прояви насильства. Діяльність психологічної служби закладів системи освіти щодо організації роботи з розв'язання проблем насильства здійснюється за трьома основними напрямками: діагностика, корекція/переадресація, профілактика.

Профілактика насильства над дитиною неможлива без урахування сімейного контексту. Особливу увагу слід звернути на просвітницьку роботу з батьками щодо особистої відповідальності за моральний розвиток дитини, неприпустимості випадків фізичного і психологічного насильства, образ, недбалого і жорстокого поводження з дітьми, експлуатації дитячої праці, сексуальних домагань, у тому числі з боку батьків або осіб, які їх замінюють.

Сімейні та освітні впливи повинні бути позитивним і головним джерелом виховання, в процесі якого формуються принципи соціальної взаємодії, що збе-

до 2020/2021 навчального року

рігаються потім упродовж усього життя.

Корисні матеріали щодо запобігання та протидії насильству

- Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 року №2229-VIII (набрав чинності 07.01.2018) Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>

- Наказ МОН від 02.10.2018 №1047 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії педагогічних працівників із

іншими органами і службами»

- Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильства за ознакою статі» від 22 серпня 2018 року №658

- Наказ Міністерства соціальної політики України, Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства» від 13.03.2019 №369/180

- Лист МОН №1/11-548 від 18.05.2018 «Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству»

- Лист ІМЗО від 30.10.2018 № 1/9-656 «Про перелік діагностичних методик щодо виявлення та протидії домашньому насильству відносно дітей» (Методичні рекомендації про застосування діагностичних методик щодо виявлення та протидії домашньому насильству відносно дітей фахівцями психологічної служби у системі освіти)

Особливості надання психологічної допомоги в умовах пандемії та карантину

Пандемія змінює світ і змінює форми роботи психологічної спільноти. Введення (послаблення і майбутня відміна) карантинних обмежень, самоізоляція однаків і родин породжують нові психологічні феномени і тенденції. Розгортаються дистанційні психологічні дослідження, змінюється система освіти, запроваджуються медіа-опосередковані форми праці, – все це нові контексти, які потребують рефлексії, осмислення і пошуку обґрунтованих відповідей.

Науковці вказують на небезпеку пролонгованого ефекту від стресу, пов'язаного з карантинном й пандемією. За часів кризи та невизначеності нормально концентруватися на найважливіших речах і перемикаються у режим «виживання», кажуть психотерапевти. Але такий режим доволі виснажливий для психіки, особливо якщо він не має визначеної дати закінчення.

Дослідження громадських організацій показують, що під час жорсткого карантину люди переживали підвищений стрес через страх за близьких, втрату доходу, домашнє навантаження та брак особистого простору. З послабленням карантину частина подразників втратила актуальність, але з'являються нові виклики. До того ж, за словами фахівців, віддалені наслідки для багатьох можуть початися, коли режим «виживання» викмкеться і настане «розплата» за його використання.

Українські дослідники відзначають такі особистісні відповіді населення на пандемію та карантин:

- образа (на коронавірус, уряд, соціальні служби, на весь світ);

- агресія та роздратування (до уряду, соціальних служб, лікувальних закладів, самого себе);

- небажання повертатися в колектив, до колишнього розпорядку дня, до робочого графіка в офісі;

- зловживання алкогольними та лікарськими засобами, іпохондрія;

- розчарування у собі, знижена самооцінка;

- закритість і недовіра до інших, підвищена чутливість до соціальної дистанції, страх перед соціальними контактами;

- перепади настрою і неможливість на них вплинути (наприклад, апатія та пригніченість, а потім збудженість та схвильованість);

- прагнення поділитися і обговорити свій і чужий досвід перебування в карантині;

- залежність від новин;

- відчуття безпорадності та пасивності, втрата автономності, регрес в дитяче Я, втрата суб'єктності («Це не я приймаю рішення у своєму житті. Це хтось інший вирішує за мене»);

- порушення професійної та особистісної ідентичності (зв'язку особистості із соціумом, ототожнення людиною себе з певною суспільною групою), поява неадекватних амбіцій, надмірних запитів до суспільства, очікування легкого життя;

- розгубленість (на рівні думок людини не може зосередитися і виконувати розумові завдання, до яких звикла);

- втрата віри в родину або в сім'ю.

Фахівці психологічної служби мають пам'ятати, що в таких обставинах окрім відзначених психологічних труднощів можуть виникати: перитравматичний дистрес (ПД) як «емоційний та фізіологічний негативний стрес, пережитий під час та/або безпосередньо після травматичної події і може бути пов'язаний з ПТСР та іншими психологічними труднощами.

Вплив пандемії COVID-19 позначився й на звичних способах соціальної взаємодії, встановлюючи між людьми перешкоди для фізичної співприсутності, що стосується і особливостей надання психологічної допомоги. Під час карантину та й після, поки не завершилась пандемія, важливо дотримуватись фізичної відстані. Однак фізична дистанція не означає соціальної дистанції – соціального зв'язку і тісного спілкування з іншими.

Через пандемію COVID-19 фахівець психологічної служби і людина, яка потребує допомоги мають спілкуватись переважно за допомогою дистанційних форм зв'язку: телефонні та відеодзвінки (Skype, Zoom, Google Hangout, WeBex тощо), через соціальні мережі (Facebook), додатки для обміну повідомленнями та голосовими дзвінками (Viber, WhatsApp, Telegram, Messenger).

Для надання віддаленої першої психологічної допомоги потрібні такі навички: Три «П» – перевірити, прислухатись і поєднати.

Перевірити – стосується оцінки поточної ситуації абонента: Чи він/вона у безпеці? Які актуальні потреби не задоволені? Де він/вона вже шукали підтримки? Що вдалось? Що не вдалось? Де є труднощі? Які ризики залишити все як є? Що можна зробити? Як розбити на маленькі кроки це завдання? Які він/вона має емоційні реакції? Як можна ці реакції розуміти? Це нормально – реагувати гнівом, розчаруванням чи розгубленістю при переживанні негараздів.

Прислухатись – це зрозуміти як почати розмову, як представитись. В ході розмови слухати і звертати увагу на вимову абонента, хід розмови, а також слухати активно, використовуючи стверджуючі звуки: «ага... так... я вас чую... я тут, поряд... я чую, як ви стурбовані». Прислухатись це приймати почуття, не засуджувати. Визнання почуттів дозволяє «провітрити емоції, знизити їхню інтенсивність». Важливо створити почуття спокою і безпеки, використовуючи спокійний голос, повільну, але не загальмовану вимову. Якщо є зоровий відеоконтакт, то майте розслаблену уважну позу, підсилюйте своєю поведінкою почуття контролю.

Заспокоювати може запитання про потреби та проблеми. Можна запитати «Чим я можу бути вам корисним?». Запропонувати допомогти знайти рішення для задоволення потреб та проблем. Під час дзвінка використовуйте відкриті запитання (що, де, коли, хто), уникайте тлумачень і бажанья налякати, щоб спонукати до дії.

Поєднати: передбачає, що ви орієнтуєтесь абонента, де він/вона може знайти інформацію; як він/вона може знайти контакт з близькими людьми, як можна вирішити ті чи інші практичні проблеми, як звернутись до послуг. «Якщо ви зацікавлені, я можу надіслати вам інформацію про те, що робити, коли ви самі. Чи буде це для вас корисним? Я можу це зробити?»

Якщо абонент запитає, що робити, фахівець може сказати: «Я не впевне-

до 2020/2021 навчального року

ний, що можу відповісти на це питання для вас. Про що ви думаєте, коли треба прийняти це рішення?»

Планування віддаленої психологічної допомоги включає ряд етапів:

Слухання – встановити контакт, налагодити обмін, що складає основу довіри; виражати емпатію; нормалізувати емоції; встановити актуальні потреби. В ході розмови і встановлення контакту використовуйте активне слухання, стверджуючі звуки («угу»); сповільнюйтесь у розмові; демонструйте зацікавленість і увагу.

Перевірка – оцінювання через спостереження і слухання: визначити рівень стресу і залучити необхідні заходи для зняття напруги; оцінити ефективність надання віддаленої першої психологічної допомоги (ВПГД); спостерігати за відновленням.

Координація – отримання безпосередньої допомоги чи, за необхідності, перенаправлення за додатковою допомогою; переконатися, що допомога була надана.

У наданні психологічної допомоги під час пандемії та карантину не завжди є можливість скористатися стандартизованими діагностичними методиками, а тим паче швидко поррахувати їх результат. Іноді є сенс одразу перейти до надання першої психологічної допомоги або до кризових інтервенцій, у ході яких діагностична частина буде реалізована вже у бесіді та в спостереженні за людиною. Іноді діагностичні методики можна провести трохи згодом. В деяких випадках доречним буде скористатися лише самооцінкою рівня стресу, запропонувавши людині оцінити рівень свого напруження, страху чи пригніченості від 0 до 10. Однак, коли діагностика є можливою, то можна використати методики, запропоновані колективом авторів Інституту соціальної і політичної психології НАПН України, у збірці, що викладає разом з бланками та ключами методик у відкритому доступі в мережі Інтернет.

Методика самооцінки емоційних станів А. Уессмана, Д. Рікса зручна, коротка методика, що оцінює ступінь інтенсивності переживань людини за шкалами 0-10: «Спокій – тривога», «Енергійність – втомленість», «Піднесеність – пригніченість», «Упевненість у собі – безпорадність».

Опитувальник самодіагностики типу поведінки в стресовій ситуації В. Бойка дозволяє визначити типові стресові реакції, притаманні людині та прогнозовані складнощі у переживанні стресу нею, наприклад, схильність до соматизації (тобто утворення захворювань) через стресову ситуацію.

Методика визначення стресостійкості та соціальної адаптації Д. Холмса, К. Раге оцінює «стресову завантаженість» людини через врахування кількості стресових подій, які відбулися з нею за останній рік. Дає змогу оцінити ризик формування психосоматичної відповіді, нервово-психічного виснаження, синдрому вигорання.

Самооцінка психологічної адаптивності М. Фетіскіна, В. Козлова, Г. Мануйлова дозволяє оцінити адаптаційний потенціал, який допомагає в опануванні чи навпаки посилює гостроту переживання стресових подій і кризи.

Методика визначення рівня особистісної і ситуативної тривожності У. Спілбергера, Ю. Ханіна дозволяє оцінити рівень тривоги відповідно до набраних балів. Можна використовувати й тільки шкалу ситуативної тривожності окремо, за браком часу.

Крім зазначених анкетних, бланкових, текстових методик, які цілком придатні для проведення в дистанційному форматі, можна також скористатися онлайн-версією тесту Люшера (наприклад, на платформі <https://psytests.org/luscher/fullcolor-run.html>), яка миттєво проводить розрахунки за результатами і дає їх розширену інтерпретацію. Нагадаємо, що колірний тест Люшера є методикою для оцінки актуального емоційного стану, рівня тривоги, ступені вираженості внутрішнього конфлікту тощо.

Якщо говорити про діагностику дітей, то найбільш діагностично змістовними є спостереження за грою дитини та опитування батьків, однак в умовах пандемії та карантину на перший план виступає саме другий спосіб.

У зв'язку із ситуацією невизначеності та тривогою людина може переживати: страх: захворіти, заразити близьких, зіткнутися з наслідками зараження для здоров'я (включаючи смерть), браку ресурсів та через відсутність запасів для покриття базових потреб; страх здатен викликати функціональні (наприклад, творчість, тренування, навчання) чи дисфункціональні реакції (наприклад, нав'язливий перегляд новин);

розчарування: пов'язане з втратою свободи і труднощами здійснення важливих подій; вимушено потребує терпачості і винайдення нових звичок;

гнів: через несправедливість ситуації, що часто виражається у звинуваченні когось конкретного (уряду, який спізнився з заходами; безвідповідальних людей довкола, що не дотримуються карантину чи користуються вигодами з нього); гнів створює ризик власної безвідповідальної поведінки, включаючи порушення карантину;

амбівалентність: полегшення від можливості перебування вдома, що проявляється разом зі страхом, розчаруванням чи гнівом;

дезорганізація: через неможливість відтворювати свою повсякденну рутину й втрату контролю; варто пам'ятати, що у психіці є здатність до реорганізації, і дати собі час на це;

нудьга: через зменшення можливості розділити час з іншими у ізоляції, для цього зараз можуть стати в нагоді засоби дистанційного зв'язку та пам'ять про те, що це тимчасово;

смуток: через злам звичного повсякденного життя, що може посилюватися через ізоляцію та повторний контакт з

негативними новинами; важливо говорити про це з близькими вдома чи засобами зв'язку і пам'ятати, що власні зусилля у дотриманні правил карантину дозволять йому закінчитися якнайшвидше;

почуття самотності: особливо посилюється у тих, хто живе один, може бути пов'язаним також зі страхом опинитися на самоті з хворобою; важливо встановити нові способи зв'язку з іншими (навіть з тими, з ким зазвичай не спілкувалися: сусідами, продавцями тощо), оскільки вони зараз теж усамітнені;

відчуття ув'язнення: ізоляція може змусити почуватися замкнутими; пам'ятаючи про тимчасовий характер цієї ситуації та можливість проведення деяких відкладених домашніх справ, важливо використовувати час на відпочинок та продуктивні речі;

тривога: почуття невизначеності може також провокувати бажання втекти від реальності; в такому разі важливо спробувати дотримуватися розпорядку дня, спланувати, що робити протягом дня, відокремити час для відпочинку.

Важливу роль у подоланні негативних психологічних наслідків від COVID-19 відіграє забезпечення людини інформацією на бюлетенях, онлайн-довідниках чи особисто про найпоширеніші реакції на гостру стресову подію, включаючи опис симптомів ПТСР та як з ними обходитися.

У нагоді фахівцям психологічної служби при роботі з батьками здобувачів освіти стануть інформаційні матеріали «Поради для батьків під час карантину» від Міністерства освіти і науки України та Юнісеф Україна – <https://mon.gov.ua/ua/news/yak-govoriti-z-ditinoyu-pro-covid-19-navchiti-yiyi-veselo-miti-ruki-ta-pravilno-vidpochivati-poradi-dlya-batkiv-pid-chas-karantinu-vid-mon-ta-yunisef-ukrayina>, адже батьківська компетентність – це багаторівневий процес, що включає, по-перше, уміння допомогти собі в нормалізації психоемоційного стану, працездатності, що включає психосоціальну компетентність батьків, їх психологічну культуру, по-друге, емпатійність, здатність допомогти дітям в емоційній саморегуляції, нормалізації їх фізичного та ментального стану.

Ефективним видом заочної психологічної допомоги громадянам у разі виникнення складних та кризових життєвих ситуацій, проблем міжособистісних взаємин, професійного вигорання, труднощів у розумінні себе, ставлення до світу тощо є консультування у друкованих ЗМІ, розміщення інформації на сайтах, веб-сторінках, соціальних мережах. Такий вид консультування допомагає людині знайти вихід зі складної або психотравмуючої ситуації, а також спрямований на запобігання виникненню ймовірних проблем, розвиток їх небажаних наслідків. Водночас така психологічна допомога полегшує подолання внутрішніх бар'єрів для отримання людиною в подальшому очної консультації фахівця.

до 2020/2021 навчального року

Під час ознайомлення з друкованою статтею людина має змогу замислитись над важливою для себе інформацією, а також, за потреби, поділитись нею з кимось, обговорити. Тому такі інформаційні повідомлення мають містити матеріал для роздумів, розширювати уявлення про ту чи іншу проблему, вчити виявляти «стереоскопічне», об'ємне бачення життєвих ситуацій тощо. Це є важливим ресурсом, своєрідною «резервною» допомогою, якою той, хто її потребує, може скористатися в майбутньому.

Для читачів таке заочне консультування має певні переваги:

- оскільки медіа-консультування не є екстреною психологічною допомогою, воно дає змогу сформулювати проблему в прийнятній для людини формі, не обмежуючись у часі, забезпечує абсолютну чи часткову анонімність. Деяким громадянам некомфортно озвучувати свою проблему, «очно», очікуючи допомоги, для них набагато зручніше спілкуватися дистанційно. Отримуючи підтвердження, що його випадок не поодинокий, а характерний і для інших людей, клієнт дистанційно отримує очікувану допомогу фахівця психологічної служби у прийнятній для себе спосіб.

До умов успішного консультування через ЗМІ, сайти, веб-сторінки, соціальні мережі можна віднести:

- шире бажання допомоги: представити людині її проблему, допомогти з'ясувати причини, що могли зумовити її виникнення, запропонувати шляхи самостійного розв'язання проблемної ситуації, а можливо, й запобігти ситуації, яка може виникнути;

- позитивний заряд: відповідь на запитання має бути оптимістичною, людина має переконатися в тому, що її життєву, особистісну проблему, незважаючи на труднощі, можна успішно розв'язати;

- надати читачу, слухачеві або глядачеві право на власний вибір, нести відповідальність за нього, право зробити свої висновки. Під час дистанційного консультування психолог має розширити грані бачення проблеми, показати її різні сторони, спонукати людину до самостійного пошуку оптимальних способів розв'язання власних проблем;

- бачити себе очима людини, яка потребує підтримки: відповідаючи на запитання, психолог-консультант уявляє собі чоловіка чи жінку, дитину чи дорослого, і спілкується з реальною особистістю, відповідно, добираючи стиль мовлення, відповідну лексику, інтонацію, аспект висвітлення теми;

- змістовне та грамотне художнє оформлення: розкрити, доповнити і поглибити зміст письмової чи промовленої відповіді дає змогу худож-

нє оформлення. Наприклад, вдала фотографія, колаж або малюнок, епіграф, метафора не лише привертають увагу до інформаційного повідомлення, а й стимулюють уяву читача чи глядача, розширюють горизонти його бачення проблеми, дає можливість людині самостійно відкривати додаткові смисли.

Практичний психолог, соціальний педагог іноді відчувають цілком законні труднощі в консультативній роботі з клієнтами, тому потребують підтримки інших професіоналів, співпраці з ними. Здатність фахівців звертатися за підтримкою й приймати допомогу – одна з найважливіших професійних якостей. Значну роль у забезпеченні якісної професійної діяльності практичного психолога, соціального педагога мають методи професійної підтримки, а саме: супервізія та інтервізія. В обох методів одна загальна мета – забезпечити фахівцям максимальну можливість впропоритись із труднощами. Завдяки таким формам співпраці фахівці психологічної служби збагачуються новими знаннями, розуміють та аналізують свої професійні дії й поведінку, як наслідок – коригують методи та підходи надання соціально-психологічної допомоги в кожному конкретному випадку.

Як практичному психологу та соціальному педагогу подбати про себе?

Для фахівця, який має допомагати постраждалим унаслідок важких стресових подій і психологічного травмування, украй важливим є розібратися зі своїм емоційним станом, так би мовити, відновити власну «ресурсність». Внутрішні та зовнішні ресурси тісно пов'язані між собою, тому розподіл їх досить умовний. Під час втрати зовнішніх ресурсів поступово відбувається втрата ресурсів внутрішніх і навпаки. Внутрішні ресурси особистості – це ті життєві опори, психічний особистісний потенціал, характер і навички, які допомагають людині зсередини. Комплекс внутрішніх ресурсів (властивостей особистості), що сформований у процесі професійної діяльності, впливає на реакцію практичного психолога, соціального педагога на життєву ситуацію, вибору ними стратегій подолання професійних криз та збереження в такий спосіб власного психоемоційного здоров'я.

Правило кисневої маски, що діє в цивільній авіації, говорить, що у випадку загрози мати чи батько повинні спершу одягти маску на себе, а тільки потім подбати про дітей та допомогти одягти маску іншим. Подібне правило має діяти і щодо фахівців психологічної служби під час пандемії, карантину та після них.

Надаючи іншій людині розраду та підтримку, дуже важливо й собі не вигоріти. Проблема полягає в тому, аби співпереживання не стало для вас складним

випробуванням, а ви самі не потрапили в пастку чужих емоцій та думок. Щоб цього уникнути, варто слідувати п'яти крокам, запропонованим психологинею Меліссой Айслер:

- Ставте себе на перше місце.

Це аж ніяк не означає егоцентричну позицію та цілковите ігнорування потреб іншої людини. Насправді, допоки ви не потурбуєтеся про особисті потреби, ви не зможете ефективно допомогти тим, хто цього потребує. Ваша можливість співпереживати працює лише в тому випадку, якщо ви не виснажені повністю.

Ви не можете віддавати, не маючи нічого. З глечика в чашку можна налити лише те, чим він наповнений, і тим паче неможливо налити щось з глечика, якщо він порожній. Аби підтримувати цю наповненість, знайдіть справу, яка наповнює саме вас. Це можуть бути регулярні пробижки чи прогулянки з собакою, заняття творчістю чи приготування нових страв, медитація або розмова з найкращим другом. Або ж практикуйте ніксен-філософію – це філософія бездіяльності, яка спрямована на зниження стресу. Вона зовсім не вимагає, щоб людина відклала всі заняття і впала в анабіоз. В рамках цієї концепції варто робити деякі речі без мети, приділяти увагу процесу, а не результату: дивитися у вікно, слухати музику тощо. Дозвольте мозкові блукати, мріяти і фантазувати. Часом нам необхідно зупинитися і справді нічого не робити.

- Встановіть власні межі.

Ви не можете сприймати абсолютно всі думки та емоції, що надходять ззовні, адже не є «універсальною подушкою поплакати» для інших людей. Тому маєте обмежувати зокрема й кількість негативу, яку отримуєте від оточення.

Безперечно, з вами захочуть поділитися переживаннями через розлучення, звільнення чи втрату. Проте для того, аби ви могли надати якісну підтримку і оточити людину увагою, встановіть обмеження, наприклад, по часу. Якщо ви будете виснажені безперервним потоком суму, скарж чи сліз, ви, швидше за все, закритесь і не зможете запропонувати нікому співчуття.

Зважайте й на кількість інформації, яку ви отримуєте. Світ сповнений як позитивних емоцій, так і негативу. Аби згладити ці емоційні гірки, обмежте перегляд новин, не захоплюйтеся чужими історіями понад міру та слідкуйте за власними емоційними потребами.

- Відпустіть.

Розділяти з іншими позитивні емоції – надзвичайно хвилюючий і приємний момент. Радість за успіхи рідних чи народження малюка в колеги дозволяє вибудувати особливий зв'язок між вами. Проте ви так само можете перейнятися й негативними емоціями, коли хтось ділиться з вами проблемами на роботі чи смутком через розрив з коханою людиною.

до 2020/2021 навчального року

У таких випадках ви можете відчувати безпомічність. Коли ви перебуваєте з кимось, ви можете запропонувати прийняття, дозволяючи цим людям відчувати себе потрібними. Але розумійте, що вам не потрібно триматися за їхню ситуацію чи сприймати її як власну.

Відчуйте й рухайтесь далі. Практикуйте «відпускання». Знайдіть практику, яка б допомогла вам звільнити емоції або знайдіть когось, хто б міг допомогти вам скинути емоційний тягар.

- Опрацюйте власні емоції.

Люди, які вмюють співпереживати, часто можуть нехтувати власними емоційними потребами. Приймаючи душевні болі та радощі інших людей, вони можуть стати нечутливими до власних внутрішніх хвилювань. Варто зупинитися та почати дослухатися і до власних емоцій поруч з емоціями інших.

Тільки те, що люди приходять до вас за підтримкою, ще не означає, що ви маєте покладатися лише на себе. Задля емоційної підтримки ми потребуємо інших людей.

Можна звернутися до фахівця або вдатися до деяких прийомів, які дозволять вам «звільнитися». Можна влаштувати щотижневі зустрічі з другом, ділитися емоціями від прожитого дня зі своїм/своєю коханим/коханою, влаштувати прогулянки, виписувати усі думки, які вас непокоять, щовечора перед сном.

- Практикуйте святкування.

Як людина, котра вміє співпережи-

вати, ви можете добре знати, що таке відчуття радості, і розуміти, що таке глибокий біль. Відчуття печалі є важливим для емоційного балансу, проте переносити біль інших людей некорисно.

Так само, як ви створюєте ритуали піклування про свій розум, тіло та душу, впроваджуйте ритуали святкування. Незалежно від того, що відбувається у вашому житті, завжди є що відзначити.

Спробуйте зробити коханому маленький сюрприз за те, що він добре справляється з господарством, влаштувати імпровізовану вечірку, щоб відзначити ваш третій місяць заняття спортом, замовити колізі брауні у подяку за те, що він допоміг вам із важливим звітом.

Важливо розуміти, що емпатія сильно пов'язує людей між собою та дозволяє їм почуватися потрібними. Використовуйте цей інструмент для розширення можливостей інших – і обов'язково дбайте про себе в цьому процесі.

- Будьте вдячними.

Навчіться завжди дякувати Всесвіту, Богу за все, що вже маєте (чого могло б і не бути), за все, що є хорошим у дні сьогоднішнього та у вашому житті, за те, що вже стало звичним і буденним. Чим більше людина дякує, тим більше цінує те, що має і тим щасливішою себе почуває.

Пам'ятайте, що пандемія та карантин – надзвичайна ситуація. У ній ви не зобов'язані складати іспит на «Психолога року», «Соціального педагога року». Перед вами не стоїть завдання усіх

врятувати і всім допомогти. Важливо реалістично оцінити обсяг доступної вам роботи (цілком ймовірно – це менший обсяг, ніж зазвичай), але тільки так ви зможете виконувати її якісно.

Корисні посилання:

1. Інтернет-посібник «Психологія і педагогіка у протидії пандемії COVID-19», підготовлений колективом авторів за науковою редакцією президента НАПН України В. Г. Кременя.

2. Методики вивчення повсякденного стресу і способів розв'язання кризових життєвих ситуацій: для працівників шкільної психологічної служби, державних соціальних служб у справах сім'ї, дітей та молоді/ О. Я. Кляпець, Б. П. Лазоренко, Л. А. Лепіхова, В. В. Савінов: АПН України, Ін-т соц. та політ. психології. – К.: Міленіум, 2009. – 119с.

3. Надання психологічної допомоги вразливим групам населення під час та після карантину через пандемію COVID-19: практичний посібник для психологів і фахівців соціальної роботи [Електронне видання] / Циганенко Галина Валентинівна, Великодні Мар'яна Сергіївна. – Київ: Кривий Ріг: Вид. Р. А. Козлов, 2020. – 100 с. – URL: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/123456789/3827>

4. Курс відео-лекцій із науковими даними та конкретними техніками роботи під час пандемії COVID-19 <https://www.youtube.com/watch?v=225Y6gPOIqU&list=PLTgneZ7zqaeCB5fZGBsoo4TnheJp-SGIt>

Методичний супровід діяльності фахівців психологічної служби

Минулий навчальний рік був непростим для психологічної служби системи освіти і поставив свої виклики й до діяльності методичних служб, оскільки ефективність роботи практичних психологів, соціальних педагогів закладів освіти значною мірою залежить від якості і системності методичного супроводу їх діяльності методистами з психологічної служби РМК (ММК), відповідальними за психологічну службу в ОТГ та районними НМЦ ПС.

При плануванні та забезпеченні методичного супроводу діяльності фахівців психологічної служби системи освіти у 2019-2020 н.р. керівники психологічних служб районів, міст, орієнтувалися на завдання, визначені наказом МОН України від 22.05.2018 № 509 «Положення про психологічну службу у системі освіти України», листом МОН України від 18.07.2019 №1/9-462 «Про пріоритетні напрями роботи психологічної служби у системі освіти на 2019/2020 н. р.», іншими розпорядчими документами, які регламентують діяльність психологічної служби, методичними рекомендаціями Хмельницького обласного навчально-методичного центру психологічної служби «Про пріоритетні завдання діяльності психологічної служби у 2019-2020 н.р. щодо забезпечення ефективності психологічного супроводу освітнього процесу в закладах освіти області» іншими розпо-

рядчими документами, які регламентують діяльність психологічної служби.

Відповідно до «Положення про психологічну службу у системі освіти України» пріоритетними завдання методичного супроводу діяльності фахівців психологічної служби закладів освіти визначено:

- надання навчально-методичної, інформаційної, консультативної та експертної підтримки працівникам психологічної служби;

- організація досліджень за пріоритетними напрямками діяльності психологічної служби;

- впровадження досягнень психологічної і соціально-педагогічної науки та кращого досвіду у практичну діяльність працівників психологічної служби;

- організація діяльності методичних об'єднань практичних психологів і соціальних педагогів;

- сприяння підвищенню кваліфікації та розвитку професійної компетентності працівників психологічної служби

Діяльність керівників психологічних служб у 2019-2020 н.р. мала свої особливості та специфіку у періоди з серпня 2019-березень 2020 р. і березень-травень 2020 р.

Так, к період з серпня 2019 по березень 2020 р. пріоритетними питаннями методичного супроводу діяльності психологічної

служби були:

- психологічний супровід освітнього процесу в Новій українській школі;

- психологічне і соціально-педагогічне забезпечення інклюзивного навчання;

- створення безпечного освітнього середовища; запобігання насильству, булінгу в учнівському колективі та домашньому насильству;

- профілактика поширення тютюнопаління, алкоголізму, наркоманії, злочинності серед учнівської молоді

- соціально-психологічний супровід дітей із сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах;

- соціально-психологічна підтримка обдарованих дітей та учнівської молоді;

- психологічне забезпечення професійного самовизначення;

- психологічна підготовка до проходження ДПА, ЗНО

- психологічний та соціально-педагогічний супровід дітей із сімей учасників АТО, ООС

- підвищення психологічної компетентності педагогів, батьків.

Узагальнення результатів проведеного методистом обласного навчально-методичного центру психологічної служби – Пастух Л.В. моніторингового дослідження з питань методичного супроводу роботи фахівців психологічної служби у серпні-березні

до 2020/2021 навчального року

2019-2020 н.р. та березні-травні 2020 р. показало, що для реалізації цих завдань керівниками психологічних служб було забезпечено організацію і проведення:

- 51 методоб'єднання фахівців психологічної служби;
- 65 інструктивних наради;
- 86 семінарів, семінарів-практикумів;
- 42 тренінги;
- 5 вебінарів;
- 26 засідань круглих столів;
- засідання 5 інтерв'їзійних, 3 суперв'їзійних та 1 інтерв'їзійної й суперв'їзійної груп практичних психологів.

Було організовано роботу 5-ти Шкіл молодого фахівця психологічної служби. Всі керівники психологічних служб здійснювали індивідуальне й групове консультування згідно графіків та запитів; працювали над розробкою методичних рекомендацій з актуальних питань діяльності.

На період введення карантину, пріоритетними питаннями методичного супроводу діяльності психологічної служби протягом березня-червня 2020 р. було визначено:

- координацію діяльності психологічної служби системи на період карантину;
- узагальнення аналітико-статистичної звітності щодо діяльності психологічної служби у 2019-2020 н.р.;
- забезпечення участі фахівців психологічної служби в онлайн-обговоренні проєкту професійного стандарту практичного психолога закладу освіти;
- сприяння підвищенню кваліфікації та розвитку професійної компетентності працівників психологічної служби.

Методичний супровід діяльності фахівців психологічної служби системи освіти протягом березня-червня 2020 р. керівниками психологічних служб районів, міст, ОТГ області реалізовувався шляхом проведення:

- онлайн-нарад з використанням платформ ZOOM, Skype та ін. (15 нарад);
- вебінарів (26);
- інформування фахівців у Viber, Facebook-групах;
- надання консультацій в телефонному режимі;
- розробки методичних рекомендацій з актуальних питань діяльності;
- здійснення дистанційної суперв'їзі за індивідуальними планами практичних психологів;
- підготовки електронних буклетів «Поради для педагогів, батьків в умовах карантину»;
- інформування про освітні джерела, та онлайн-платформи на допомогу психологам та соціальним педагогам закладів освіти;
- підготовки, підбору матеріалів з питань психологічних аспектів дистанційної освіти в умовах карантину;

- поповнення інформаційної бази методичних ресурсів;

- перегляд з обговоренням вебінарів, методичних семінарів, які проводились Українським науково-методичним центром практичної психології та соціальної роботи, НАПН України та ін.

Аналіз результатів моніторингового дослідження з питань методичного супроводу роботи фахівців психологічної служби виявив зміни в тематиці запитів та звернень практичних психологів, соціальних педагогів щодо надання методичної підтримки керівникам психологічних служб районів, міст, ОТГ. Так, якщо протягом серпня 2019-березня 2020 р. практичні психологи звертались з питань надання допомоги у плануванні роботи, ведення документації, розробці корекційних програм, підготовці семінарів, тренінгів, майстер-класів, вирішення складних випадків, психологічного забезпечення інклюзивної освіти, попередження насильства, булінгу інших асоціальних проявів у поведінці здобувачів освіти. То, у березні-травні запити та звернення фахівців психологічної служби стосувались різних аспектів планування дистанційних форм роботи та комунікації із всіма учасниками освітнього процесу в умовах карантину, проведення просвітницько-профілактичних заходів онлайн та особливостей онлайн консультування, емоційного виснаження під час дистанційного навчання; страхів, тривожності, депресивності в умовах ізоляції, протидії домашнього насильства, надання психологічної та соціально-педагогічної допомоги дітям та сім'ям, які перебувають у СЖО та ін.

Звертаємо вашу увагу на те, що більш докладніше узагальненні результати моніторингового дослідження з питань методичного супроводу роботи фахівців психологічної служби представлені в презентації, підготовленій методистом обласного навчально-методичного центру психологічної служби – Пастух Л.В., яка розміщена на сайті Хмельницького ОНМЦ ПС.

Представлені в презентації узагальненні теми запитів і звернень до керівників психологічних служб практичних психологів, соціальних педагогів, педагогів, батьків, здобувачів освіти стануть в нагоді при визначенні нагальних тем у плануванні методичної роботи з фахівцями психологічної служби на 2020-2021 н.р.

Аналіз роботи керівників психологічних служб, засвідчив, що проблеми методичного супроводу фахівців психологічної служби у 2019-2020 н.р. були пов'язані з такими чинниками:

- недостатність нормативно-правової бази, яка регламентує діяльність методистів з психологічної служби;
- наявність багатьох донавантажень у методистів, які відповідають за психологіч-

ну службу (3-6 напрямів);

- здійснення методичного супроводу діяльності практичних психологів та соціальних педагогів у деяких районах і ОТГ на громадських засадах практичними психологами закладів освіти;

- не у всіх регіонах було приділено увагу методичному супроводу пріоритетних питань та напрямів діяльності практичних психологів, соціальних педагогів;

- кадрові проблеми психологічної служби (відсутність, дефіцит фахівців; низький рівень фахової підготовки окремих фахівців; плінність кадрів та ін.);

- недостатній рівень оволодіння ІКТ для дистанційних форм методичної роботи;

- незадовільна матеріально-технічна база (комп'ютерна техніка та ін.).

Тому, виявлені проблеми методичного супроводу фахівців психологічної служби є нагальними завданнями над вирішенням яких керівникам психологічних служб районів, міст, ОТГ необхідно буде працювати у 2020-2021 н.р.

Зазначаємо, що зміст і пріоритетні напрями діяльності, які були визначені нормативними документами для фахівців психологічної служби у 2019-2020 н.р., зберігають свою актуальність і на 2020-2021 навчальний рік.

Звертаємо увагу на те, що в інструктивно-методичному листі «Про психологічний супровід навчально-виховного процесу в 2019/2020 н.р.», розміщеному в електронній версії «Майбуття» (серпень-вересень, 2019, № 15-18, С. 92-100 - <http://visnyk.hoippo.km.ua/infomain/5432-serpen-veresen-2019-15-18-616-619.html>) детально розглянуто на яких напрямках психологічного супроводу освітнього процесу необхідно сконцентрувати свою увагу практичним психологам, соціальним педагогам закладів освіти.

Фахівцям психологічної служби варто звернути увагу на професійність, гнучкість у виборі форм, методів, технологій роботи з різними цільовими групами та компетентність щодо надання первинної психолого-педагогічної допомоги, здійснення цільового соціально-педагогічного супроводу дітей та осіб, які є особливо вразливими до соціальних викликів сьогодення.

Підсумовуючи, зазначаємо, що зусилля фахівців психологічної служби мають бути спрямовані на підвищення власної психологічної й професійної компетентності, безперервну освіту та самовдосконалення, опанування інноваційними методами, технологіями надання психологічних і соціальних послуг.

**Ж.СТРАШНЮК, завідувач ХОНМЦ ПС,
В.НИКОЛОВА, методист ХОНМЦ ПС,
Л.ПАСТУХ, методист ХОНМЦ ПС,
Л.ЖОЛОБОК, методист ХОНМЦ ПС.**